

ARKKO

duvaR.

Eylül 2024

ZALİMİN SON BARINAĞI:

ŞİDDET

Tarih öncesi topluluklarda şiddet izleri

Bulgar-kıran imparator II. Basileios

Yakın Doğu'da şiddet: Bugün ve dün

Erken Hıristiyanlıkta hoşgörüsüzlük ve şiddet

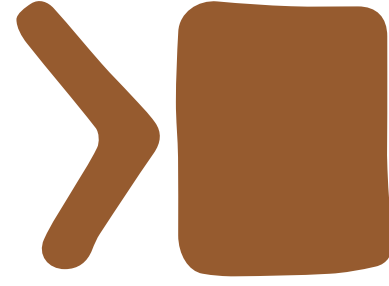

Kullanıcı Rehberi

Konu devam ediyor. Sayfayı çevirin.

Konu bitti. Sonraki içeriğe geçin.

Videoyu izlemek için tıklayın.

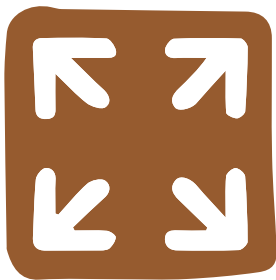
Müziği dinlemek için tıklayın.

Sesi açın, kapatın.

Dergiyi cihaza indirin.

Tam ekran boyutunda büyütün.

Sayfayı büyütün veya küçültün.

Sebaste'nin Kırk Şehidi;
fildişi rölyef ikona;
İstanbul, MS 10'uncu yüzyıl.
Bode-Museum, Berlin.

Kapak görseli:

Sebaste'nin (Sivas) Kırk Şehidi, 320 yılında Hıristiyan inançları uğruna şehit olan bir grup Romalı askerdir.

Batı Roma'nın imparatoru Büyük Konstantin 313 yılında bir ferman yayınlayarak Hıristiyanlara dini özgürlük tanır ancak Doğu'nun imparatoru olan rakibi Licinius Hıristiyanlara zulm etmeye devam eder ve isyan korkusuyla Hıristiyanları kendi ordusundan da temizlemeye çalışır.

Caesarea'lı (Kayseri) Aziz Basil'e göre, bu dönemde Hıristiyan olduklarını açıkça itiraf eden kırk asker, bölge valisi tarafından donarak ölmeleri için çok soğuk bir gecede Sebaste yakınlarındaki donmuş bir gölün üzerine çırılçıplak bırakılır. Askerlerden yalnızca biri pes edip gölün yakınında bulunan ve inancından dönecek olanlar için hazırlanmış olan hamama gider. Ancak o da soğuktan sıcağa aniden geçişin şokuyla ölür. O sırada Hıristiyan askerlerin başında nöbet tutan muhafızlardan biri onların üzerinde bir ışık görür ve bunu işaret sayarak şehadet getirir; giysilerini çıkarıp atar ve otuz dokuz Hıristiyan askerin yanına yerleşir. Sayıları tekrar kırka tamamlanan askerlerin, gün ağarırken hala yaşam belirtileri gösteren kaskatı kesilmiş bedenleri yakılır ve kalıntıları Hıristiyanlar tarafından toplanmasın diye bir nehre atılır. Sebaste'nin yani Sivas'ın Kırk Şehidi'nin efsanesi kısaca böyledir...

Yayın Sahibi: AND Gazetecilik ve Yayıncılık, San. ve Tic. A.Ş. adına Vedat Zencir

Genel Yayın Yönetmeni: Barış Avşar
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Hacı Bişkin
Yazı İşleri Müdürü: Nuray Pehlivan
Katkıda bulunanlar: Göksel Durutuna

Arkeo Duvar Danışma Kurulu

Doç. Dr. Pınar Özlem Aytaçlar (Eski Çağ Dilleri ve Kültürleri)
Doç. Dr. Hülya Bulut (Klasik Arkeoloji)
Doç. Dr. Dilek Maktal Canko (Sanat Tarihi)
Prof. Dr. Çiler Çilingiroğlu (Prehistorya)
Arkeolog Nil Dilara Çolak (Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi)
Assurolog Emel Demirdizen (Assuroloji)
Öğr. Gör. Abdullah Deveci (Sanat Tarihi)
Sanat Tarihçi Beyhan Gürman (Sanat Tarihi)
Dr. Kenan Işık (Urartuloji)
Arkeolog Seval Konak (Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi)
Prof. Dr. Erkan Konyar (Eski Çağ Tarihi)
Öğr. Gör. Selim Martin (Prehistorya)
Doç. Dr. Halil Tekin (Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi)

** Soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.*

Grafik Tasarım: Nuri Cem Bilgin

Reklam Rezervasyon: reklam@gazeteduvar.com.tr

Yönetim Yeri: Harbiye Mahallesi, Cumhuriyet Cad. Seyhan Apartmanı. No 36/5 Şişli/İstanbul.

Santral: (212) 3463601,

Faks: (212) 3463635

e-posta: info@gazeteduvar.com.tr

Arkeo Duvar'da yayımlanan yazı, haber ve fotoğrafların her türlü telif hakkı AND Gazetecilik ve Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.'ye aittir. İzin alınmadan, kaynak gösterilmeden ve link verilmeden iktibas edilemez.

Merhaba,

Arkeo Duvar'ın 20'nci sayısının konusu şiddet... Bugün yaşanan hiçbir şey şimdiye ait değil; her yaşamsal deneyimin bir geçmişi var. Dolayısıyla uygarlık süreci içinde geçmişte kaldığını düşündüğümüz her şey günümüzde de devam ediyor. Şiddet evde, okulda, işte, sokakta kısacası yaşamın her alanında varlığını sürdürürken, geçmişin mirasını, kefarecini üstlenmeden yeniden üretiyoruz.

Şiddet gerek bireyler arası gerekse toplumsal ilişkilerde tarihin her evresinde var oldu. Toplumların geçirdiği her değişim aşamasında farklı yollarla tezahür eden şiddet, belki de ilk kez madenden silahların üretilip kullanılmaya başladığı Eski Tunç Çağ'ında küresel bir boyut kazandı ve niteliğini değiştirdi. İşte bu dönemden itibaren devletlerin oluşumu ile birlikte kitlesel ölümlere yol açan organize şiddet ve savaşlar, insan yaşamının önemli bir parçası haline dönüştü. Geleneksel toplumlarda şiddet, gündelik hayatın somut bir parçasıyken, modern toplumlarda iktidar ve güç ilişkileri değiştikçe, kurumsal bir boyut kazanarak yaşamın her alanına yayıldı. Tarihin derinliklerinden bugüne şiddet, iktidar ve erki elinde bulunduranlar tarafından insanlığın ayrılmaz, zorunlu ve kutsanmış bir parçasıymış gibi gösterilerek toplumları korku ile esir almaya devam ediyor. Oysa ki şiddet ve hemen paralelinde savaşlar, ne kadar insanlık tarihinin ayrılmaz bir parçası ise dayanışma, toplumsal organizasyon, yaşamı yeniden kurma iradesi de bir o kadar geçmişimizin kurucu bir parçası.

İşte, bu noktada insanlık tarihinde şiddetin eski, bir o kadar da derin köklerinin izlerini aramaya başladığımızda, doğanın kendi düzeni içinde var olan şiddeti aşip, onu nasıl ve neden bugünkü haline evirdik sorusu önem taşıyor. Belki de insanın doğa üzerinde kontrol kazanması ile birlikte insanın insana tahakkümüne sirayet etmiş şiddetin izlerini kazımamız gerekiyor. Arkeo Duvar yeni sayısında toplumların yönetim ve yaşayış biçimlerinden yola çıkarak şiddeti, tarihsel ve kültürel boyutları ile ele alıyor. Geçmişimize ve bugünümüze bakarak şiddetsiz bir yaşamın yeniden kurulması pek olası görünmese de şiddetin olmadığı bir dünyaya ulaşmak dileğiyle keyifli okumalar...

Nuray Pehlivan

Şapinuva Kazısı / Mustafa Suel

Yetmişli yılların ortasında tespit edilen bir çivi yazılı tablet ile yeni bir Hitit kentinin gün yüzüne çıkarılacağı ve bu kentin Anadolu arkeolojisine damga vuracağı henüz kimse tarafından bilinmiyordu. Seksenli yıllarda, Hattuşa ile Tapigga Hitit kentleri arasında gerçekleştirilen yüzey araştırması sonucunda çok büyük ve görkemli bir kent keşfedildi. Kentteki ilk kazılarla anıtsal ölçekte bir Hitit yapısı açığa çıkarıldı. Hititçe-Hurricce-Hattice-Akadça dillerinde yazılmış binlerce çivi yazılı tablet ile birlikte kentin adının kutsal şehir Şapinuva olduğu anlaşıldı.

Mustafa Süel, 2009 yılında Şapinuva, Ağılönü bölgesinde kazı notlarını yazarken.

Bir dönem Hitit Devleti'ne başkentlik yapan bu kentin ilk kazı alanı Mustafa Süel tarafından belirlendi. Süel'in platonun en hakim noktalarından birine ilk kazmayı vurduğu yerde arşiv binası ortaya çıktı. Ünik buluntu grupları ve bulgularıyla adından birçok kez söz ettirecek olan kentteki çivi yazılı tabletler deşifre edilirken önce kentin adı, ardından kentin kral ve kraliçesi olan Tuthaliya-Taduhepa çiftinin hikayesi öğrenildi. İdari, ticari, dini özelliklere sahip yapılar ile üretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği atölyeler açığa çıkarıldı. Bilinmeyen bir döneme ışık tutan yazılı belgeler ve benzersiz bulguların ortaya çıkması, arkeoloji okulu gibi işleyen Şapinuva kazı evindeki özverili çalışma ise Aygül ve Mustafa Süel'in eseri. Kazıya ziyarete gelen yabancı meslektaşlarının deyimiyle '**Alles Mustafa**', hayatının son 26 yılını Şapinuva kazılarına adadı.

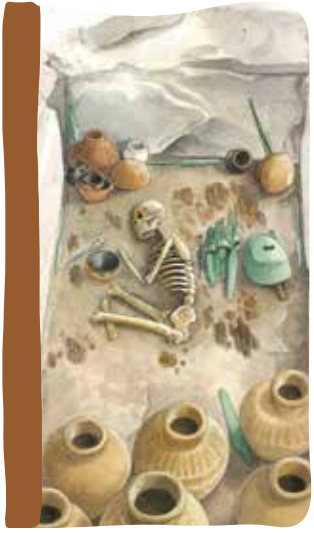
BU SAYIDA...

Pinar Selek ile Söyleşi

Nuray Pehlivan

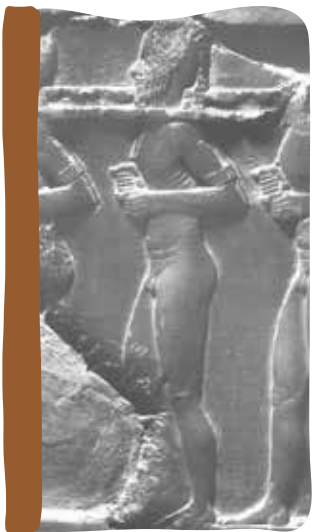
8

Tarih öncesi topluluklarda şiddet izleri

Yılmaz Selim Erdal

18

Yakın Doğu'da şiddet: Bugün ve dün

Gül Pulhan

31

Bulgar-kıran imparator II. Basileios

Dilek Maktal Canko

43

Yazıtların Dili Haklı bir şiddet hikayesi

Pınar Özlem Aytaçlar

53

Bir emperyal yöntem olarak şiddet: Assur örneği

Halil Tekin

64

İyi Arkeoloji Silah, statü ve servet

Çiler Çilingiroğlu

76

Erken Hıristiyan- lıkta hoşgörüsüzlük ve şiddet

Seçkin Evcim

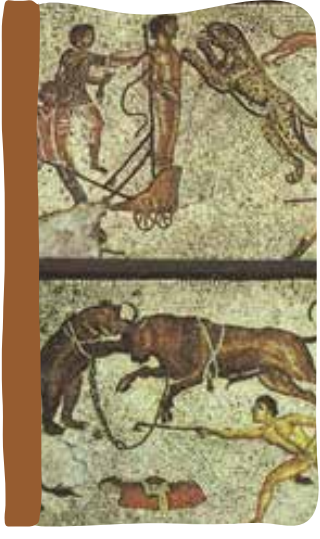
88

Hititlerde ritüel ve şiddet: Kurban

Tülin Cengiz & Esmâ Reyhan

101

**Şiddet ve
eğlencenin
birlikteliği**

Ali Özkan

109

**Bu resim hakkında
konuşalım
Caravaggio'nun...**

Abdullah Deveci

182

Platon'un adaleti

Özgür Emrah Gürel

119

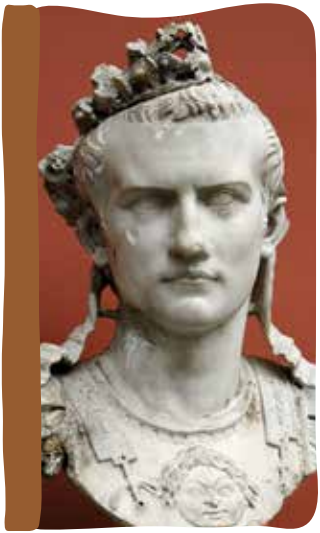

**Beslenmenin
Tarihi**

Gaddarın sofrası

Ali Güveloğlu

190

**Caligula'nın
şiddet algısı**

Bengi Ergün

132

**Zamanın Ezgisi
Antonio Vivaldi**

Evin İlyasoğlu

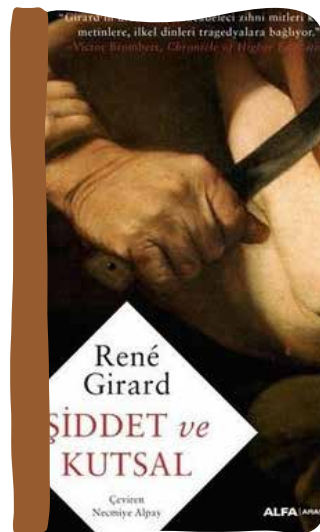
196

**Söylence
Şiddetin menüsü**

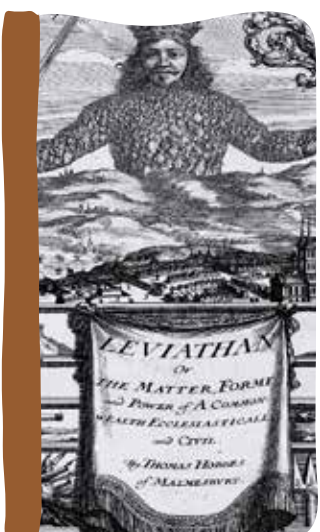
Selim Martin

144

Arkeokitap

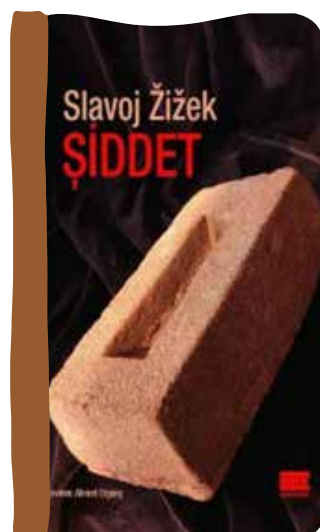
198

**Politika şiddetin
sınırı mıdır?**

M. Ertan Kardeş

175

Daha Fazlası İçin...

202

Pınar Selek: Linç eylemlerine katılan erkeklerin hepsinde iktidar arzusu var

Nuray Pehlivan

Erkeklik kimliğinin bir iktidar konumu olarak elde edildiğini ifade eden Pınar Selek, "İşte bu eril iktidar arzusunun, tıpkı tecavüzde olduğu gibi, politik şiddette de erkeklerin kolayca harekete geçirilmesinde önemli bir rol oynadığını düşünüyorum. Sivas katliamı, Gazi olayları dahil bu linç eylemlerine katılan erkeklerin hepsinde bir iktidar arzusu var. Tıpkı özgürlük alanlarını genişleten kadınlar karşısında 'krize' giren özne erkekler gibi. Erkekler, şizofren oldukları için değil, hiyerarşik sistemde konum aradıkları için öldürüyorlar" diyor.

Şiddeti uygulayanlarla bu şiddete maruz kalanların sınıfsal özellikleri arasında nasıl bir ilişki var? İnsanlık tarihi boyunca şiddetin var olması hep var olacağı anlamına geliyor mu? Ataerkil zihniyetin şiddet kullanmayı meşrulaştıran söylemi yaşantımızı nasıl etkiliyor? Tahakküm mekanizmaları, toplumsal cinsiyet, göç ve toplumsal hareketlerle ilgili araştırmaları ile bilinen, Amargi Kadın Kooperatifinin kurucularından feminist, antimilitarist, sosyolog ve aktivist Pınar Selek sorularımızı cevapladı.

' BEN DE TÜRKİYE 'DE FİLİZLENEN DÖNÜŞÜMÜN BİR PARÇASIYDIM '

Şiddetin her türüsü ile kuşatıldığımız bir zamanda siz antimilitarist ve feminist mücadelenizde şiddetsiz direniş araçlarını kullanmaktan hiç vazgeçmediniz. Öncelikle soralım. Sizi bu iki alana paralel bir şekilde yönelten nedenler neler?

Sanıyorum her durumda olduğu gibi bunun da tek bir nedeni yok, çok boyutlu bir süreç. Birincisi ben çocukluğumu 12 Eylül döneminde geçirdim. Babam cezaevindeydi ve cezaevi kapılarında büyüdüm. Etrafımızda herkesin değiştiğini görüyordum. O dönem annemin ilk işi kardeşimle beni Eugene Ionesco'nun Gergedan oyununa götürmek oldu.

İktidarın insanları nasıl gergedanlaştırdığını, nasıl tek tipleştirdiğini, nasıl kendine benzettiğini, nasıl sıraya soktuğunu dehşetle izledim. Çok etkilendim ve kendi kendime dedim ki **“Gergedanlaşmayacağım, hizaya girmeyeceğim. Ne olursa olsun!”** Ama kolay değildi. Askeri rejim döneminde en küçük bir muhalefet bile suçtu. Tüm toplum cezalarla, eğlencelerle, korkutucu söylemlerle hizaya sokuluyordu. Okullar kışla durumundaydı. Şeytanlaştırılmış ve ezilmiş muhalefet, mağduriyeti yüzünden bir nevi dokunulmazlaşmıştı. Cezaevi kapılarında büyürken, özgür yaşam nasıl mümkün olurdu? İster istemez sorgulamaya başlıyorsun. Her şeyi, öncesini, sonrasını... Sana öğretilenleri, gelenekleri, en devrimcilerini bile... Böylece antimilitarist oldum. **“Başka türlü bir şey benim istediğim”** diyerek.... Feminizmi keşfedişim de aynı döneme rastlar ve bu iki keşif sol hareketin düşünsel, örgütsel ve eylemsel sınırları üzerine derin derin düşünmemi sağladı. Sorgulamaya bir başladın mı gerisi çabuk geliyor. Cinsiyetçilik önemsenmemiş, cinsellik alanının politik boyutu görünmemiş derken diğer görünmeyenlere de bakıyorsun, militarist yapıyı analiz ederken milliyetçiliği, ardından Ermenileri, Grekleri, Kürtleri görüyor ve daha daha sorguluyorsun.

Ne mutlu ki benim bu sorgulamalarım Türkiye’deki sosyal mücadele alanında yeni bir döngünün ortaya çıktığı sırada gerçekleşti. Bu yeni döngünün ortaya çıkmasında feminist hareket çok büyük bir rol oynadı. Benim de feminist ve anarşist fikirlerle tanışmam aynı döneme denk geldi.

Seksenli yıllardaki filizlenmesinden itibaren, Türkiye feminist hareketi kadın-erkek eşitliği ötesine geçti. Örgütlü mücadele aşamasına geç kavuşmasının nedenlerini sorgularken, kendini devletin ve sol hareketin hakim kıldığı milliyetçi ve militarist patriarkayla boğuşurken buldu. Askeri darbenin en karanlık günlerinde, feminist hareket betondan fırlayan bir çiçek gibi kendini yarattığında, ilk yaptığı şeylerden biri, Türkiye modernleşme sürecinin milliyetçi ve militarist yapısının patriarkal karakterinin adını koymak oldu. Feminist mücadele bu bilinçle başladı.

Kadınları **'modern devletin'** vitrini yapan ama onların hiçbir bağımsız girişimine geçit vermeyen, öncü kadınları dışlayan, diğerlerini evlatlıklaştırarak rejimin militarist ve milliyetçi mekanizmaların patriarkal yapıyı yeniden ürettiğini çözümleyerek. Kadınlara sunulan sosyal, ekonomik ve politik hakların avantajlarını görmezden gelmeden ama militarist çarktan kısa saçları, tayyörleri ve diplomalarıyla, yeni otoritenin yeni misyonerleri olarak çıkan kadınların erkek iktidarın kurduğu kalıplarda şekil aldığını göstererek. Özgürlük olmadan tam eşitlik olmaz diyerek...

Türkiye feminist hareketinin betonun içinden fırlaması, aynı zamanda sistem karşıtı muhalefetle de hesaplaşması ile gerçekleşti. **'Devrimci kadın'** modelinin **'cumhuriyetçi kadın'** modelinden bayrağı devralışının arkasındaki militarist mekanizmaları eleştirerek. **"Militarizmin içinden özgürlük çıkmaz"** diyerek. Kadın kurtuluşunun antimilitarist temellerini yaratarak. Hakim kurtuluş söylemin kutsallığıyla boğuşarak. İktidar odaklı örgütlenme, mücadele, eylem tarzlarına el atarak. Böylece yeni bir muhalefet döngüsünün öncülerinden biri haline geldi.

LGBTİ, ekolojist, anarşist, anti militarist hareketler bu döngünün diğer aktörleri oldular. Özellikle antimilitarist çıkış, anarşist felsefeden beslenerek feminist hareketin başlattığı eleştiriyi geliştirdi ve gündelik yaşamın kulisinde depolanmış şiddetin örgütlenip sistematikleşmesine, ordulaşmasına, devletleşmesine yönelik ret çıkışını başlattı. Bu tarihten itibaren toplumsal mücadeleler alanında politik sorunların çeşitlenmesi ve otorite karşıtlığının öne çıkması; ideolojik, örgütsel ve politik monopolü yapı bozumuna uğrattı. Kürt hareketinin ortaya çıkması ve kitleleşmesi, sol hareketin yaralarının sarıp toparlanması işte bu yenilenme sürecinde gerçekleşti. Süreklileşen baskı ortamı, farklılıklara ve gerilimlere rağmen, sürekli bir ittifakı zorunlu kıldığı için, toplumsal hareketler arasındaki etkileşim, büyük bir kısmında çatışmalarla birlikte dönüşümlere neden oldu. Yani benim iç sorgulamalarım bu kocaman bir tablonun bir parçasıydı.

Yaşadığım ortam da buna imkan sağladı. Ben de Türkiye’de filizlenen dönüşümün bir parçasıydım. Büyük şans...

‘İNSAN UYGARLIĞININ AYNI ZAMANDA UTANILACAK BİR TARİHİ VAR’

Türkiye’de son dönemlerde dövülerek insanların öldürüldüğüne tanık olduk. Lince uğrayanın karşı koyma potansiyelini yitirdiği, tamamen aciz duruma düştüğü bir anda bile bir insana öldürünceye kadar vurmaya devam etmek sizce nasıl bir ruh hali? Şiddet ve linç kültürü arasındaki ilişki konusunda neler söylersiniz?

Linç kültürünün psikolojik ve psikososyal boyutları da dahil çok fazla boyutu var. Ben daha çok tarihsel ve sosyolojik boyutları üzerine düşünüyorum. Diğer yandan, sosyal psikoloji alanındaki araştırmalardan biliyoruz ki, şiddet içgüdüsel değil, toplumsal faktörlerle, maddi ve bilişsel olarak kuruluyor. Bilişsel kuruluş sürecinde meşrulaştırma ve rasyonalize etme mekanizmaları işliyor. Tabii ki kurumsallaşan, yapısallaşan, kolektifleşen ve çoklu mekanizmalarla yeniden yeniden üretilen şiddet sadece bizim topraklara özgü değil. İnsan uygarlığının aynı zamanda utanılacak bir tarihi var. Linç olgusu bir kültüre nasıl dönüşebilir? Bu kültür tüm topluma nasıl ait olabilir? Türkiye örneği bize çok şey söylüyor. Aklıma sevgili Rakek Dink’in 2007’deki çağrısı geliyor: **“Bir bebekten katil yaratan karanlıkları aydınlatmak”**. Karanlıklar bu ülkede hesaplaşılmamış kötülüklerin birikmesiyle oluşuyor. Her boğulan adalet çılgılığı yeni bir kanser hücrelerine dönüşüyor. Hepsi birbirinin üstüne ekleniyor, kayalaşıyor, kökleşiyor, yapısallaşıyor. Öyle bir oluyor ki tedavi etmeye kalkarsan tüm bina yıkılacak... Yıkıntının altında kalmamak için alışıyoruz bir süre sonra. Bir nevi öğrenilmiş çaresizlikle seyrediyoruz.

Tabii her iktidar, kendini sağlamlaştırmak için bu yapıya dayanıyor, alışılmış mekanizmaları çalıştırıyor. Bu arada kendi sosunu da bırakıyor. Ve sonuçta hasta bir toplum haline geliyoruz. Hem de çok hasta. İyileşmek mümkün mü? Lokman hekim bir şeyler yapabilir mi? Ben eskiden daha umutluydum, nane ve limonla iyileşebileceğimizi düşünüyordum ama artık böyle düşünmüyorum. Ağır hastayız. Bunun bilincinde olursak belki bir şeyleri değiştirebiliriz. Aşılması zor ama imkansız değil. Sadece karmaşık süreçleri anlamak ve çıkış yollarını buna göre aramayı gerektiriyor. Hayat basit değil maalesef. Adalet hiç değil.

'SINIFSAK MESAFE şİDDETİ UYGULAYANI DAHA GÜÇLÜ KILİYOR'

Zorlama, mobbing, cinsel ve cinsiyetçi şiddet, psikolojik ve fiziksel şiddet ve diğer şiddet biçimleri okulda, işte kısaca resmi ve özel kurumlarda çok sık karşılaşılan bir durum. Sizce şiddeti uygulayanlarla bu şiddete maruz kalanların sınıfsal özellikleri arasında bir ilişki var mı?

Bu konuda genellemeler yapmayı önermiyorum. şiddeti sadece sınıfsal ilişkilerle açıklayamayız. Yani zengin olanlar daha şiddetlidir veya yoksul olanlar daha az şiddetlidir diyemeyiz. Ancak şöyle bir şey var: Her iktidar ilişkisi birbirini besliyor, i içe geçiyor. Dolayısıyla şiddete uğrayanlar eğer sınıfsal olarak daha alt konumda, şiddeti uygulayanlar sınıfsal olarak daha üstü konumdaysa aradaki sınıfsal fark direnme olanaklarını azaltırken şiddetin boyutunu da arttırıyor. Yani sınıfsal mesafe cinsiyetçilik ilişkileriyle birleşerek hem şiddeti uygulayanı daha güçlü kılıyor hem de şiddete uğrayan daha zor direnebiliyor.

Dolayısıyla şiddet ilişkilerinde sınıfsal boyutu ele almak çok önemli. şiddeti uygulayan sınıfsal olarak daha st bir konumdaysa şiddet daha görünmez oluyor, şiddeti uygulayanın dokunulmazlığı artıyor. Kaldı ki kapitalizm zaten başlı başına kurumsallaşmış bir şiddet. Yani ister istemez şiddet kültürünü besliyor.

Bu sistemin içinde iktidar olanlar, bu şiddetle iç içe geçiyorlar. Sistematiğeleşmiş yapısal şiddetle bütünleşmiş oluyorlar. Dolayısıyla zaten şiddet meşrulaştırılıyor. Çok sayıda şiddet biçimi bir arada yaşıyor ve bunların hepsi birbirini besliyor.

' AKIL TUTULMASINA UĞRARSAK SIRADAN ŞİDDETİN PARÇASI OLURUZ '

Şiddetin hep var olduğu ve var olacağına dair genel bir kanaat ve bununla birlikte bilindik bir ezber söz konusu. Şiddeti kaçınılmaz bir realite olarak gören bu anlayışın zihinsel dünyamızı işgal etmesine yönelik neler söylemek istersiniz?

Var olduğu, hep var olacağı anlamına gelmiyor tabii ama uygarlık tarihi dediğimiz şey çok acı bir tarih. Gerçekten çok büyük ve köklü bir kopuş gerekiyor. Bu kopuş için ilk yapmamız gereken, aklımızı '**böyle geldi böyle gider**' mantığının işgalinden kurtarmak. Yani bu işgalden kurtulmazsak hiçbir şey olmaz. Bu bir nevi akıl tutulması. Hannah Arendt'in söylediği gibi, toplumlara akıl tutulması ve konformizm dayatılıyor. "**Uğraşma çünkü uğraşmak zor**" deniliyor. Tabii bunu yaparsan hem geçmişle hesaplaşacaksın hem yeni değerler yaratacaksın. Oysa gerçeklik statik değil, dinamik bir şey. Dinamik bir şeyse hem etkilendiğimiz bir alan hem de etkilediğimiz bir alan. Yani etkileşimin olduğu bir alan. Dolayısıyla biz bunu değiştirebiliriz, çevremizde olup biteni etkileyebiliriz. Ama yorulmaktan kaçarsak konformistleşirsek, akıl tutulmasına uğrarsak, yapamayız. Ve bu da bizi farkında olmadan sıradan şiddetin bir parçası haline getirir, yani öğrenilmiş çaresizlik denilen şey gerçekleşir. Öğrenilmiş çaresizlik ise çok tehlikeli bir şey çünkü büyük, korkunç olaylardan etkilenmiyorsun fakat sadece biri sana ters gözle baksa bile hemen ağlamaya başlıyorsun. Yani öğrenilmiş çaresizlik dayanılmazın karşısında reaksiyon göstermemek, güçsüzlüğünün bilinciyle, olup bitene izin vermek anlamına geliyor. Duygular çarpıklaşınca güçsüzleşiyor ve yönetilmesi çok daha kolay oluyor.

'ERKEK DOĞULMUYOR, OLMAK İÇİN BİRAZ ACI ÇEKMEK GEREKİYOR'

Ataerkil zihniyet ile şiddet kültürü arasında bağlantılardan bahsedilir. Peki, ataerkil zihniyetin şiddet kullanmayı meşrulaştıran söylemi yaşantımızı nasıl etkiliyor?

Savaşın ve militarizmin kökenlerini bütünlüklü anlamak için toplumsal cinsiyet boyutuna bakmamız gerektiğini gösteren feminist çalışmalar, militarizm, milliyetçilik ve erkekliğin farklı bağlamlardaki etkileşimini analiz ederek, silahlı grupların kendi aralarında petrol kaynakları için savaşırken, tecavüzü neden bir savaş aracı olarak kullandıklarını ya da onur, şeref gibi kavramların, cinsiyet göndermeleri etrafında, nasıl dolaşıma girdiğini, bir diğer ifadeyle normatif erkekliğin savaşın doğallaştırılma sürecindeki rolünü analiz etmemizi mümkün kıldılar. Militarizmi toplumsal bir süreç olarak ele alınca, ev içi şiddetle örgütlü şiddet arasındaki ilişkiler zincirini ve şiddetin kurumsallaşmasında rol oynayan karmaşık mekanizmaları hesaba katabiliyor, böylece politik iktidarların savaş ihtiyacı ortaya çıktığı anda, militarist söylem ve pratikleri nasıl kolayca dolaşıma soktuğunu görebiliyoruz bugün. Yani bunu bir ahtapot gibi düşünün, bir tane kolu ile uğraşmak yetmez! Dolayısıyla bunların hepsini birleştirerek, bunların hepsini düşünerek bu kültürle mücadele edebiliriz.

Tüm bunların yanı sıra bu konuda, "**Neden daha çok erkekler harekete geçirilebiliyor?**" sorusuna da yanıt aramak lazım. 2008'de tamamladığım ve aynı yıl Sürüne Sürüne Erkek Olmak kitabını ortaya çıkaran araştırmama benzer sorularla başlamıştım. Şiddetin öznelerinin nasıl kurulduğunu anlamak için Hrant Dink katledildikten, Rakel Dink hepimize o ünlü çağrıyla yaptıktan hemen sonra. Araştırmamın ilk sorusu buydu. Hangi koşullar bir bebeği şiddet öznesine dönüştürüyor? Şiddetin toplumsal üretimiyle erkeklik arasındaki ilişki nedir? Katilleştirme sürecinde toplumsal cinsiyet kurucu mekanizmaların rolü nedir?

Birbirleriyle bağlantılı olan bu sorular, çok boyutlu, çok faktörlü inşa süreçlerini aydınlatan cevaplara ihtiyaç duyuyordu. Ben bu sürece zorunlu askerlik uygulaması örneği üzerinden bakmaya karar verdim. Şiddetin ve hiyerarşinin en yoğunlaşmış toplumsal eğitim alanı ve en güçlü eril sosyalleştirme mekanı olarak erkek sınıfının kuruluşunun anahtar mekanizması rolünü oynadığı için.

Çok ilginç bir çalışma oldu. Ama sadece bir iki husustan bahsedeceğim burada. Michel Foucault'nun, iktidarın özne yaratım sürecini genel olarak anlatırken işaret ettiği gibi, erkekler, onları yaratan, denetleyen ve kabul eden iktidar sistemlerine tabi olsalar da iç deneyim yoluyla kendi kimliklerine bağlanıyorlar. Erkek doğulmuyor, olmak için karşılığını ödemek, biraz acı çekmek gerekiyor. Mesela, kendinden güçlü olana boyun eğmek, hiyerarşiyi kabul etmek, güçlü olana ses çıkarmamak... Karşılığında, erkeklik kimliği, bir iktidar konumu olarak elde ediliyor. İşte bu eril iktidar arzusunun, tıpkı tecavüzde olduğu gibi, politik şiddette de erkeklerin kolayca harekete geçirilmesinde önemli bir rol oynadığını düşünüyorum. Sivas katliamı, Gazi olayları dahil bu linç eylemlerine katılan erkeklerin hepsinde bir iktidar arzusu var. Tıpkı özgürlük alanlarını genişleten kadınlar karşısında 'krize' giren erkekler gibi. Erkekler, şizofren oldukları için değil, hiyerarşik sistemde konum aradıkları için öldürüyorlar.

'DAYANIŞMAYLA BİR GÜÇ VE KÜLTÜR YARATIYORSUN'

İnsanlık var olduğu sürece, şiddetsiz bir yaşam pek olası görünmüyor. Ancak dayanışma ve birlikte üretmenin de insanlık tarihi kadar eski olduğunu biliyoruz. Tarih boyunca şiddetin ve dayanışmanın yerine karşılaştırmalı olarak bakarsak bir sosyolog gözüyle neler söylemek istersiniz?

Biraz önce dediğim gibi, şiddetsiz bir yaşam hedefi kolayca ulaşılabilecek bir hedef değil. Çünkü çok yapı-sallaşmış, katılaştırmış bir olgudan bahsediyoruz. Ağır hastalıktan... Tedavisi zor. Tabii bunun en büyük nedeni aradaki inanılmaz güç farkı. Egemen toplumsal gruplar iktidar aygıtlarını ellerinde tutuyorlar. Üstelik her geçen gün akıl almaz boyutlara ulaşan teknoloji bu aygıtları daha da denetimsiz kılıyor. Nasıl baş edebiliriz? İktidar anlamında söylemiyorum ama 'güç' olmadan imkansız. Yeni tip bir güç, kökten kopan bir güç, alışık olmayan bir güç, şaşkıncu, ezber bozan bir güç, teknolojinin denetleyemeyeceği bir güç. Bu tuhaf gücün en önemli araçlarından biri dayanışma bence. Aklıma yirmi altı yıl önce, akıl almaz suçlamaları cezaevinde televizyondan öğrendikten sonra yaşananlar geliyor. Sokak çocuklarının, fahişelerin, trans kadınların cezaevinin önünde birikmeleri, mahkemeye gelip tanık olmaları... ezber bozmaları. Komployu yapanlar bunu hesaba katmamışlardı sanırım! Medya şaşırdı, herkes şaşırdı ve sorgulamaya başladı. Avukatlarım beni savunana kadar bana dayanışma nefes aldırdı. O zamandan beri deneyimlediğim şey şu: Dayanışmada çok sihirli bir şey var, seni bu kirli, çirkin gerçeğe mahkum etmeyen, yaratıcılığın büyülü alanına sokup kurtaran bir şey.

Tabii aynı zamanda, dayanışmayla güç yaratıyorsun. Son romanım Cümbüşçü Karıncalar'da anlattığım gibi, kollektif bir güç oluşturuyorsun, bir yandan da dönüşüyorsun, alıp veriyorsun, kültür ve değer yaratıyorsun. Yani sadece bir şeye karşı direnmiyorsun, dayanışırken bir şey yaratıyorsun. İlişkilerinde Can Yücel'in dediği gibi **'başka türlü bir şey'** filizleniyor. Dayanışmayla, sadece bir direnme biçimi geliştirmiyor, aynı zamanda bir güç ve bir kültür yaratıyorsun. Çünkü işin içinde birlikte sevgi var, duygular var, heyecan var. Bütün bunlar çok önemli. Ama bu tek başına yetmiyor. Yoğunlaşmazsan, çalışmazsan, işi ciddiye almazsan hiçbir şey değişmez. Sadece ve sadece yoğunlaşmayı becerdiğimiz zaman mucizeler yaratabiliriz.

Tarih öncesi topluluklarda şiddet izleri: Anadolu insan kalıntıları üzerinden bir bakış

Prof. Dr. Yılmaz
Selim Erdal
Hacettepe
Üniversitesi,
Antropoloji Bölümü,
Husbio_L ve
Human_G
laboratuvarları

MÖ 3500'lerden itibaren arsenikli bakır alaşımının daha sık görülmeye ya da üretilmeye başladığı Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağı sınırında yer alan birçok yerleşmede şiddetin sıklığı, ölümcül olma niteliği ve görünürlüğü belirgin ölçüde artış gösterir. Birbirleri ile çağdaş olan Arslantepe ve İkiztepe, organize şiddetin açık izlerini taşır. İkiztepe bilindiği gibi Anadolu'da silaha dayalı gücü temsil eden spiraller ve takılara ek olarak mızrak, hançer, kesici, delici, zıpkın gibi silahların mezar eşyası olarak yoğun ele geçtiği, belki de Türkiye'nin şu ana kadar en fazla prehistorik silahının saptandığı yerleşmedir.

Şiddetin insanın doğasının mı (nature) yoksa geliştirdiği kültürün ürünü mü olduğu (nurture), 16'ncı yüzyıldan bu yana süre gelen kadim tartışmalardan, belki de en önemlilerinden birisidir. Günümüzde, farklı boyutlarda tezahür eden savaş ve şiddet olgularına, prehistorik Anadolu üzerinden bakmak, belki bu sorunun bütünüyle anlaşılmasını sağlamasa da savaş ve şiddetin ifade bulma araçlarından bir kısmı ve olası nedenleri hakkında bazı ipuçları elde edilmesine olanak sağlayabilir.

Filozof Thomas Hobbes, daha 16'ncı yüzyılda insanların doğası gereği birçok açıdan eşit olarak dünyaya geldiğini; kendini korumak için ötekilere karşı koyma ve başkasına boyun eğdirme dürtülerinin doğuştan geldiğini ifade eder; insanlığın kökenlerini her şeyin herkesle savaşı olarak yorumlayıp, savaş ve şiddeti insan doğasının, doğal ve vazgeçilmez bir ögesi olarak görür. İnsanların korku ve öldürme dürtülerinin ortadan kalkmasına, merkezi otoritenin teşkili ve kültür aracılığı ile bu yabanıl, 'ilkel' durumdan, ancak özgürlüklerden arınarak, şiddetin esaretinden kültür ve uygarlık yoluyla kurtulduklarını belirtir.

Yabanıl, vahşi duygularından arınma, onları bertaraf etme, ancak devlet gibi insanları kontrol altında tutabilme, merkezi bir yönetimin ürünü olmalıdır. Diğer bir deyişle savaş hali doğaldır, insanın kökeninde yer alır, bunun ortadan kalkması için bir otoriteye ihtiyaç vardır. Otorite ortadan kalktığında savaş hali yeniden şekillenir.

Bu düşüncenin tam karşısında değerlendirilebilecek bir diğer yaklaşım, bu sefer Jean-Jacques Rousseau tarafından öne sürülmüştür. İnsanlığın, esasen doğuştan özgür olduğu, birçok kültürel kurumun onları biçimlendirdiği, doğamızın ürünü olan merhamet, başta özel mülkiyet, aidiyet, sahip olma dürtüsü olmak üzere kültürel olgularca bertaraf edilerek, savaşçıdan insana dönüşür. Bu ise şiddetin doğal olduğu barbar ilkin insan önerisini sunan Hobbesçu düşüncenin tam karşısında yer alır. Savaşı, doğaya karşı insanın geliştirdiği bir olgu, insanları farklılaştıran, ayıran yasaların bir ürünü olarak görür.

Şiddetin mevcudiyeti ve kökeni tartışması, tarih öncesi arkeolojide yer bulurken, çeşitli ekoller tarafından, farklı veri kaynakları kullanılarak şiddet, özellikle organize şiddetin mevcudiyeti, kökeni ve zaman içerişindeki değişimi tartışılmaya devam ediyor. Çatışma, şiddet ile savaş, saldırı, katliam gibi olgular silahlar, yerleşmelerdeki yıkım izleri, geniş yangın tahribatları, savunma/sur sistemlerinin mevcudiyeti, keskin popülasyon değişimi ya da kültürel kırılmalar, yerleşmelerin terk edilmesi ve sosyoekonomik bozulma gibi veriler yaygın bir şekilde şiddeti anlamak ve açıklamada kullanılır. Ancak arkeolojiden elde edilen verilerden bir kısmı, bunlara yol açabilecek başka nedenler ve açıklamalar nedeniyle dolaylı bilgi kaynağı olarak değerlendirilir. Şiddeti yaratan, onun kısmen odağında yer alan, ondan etkilenenler, doğrudan insanlar olduğundan, insan kalıntıları, halen şiddeti anlamak için ana veri kaynaklarından birisidir. Savaş ya da şiddet nedeniyle katledilen insanların sıra dışı mezarları, toplu gömüler, mezarın içerisinde ölümlerin yatış şekilleri gibi insan kalıntılarından elde edilen veriler önemli yer tutar.

Şiddete maruz kalanların uzun süre açıkta kalmaları, hava ve su gibi iklimsel olaylardan etkilenmeleri, kurda kuşa yem olmaları da şiddetin tezahür biçimini açıklamada önemli bir tafanomik bilgi içerir. Şiddete uğrayanların, yaşamlarını sonlandıran ya da şiddetin endemik bir durum olup olmadığını tanımlayan veri ise doğrudan yaralanmalardır. Uzun kaybetme, başın vurulması, baş gömüleri, ölüme yol açan yaralanmalar, iyileşmemiş yara izleri bir bütün halinde biçimleri, sıklıkları, iskeletler üzerindeki dağılımlarının yaş ve cinsiyete göre durumları dikkate alınarak yaralanma ve buna yol açan şiddetin olası nedenleri konusunda halen doğrudan bilgi sağlayan en önemli kaynaklardır.

Yerleşik yaşama geçen avcı-toplayıcı-balıkçı topluluklarda şiddet endemik bir durum muydu? Evcilleştirme, tarım ve çiftçilik gibi yeni geçim örüntüleri şiddetin nedeni ve sıklığını değiştiren araç oldu mu? Ölümcül yaralanmalar ne zaman yaygınlaştı? Organize şiddet ne zaman gelişmiş olmalı? Sorularına Anadolu insan kalıntıları üzerinden yanıt arayalım.

Avcı-toplayıcı topluluklarda yaralanmalar ve şiddet izleri

Anadolu ve çevresinde sınırlı sayıda avcı-toplayıcı yaşam biçimini sürdüren Geç Epipaleolitik-Erken Neolitik insan kalıntısı mevcuttur. Bunlar arasında en fazla örnekle temsil edilen Diyarbakır'ın Bismil ilçesinde yer alan Körtik Tepe'de incelediğim 500'e yakın insana ait kalıntıda, yüzde 35 oranında yaralanma izi saptandı. Bu yaralanmalar, çoğunlukla küçük boyutlu travmalar şeklindeydi. Bireysel kavgaları, küçük ölçekli çatışmaları temsil edebilecek olan birkaç savunma kırığı ile iki bireyde karşılaşılan ölümcül ok ucu yaralanmaları dışında, bu bireylerde şiddetin endemik olduğunu gösteren verilere ulaşılmadı.

Çukurlara atılmış bireyler, toplu ölümler, yerleşmeyi bütünüyle ya da kısmen saran yangın emareleri Körtik Tepe ya da onun çağdaşı yerleşmelerde yoktur. Savunma sistemi olmadığı gibi silo olarak kullanılan küçük çukurlar, yerleşmelerin iskan edilen alanın hemen dışında kalan çeperlere inşa edilmiştir. Dahası Körtik Tepe çukur barınaklarının tabanlarının altında basit mezarlara gömülen insanların iskeletlerini kaplayan alçı, sıva ve boyaların yaygınlığı ile çok sayıda taş kaplar, boncuklar, kemik, taş alet ve objeler ile alışılmışın dışında zenginlik sağlayan bir yerleşmedir. Gerek bitki ve hayvanlara dayalı besin kaynaklarının zenginliği, gerekse bunlarla beslenen insanların bedensel özellikleri (uzun boylu, kas tutunma bölgeleri fazla gelişkin olmayan, kemik kortikal dokuları kalın olması gibi) ile kendi zaman ve koşullarında görece refah içerisinde bir topluluk olarak görülebilir. Gömü geleneklerinde çeşitlilik ile gömü sonrası ölüm uygulamaları, stresli bir zamanı temsil eden bir durumdan ziyade, gündelik aktiviteler açısından riskli, düşük ölçekli çatışmaların olabileceğinin ip uçlarını taşır. Nitekim yalnız Körtik Tepe değil, Hasankeyf Höyük (Batman), Gusir, Demirköy gibi Körtik Tepe'nin kuş uçuşu 50 km'lik yakın bölgesinde konumlanmış diğer erken Neolitik yerleşmelerde de ölümcül şiddetin izleri hemen hiç yoktur. Bu tür yaralanmaları kaza riski, gündelik aktiviteler, bireysel ya da hane içi kavgalarından ayırt etmek de olanaklı değildir.

Körtik Tepe kesikler.
Olası kafa derisi
sıyırma izleri
(Foto: Yılmaz Selim Erdal).

Bununla birlikte son yıllarda hem Yukarı Dicle hem de Fırat bölgelerinde sürdürülen yeni kazılar, kavgaya, savaş, saldırı dışında da şiddetin başka değişkenlerinin olabileceğine ait ipuçları sağladı. Körtik Tepe'den ele geçen insan iskeletlerinden 10 bireyde saptanan kafatasında kesik izleri, her ne kadar baş bedenden ayrılmadıysa da etin ve derinin sıyrıldığına ilişkin izler sunar.

Karahantepe'den yoğun kesik izleri
(Foto: Yılmaz Selim Erdal).

Bu izler, esasen bireyi öldürmek için yapılan uygulamaları değil Göbeklitepe, Karahantepe ve Sayburç gibi Çanak-Çömlek öncesi Neolitik dönem topluluklarında, ölüm sonrası uygulamalarda bedene uygulanan kesme-parçalama işlevinin, şiddetin ölüm sonrası biçiminin devam ettiğini gösteren kanıtlar sağladı. Göbeklitepe'de saptanan 700 kadar insana ait kemik parçasında, kafataslarına ait 40 kadar kemikte, kesme, oyma, delme, kafatasını asarak sergilemeye yönelik veriler elde edildi. Benzer bulguların olduğu, Karahantepe ile Sayburç'ta iki farklı barınakta saptanan kafatası ve uzun kemiklerden oluşan seçilmiş kemiklerde bir taraftan kesi izleri, diğer taraftan ise ateşe maruz bırakılarak temizleme işlemlerinden geçtikleri görüldü. Nitekim Suriye'den Tell Qarassa'da bulunan yüz iskeleti istemli şekilde kırılmış insan kafatasları, şiddetin öldükten sonra da devam ettiği şeklinde yorumlandı. Karahantepe, Göbeklitepe ve Sayburç'ta saptanan kafatası ve iri kemiklerin seçimini bu şekilde değerlendirmek, bu uygulamanın parçası olarak yorumlamak mümkün. Nitekim boyun omurlarında kesikler, kafatasında deri sıyırmayı aşan kesme izleri ile birlikte ağırlıkla kafataslarına uygulanan kesme, ölüm sonrası şiddet ve gömü ritüellerinin önemini en azından Yukarı Fırat havzası toplulukları için vurgular.

Çayönü, Orta Anadolu'da Erken Neolitik topluluklarından Boncuklu, Aşıklı ve hatta Çatalhöyük gibi yerleşmelerde de şiddetin açık izleri ya yoktur ya da oldukça nadirdir. Erken Neolitik yerleşmelerinde yaralanmalar, bunların iskelet üzerindeki dağılımı ile arkeolojik verilerden elde edilen savunma sisteminin yokluğu, yerleşmenin bütünüyle kısmen terkedilmesine ilişkin izlerin olmayışı, yangın gibi şiddetin diğer emarelerine rastlanılmaması, en azından organize şiddetin bu dönemi için endemik bir hal almadığını gösterir. Şiddetin yerleşenler açısından kaçınılmaz bir durum olduğunu ya da bir trajediye dönüştüğünü gösteren kanıtlara ulaşılmamıştır. Tabii kanıtın olmaması, şiddetin olmadığı anlamını taşımaz. Nitekim, şiddetin yaşandığı tarihsel verilerden bilinen insan kalıntılarında da bazen şiddetin izlerini bulmak mümkün değildir.

Dolayısıyla Erken Neolitik yerleşmeler için şiddetin hiç olmadığı, düşük ölçekli de olsa yaşanmadığı anlamı çıkartılmamalıdır. Bununla birlikte, insan kalıntılarında şiddete gönderme yapacak, bedene yapılan ya da yansıyan uygulamaların, özellikle Neolitikleşmenin çekirdek bölgesi için yaygın bir durum olmadığını şimdiki verilerle söyleyebiliriz.

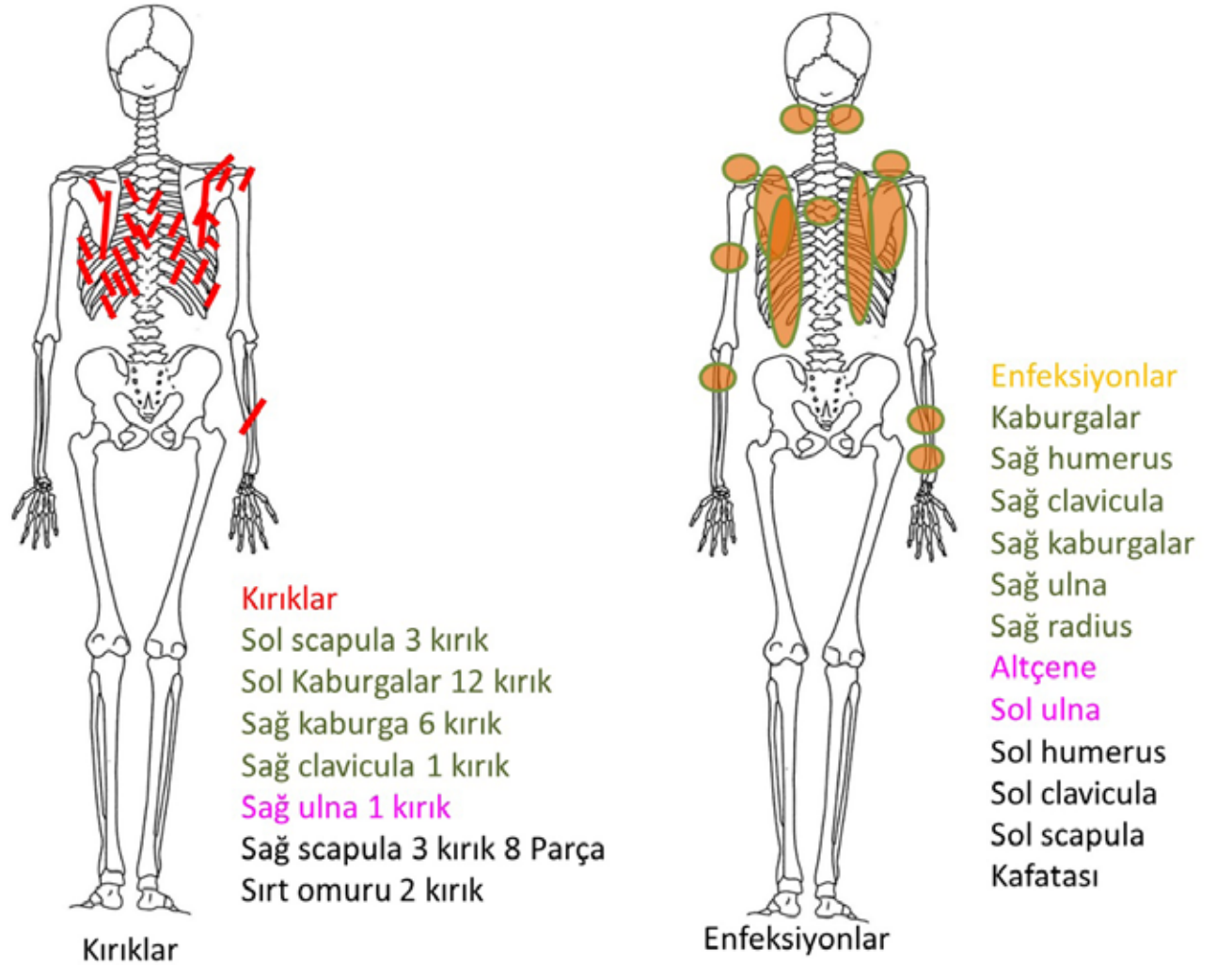
137 aileye ait 1024 memeli türüne ilişkin şiddet verilerini değerlendiren Nature dergisinde 2016 yılında yayınlanan José María Gómez ve diğerlerine ait bir çalışmada, çiftleşme dışı nedenlerle yaşanan ölümcül şiddet olguları değerlendirilmiş; memeli türlerinin yüzde 40'ında ölümcül şiddet olgusunun yaşandığı; bölge/yaşam alanına sahip ve 'sosyal' olan türlerde şiddetle öldürmeye eğilimin daha yüksek olduğu; bu açıdan primat türlerinin şiddetin en fazla karşılaşılan türler arasında oldukları ortaya konuldu. Diğer bir deyişle tür içi şiddet, sosyal canlılarda diğerlerinden daha sık görülüyor. Şiddeti insan toplulukları açısından da değerlendirip, şeflik sisteminin önem arz ettiği Demir Çağı ve sonrası topluluklar ile etnografik verilerden hareketle, şeflere sahip topluluklarda şiddetin sıklığının, memeliler için belirlenen ortalama yüzde 2 değerinin oldukça üzerine çıktığını gösterdiler. Anadolu'daki Erken Neolitik topluluklar için ölümcül yaralanmaların sıklıkları yüzde 1 ile bu değer de altındadır. Diğer bir deyişle ölümcül şiddet, bu dönem için endemik olmadığı gibi, memeliler için belirlenen değere benzer, onlardan bir miktar daha düşüktür.

Tarım ve ölümcül yaralanmalar

Şiddetin ne zaman arttığını kesin olarak bilmiyoruz, ancak yaşam biçiminin ağırlıklı olarak tarıma dayandığı topluluklarda ölümlerle sonuçlanan şiddetin arttığını gözlemliyoruz. Bu durum, Neolitikleşmenin çekirdek bölgesinde değil, çevrede yaygın bir hal alır. Şöyle ki Yukarı Dicle ve Fırat bölgelerinde Erken Neolitik yerleşmeleri gibi Çanak-Çömlekli Neolitik topluluklarında da ölümcül şiddet izi gözlemedik.

Örneğin, Hakemi Use’de yalnızca bir bireyde -yaşlı bir kadın- ön kol kemiğindeki savunma kırığı ve kafatasındaki depresyon yara, domestik şiddete uğramış bir bireyi temsil ediyor. Benzer bir bulgu olan Yumuktepe’de, savunma kırığı ile onlarca yaraya rağmen, hareket etmek, iş yapmak zorunda bırakılan bir genç kadın domestik şiddete maruz kalmış olmalıdır. Ancak bu örnekler sınırlıdır. Buna karşın, Göller Bölgesinden Bademağacı, Batı Anadolu’dan Barçın, Aktopraklık, Bahçelievler, Ilıpınar ve hatta son yıllarda kazılan Gedikkaya Mağarası’nda saptanan iskeletlerde, ölümcül yaralara ilişkin önemli veriler elde edildi. Bu topluluklarda yüzde 7’nin üzerinde ölümcül şiddete rastlanır. Her ne kadar gündelik aktivite, savaş ya da bireysel kavgalara dayalı ölümcül olmayan yara izlerinin sıklığında, zaman içerisinde bu ölçüde bir artış görülme de yaralanmaya sahip bireyler arasında hayatını yitirenlerin sıklığı, diğer bir deyişle ölümcül yaralar daha görülür hale dönüşür.

YT'98 GF5 A44 1c S7 Kırık ve Enfeksiyonların Dağılımı

Yumuktepe kadınında yara ve enfeksiyon izlerinin dağılımı
(Çizim: Yılmaz Selim Erdal).

Ölümcül yaralanmalar, Neolitikleşme sürecinin ilk adımlarının atıldığı merkez/çekirdek alanda değil, ağırlıklı olarak Bademağacı gibi göller bölgesi ya da Barçın, Bahçelievler, Aktopraklık gibi Doğu Marmara bölgesindeki sınır bölgelerde ya da yeni yaşam alanlarında daha yaygındır. Son zamanlardaki genetik araştırmalarla daha detaylı bir şekilde çalışılan bu bölgelerde, tarım ve hayvancılığı içeren çiftçi yaşam biçimi, büyük bir nüfus hareketinden ziyade, kültürel yayılmanın ürünü olarak tarımı benimsediklerini gösterir. Diğer bir deyişle Avrupa'da görüldüğünün tersine Doğu Marmara'da büyük bir popülasyon değişimi gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte, çiftçiliği içeren buğday gibi kültüre alınmış bitkiler ile keçi, koyun ve sığırın bütünüyle evcilleşmiş hali Doğu Marmara bölgesinde 6600'lerde birden görülmeye başlar. Çiftçilerin ürettikleri besinlerin yabanıl öncülleri bölgede daha önce yoktur. İnsan toplulukları üzerinde yapılan antik DNA çalışmaları, bu bölgede yaşayan çiftçiler ile Mezolitik avcı-toplayıcı balıkçıların birbirleriyle karşılaştıkları, Balkan avcı-toplayıcıları ile Anadolu tarımcıları ya da yerlilerin karşılaştıkları ve düşük ölçekli de olsa karıştıklarını gösterir. Anadolu ve Balkan topluluklarının birbirleriyle karışması Doğu Marmara topluluklarında genelde gözlenen bir durum olmakla birlikte, Barçın ve Aktopraklık gibi yerleşmelerde, hatta bazı bireylerde daha belirgindir.

**Bahçelievler kafatasında
deri sıyırma izleri**
(Foto: Yılmaz Selim Erdal).

Doğu Marmara topluluklarında dikkati çeken durum, bu bireylerde kafa derisini sıyırma, gömü ritüellerine bağlı kemiklerde kesikler ile ölümcül yaralanmaların önemli bir yer tutmasıdır. Songül Alparslan Roodenberg, Doğu Marmara'da incelediği topluluklarda yaralanmalar ile sıra dışı gömülerden yola çıkarak şiddetin bölgede endemik olduğunu öne sürer. Ek olarak, Bilecik-Bahçelievler (Erken Neolitik) ve Gedikkaya (Erken Neolitik ve Kalkolitik) buluntu merkezlerinden ele geçen az sayıda iskelet, şiddetin izlerini taşır. Her ne kadar, her bir yerleşim için geçerli olmasa da çekirdek bölge ile kıyaslandığında, tarımın yeni bir yaşam biçimi olarak ortaya çıktığı Doğu Marmara topluluklarında yerel avcı-toplayıcılar ile tarımcıların karşılaşmalarında ortaya çıkan stres, anlaşmazlık ve kargaşa ölümcül çatışmalara yol açmış gibi görünür. Benzer durum Göller Bölgesi'nden Bademağacı için de geçerlidir. Silah darbesiyle öldürülmüş bir erkek ile bir evin geçirdiği şiddetli yangında ölmüş en az 8 birey, farklı şekillerde tezahür eden karşılaşmalar ve şiddete gönderme yapar.

Arslantepe ve İkiztepe, organize şiddetin açık izlerini taşır

Kalkolitik topluluklar üzerine, insan kalıntılarında sürdürülen araştırmalar son derece sınırlıdır. Bu nedenle, Erken ve Orta Kalkolitik dönemlere ilişkin şiddetin tartışılacağı veri yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte MÖ 3500'lerden itibaren arsenikli bakır alaşımının daha sık görülmeye ya da üretilmeye başladığı Geç Kalkolitik-Erken Tunç Çağı sınırında yer alan birçok yerleşmede şiddetin sıklığı, ölümcül olma niteliği ve görünürlüğü belirgin ölçüde artış gösterir. Şöyle ki birbirleri ile çağdaş olan Arslantepe ve İkiztepe, organize şiddetin açık izlerini taşır. İkiztepe bilindiği gibi Anadolu'da silaha dayalı gücü temsil eden spiraller ve takılara ek olarak mızrak, hançer, kesici, delici, zıpkın gibi silahların mezar eşyası olarak yoğun ele geçtiği, belki de Türkiye'nin şu ana kadar en fazla prehistorik silahının saptandığı yerleşmedir.

Yerleşmenin üst katmanlarında konumlanan mezarlıktan ele geçen erkek bireylerin 43'ünde yara izleri gözlemlenmiştir. Bunlar arasında en az 17 birey ölümlü sonuçlanan silah yaralarına sahiptir.

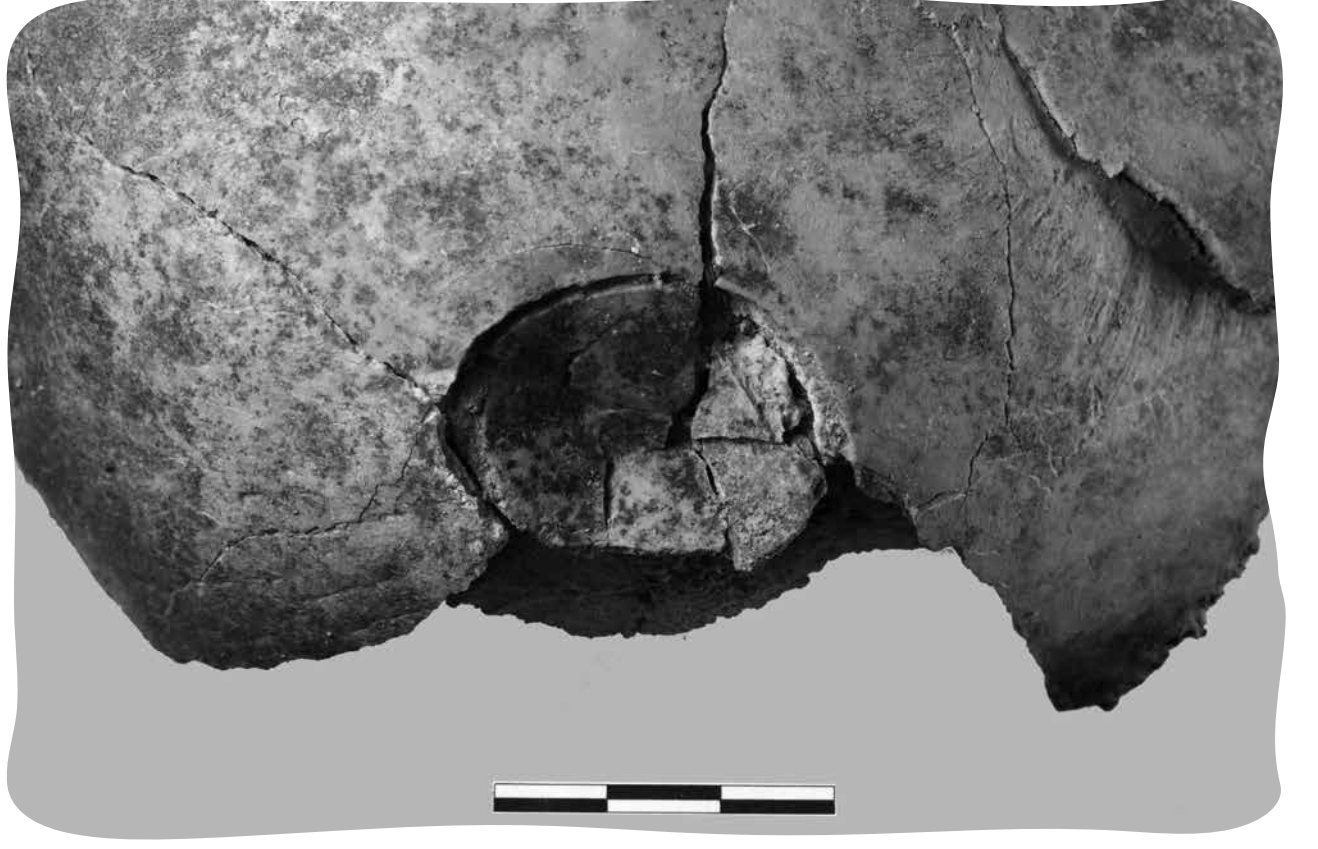
İkiztepe'de silahlarla örtüşen ölümcül yaralar
(Foto: Yılmaz Selim Erdal).

Arslantepe'den kolektif mezar
(Arslantepe Arşivi).

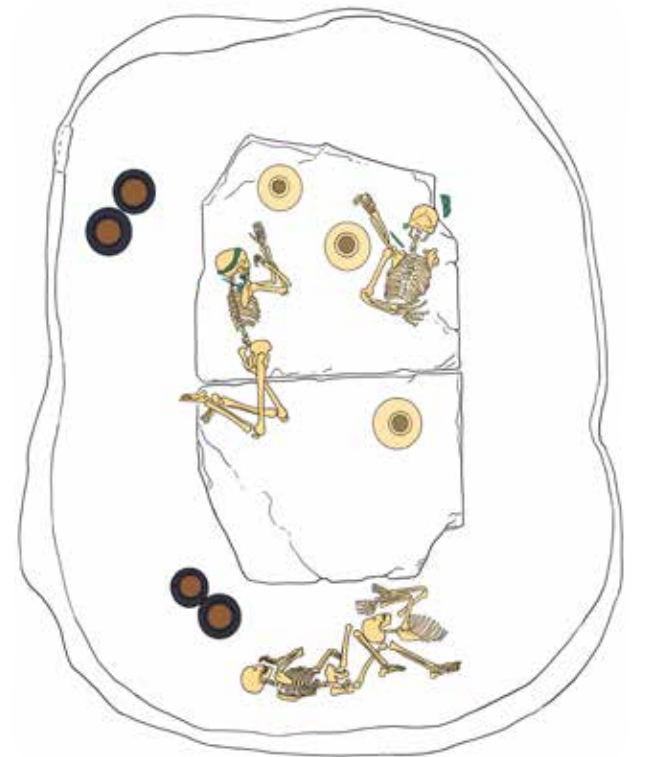
Hemen tamamını erkeklerde gördüğümüz ölümcül yaralar, burada yaşanan olgunun bir savaş olduğunu gösterir. İkiztepe mezarlığı ile aynı zamana tarihlenen Arslantepe'de yerleşmenin bir yangınla yıkılmasına, saray sisteminin çöküşüne tanıklık ediyoruz. Bu yerleşmede dünyanın bilinen en eski kılıçları ile İkiztepe örneklerinde olduğu gibi arsenikli bakır alaşımından üretilen mızrak, hançer gibi silahlar yoğunudur. MÖ 3200-2900 yılları arasında, güney etkili Uruk kültürü ile kuzeydoğu etkili Kura-Aras kültürlerine sahip tarımcı ve pastoral yaşam süren toplulukların karşı karşıya geldikleri; bu karşılaşmaların her zaman olmasa da şiddet içeren durumlara yol açtığı bilinir. Şiddetin en önemli yansımasını, merkezi otoritenin teşkil edildiğini gösteren saray sisteminin sonlanması olarak görmekle birlikte, yeni inşa edilen surlar ile iskeletlerde karşılaşılan silah yaraları, öldürüldükten sonra yırtıcı hayvanlara terkedilmiş cesetler, yaşanan şiddetin boyutu, yaygınlığı ve ölümcüllüğüne ilişkin önemli veriler sağlar. Dahası, S216 olarak adlandırılan kolektif mezar çukurunda, bedenleri çürümüş insanlar, özellikle erkeklere ait kalıntıların toplanarak basit bir çukura atıldıklarını anlıyoruz.

**Arslantepe S216'da
bir kafatasında
küt silah yarası**
(Foto: Roberto Ceccaci).

Burada saptanan bireylerin önemli bir kısmı, asa başı gibi küt silahların yol açtığı çoklu ölümcül yaralara sahiptir. Bütün bu veriler şeflik sisteminin erken örneğini teşkil eden Arslantepe'de şiddetin tezahür edilme biçiminin saldırı ve katliamı andırdığını gösterir. Arslantepe'de şiddet izleri yalnızca, sarayın yanması ile bağlantılı değildir. Ünlü Krali mezar olarak bilinen bir taş sanduka içerisinde gömülü bir erkek ile mezarın üzerinde, yönetici bireyin ayak hizasında, kapak taşının üzerinde saptanan, muhtemel kurban edilmiş dört ergen birey, yerleşmede farklı kültürlerin karşılaşmasında şiddetin hem oluş biçimi hem de nedenlerinin bilinenden daha kapsamlı bir çeşitliliğe sahip olduğuna işaret eder.

**Arslantepe Krali Mezar
ve Arslantepe'de kurban
edilen ergen bireyler**
(Çizim: Alice Siracusano).

Küllüoba ikili gömü kafatası yaralanmaları
(Resim: Küllüoba Kazı Arşivi).

Erken Tunç Çağı topluluklarında, ölümlle sonuçlanan şiddet vakaları ve bunların ele geçtiği yerleşmelerin sayısında gözle görülür artış mevcuttur. Küllüoba Laodikya/Kandilkırı, Titriş, son yıllarda kazılan Başur Höyük gibi yerleşmeler gerek ele geçen silahlar gerekse çeşitli yollarla yaşamlarını yitirmiş bireylere ilişkin oldukça yoğun bilgiler sağlar.

Küllüoba ikili gömü
(Foto: Küllüoba Kazı Arşivi).

Bunlardan en geç örneklerden birisini Titriş Höyük'te ele geçen ETÇ III'e tarihlendirilen sıvalı taban gömüsü oluşturur. Oval planlı bir şarap işliğinin sıvalı bir tabanının üzerine gömülü olan 16 bireyin hemen tamamı, kesici ve delici silahlarla ilişkili ölümcül yaralara sahiptir. Kutsal addettikleri bu sıvalı tabanın üzerine gömülü olanlar, ana binanın kapısı caddeye açılarak, olasılıkla bir türbe gibi halka teşhir edilmiş halde bulunmuştur. Yine bir katliamın izini taşıyan bu insanlar, tıpkı Arslantepe ve Başur Höyük'teki bireyler gibi toplu mezarlara gömülmüşlerdir. ETÇ yerleşmeleri için ölümcül yaralanmaların sıklığı, yaralı bireyler arasındaki sıklıkları yüzde 20'lere yaklaşır. Bu da esasen, madenden üretilen silahların yarattığı etkinin daha ölümcül bir boyut kazandığını gösterir. Dahası bu yerleşmelerde Neolitikte görmediğimiz toplu ölümler ve gömüler Tunç Çağlarının 'yeni normal'i olarak karşımıza çıkar.

Şiddet, Eski Tunç Çağı topluluklarında küresel boyut kazandı

Sonuç olarak; Şiddetin insan yaşamında doğal olup olmadığını tartışmak yersizdir. Bununla birlikte, kültür, en azından öğrendiklerimiz, birçok teknoloji, ekoloji, ekonomi, nüfus artışı, aidiyet, sahip olma çabası, üretim-dağıtım ve tüketimin, doğal kaynakları kontrol altına alma çabası gibi olgular Eski Tunç Çağı için yaygın bir durum haline gelmektedir. Günümüzde, savaşın sıklığı değilse de yarattığı etkilerin daha büyük boyutlu olduğunu söylemek mümkündür. Farklı yollarla tezahür eden şiddetin belki de ilk kez madenden silahların daha yaygın olarak üretilip kullanılmaya başladığı Eski Tunç Çağı topluluklarında küresel bir boyut kazandığı, bu dönemden itibaren kitlesel ölümlere yol açan organize şiddetin ve savaşların insan yaşamının önemli bir parçası haline dönüştüğü söylenebilir. Merkezi otoritenin teşkili, bölgeler arası ticaret, insan hareketleri, maden kaynaklarına ve topraklara sahip olma çabası, daha ölümcül silah üretimi, iş bölümü ve olasılıkla silaha dayalı gücün teşkili gibi kültürel etmenler organize şiddet ve onun kontrol altına alınmasında etkin gibi görünmektedir.

Yakın Doğu' da şiddet : Bugün ve dün

Dr. Gül Pulhan
Araştırmacı /
İngiliz Arkeoloji
Enstitüsü-Ankara

Uzun yıllar Palmira arkeolojik alanını yönetmiş, müze müdürlüğü yapmış 82 yaşındaki arkeolog Khaled al-Asaad bir aylık sorgudan sonra başı kesilerek öldürüldü. Cesedi, antik kentin sütunlarından birinde günlerce sallandırıldı. Anlatılanlara göre, teröristler gizli hazinelerin yerini öğrenmek istemişti. Bu soruya verilecek bir cevap yoktu. Palmira'da saklanmış gizli hazineler yoktu ama karşı tarafın bunu anlaması mümkün değildi. Yakın Doğu'nun kadim, yüksek uygarlıklarının izlerine katlanamayanlar, onları yer yüzünden silmek isteyenler, bu uygarlıkları araştıranları, koruyanları da yok etmek istiyorlardı. Assur'un vahşeti mi sürüyordu, hazine bulma hırsının akli, mantığı yok eden deliliği mi ya da Robert Fisk'in özetlediği gibi, 'insan ruhunun tümünden iflası' mı?

Savaşı, insanlara, diğer canlılara, doğaya ve inşa edilmiş tüm çevreye en büyük zararı veren, sistematik bir şiddet olarak tanımlayabiliriz. Orta Doğu'nun şimdiki zamanı ve geçmişi, savaşın ve şiddetin en korkunç örnekleriyle dolu. Aylardır Gazze'de insanın insana yaptığı katliamı, şiddeti ve sınırsız kötülüğü izliyoruz. Yüzbinlerce insan bir köşeden öbür köşeye sürülüyor, aç ve susuz bırakılıyor. Taş taş üstünde bırakılmıyor, okullar, hastaneler özellikle vuruluyor. Çocukların hiçbir ayrıcalığı yok, hatta şairlerin satırlarındaki gibi en çok onlar ölüyor. Dünyanın gözü önünde yaşanan felaket ve acı en korkunç Mezopotamya lanetlerinden, Eski Ahit'in belalarından da daha fena.

Bir gazeteci olarak hayatını Orta Doğu'daki çatışmaların, katliamların ve şiddetin anlatıcısı olarak geçiren Robert Fisk yaşasaydı –2 Kasım 2020'de öldü– Gazze'yi vahşetlerin en kötüsü diye tanımlar mıydı?

Democracy Now! radyosunda 2005'te Amy Goodman ile yaptığı bir söyleşisinden aldığım bölüm, bizlere, günümüzü ve ilerleyen satırlarda okuyacağınız binlerce yıl öncesini de anlatıyor aslında:

“Gittiğim savaşlarda, cephelerde, hastanelerde gördüklerimi görseydiniz, herhangi bir savaşa destek vermeyi, asla, aklınızın ucundan bile geçirmezsiniz. Evet, şimdi bazı sinema filmlerinde gerçeğe çok benzeyen feci kanlı sahneler çekiliyor ve bunu sinemada seyrediyorsunuz ama gerçek savaşın görüntülerini sansürsüz olarak televizyonda ya da gazetede yayınlamak mümkün değil. 1991'de (Birinci Körfez savaşı), 'Ölüm Otoyolu' denilen yoldan Basra'ya doğru gidiyordum, İngiliz ITV televizyonundan bir ekip de yoldaydı. Çölde ölmüş Iraklı askerlerin cesetleriyle karşılaştık. Köpek sürüleri bu cesetleri parçalıyor, yiyor ve sürüklüyordu. Film çekmeye başladılar, 'Bunu yayınlamazsınız ki' dedim. 'Yok hayır, arşivde bulunsun diye çekiyoruz' diye cevap verdiler. Bir savaşa gittiğiniz zaman temel amacın galibiyet veya yenilgiden ziyade olabildiğince fazla ölüm ve acı yaratmak olduğunu idrak ediyorsunuz. İnsan ruhunun tümünden iflası” (<https://archive.globalpolicy.org/security/issues/iraq/media/2005/1020fiskinterview.htm>).

Mezopotamya'da savaş ve nedenleri

Fırat ve Dicle nehirlerinin sağladığı tarımsal bereketin Mezopotamya'da şehirlerin kurulmasının ve kompleks toplum yaşamının ortaya çıkmasının ana itici gücü olduğu kabul edilir. MÖ dördüncü binyılın son çeyreğinden itibaren sınırları belirlenmeye başlayan şehir devletleri, tahıl üretiminin fazlasını depoluyor, böylece diğer işler için kaynak yaratıyor, toplanan ve dağıtılan ürünleri kil tabletlere kaydediyor –yazının ortaya çıkışı– ve Mezopotamya'da bulunmayan taş, maden ve ahşap gibi temel hammaddeler için uzun mesafe ticareti yapıyordu. Yerleşik kent uygarlıklarını, tarım ürününü ve diğer zenginlikleri korumak, su kaynaklarına egemen olmak ve uzak coğrafyalardaki hammaddelere erişmek Yakın Doğu'da yaşanmış savaşların ana sebepleridir.

Mezopotamya'nın kuzeyinde ve doğusundaki dağlık bölgelerde yaşayan kavimler ve batıda, çölde yaşayan göçebe gruplar, Mezopotamya kentleri için daima bir tehdit oluşturmuştu. Göçebe akınlarına karşı şehirler sur duvarları örülerek savunulmuş ve dağlardaki kavimleri bastırmak için zaman zaman karşı seferler yapılmıştı. Örneğin, Akkad İmparatoru Naram-Sin'in stelinde ölümsüzleştirilen zafer, Zagros dağlarında yaşayan Lullubilere karşı kazanılmıştı.

MÖ üçüncü binyıl boyunca Mezopotamya kent devletleri arasında toprak sınırları, nehirlere erişim ve sulama kanalları nedeniyle birçok yerel savaş yaşanmıştı. Bu savaşlar hakkında, kendi döneminde yazılmış, çivi yazılı kayıtlar mevcuttur. Yapılarda, özellikle çatıları örtmek için gereken ağaç kütükleri, silah ve alet yapımında kullanılan bakır, arsenik, kalay, demir gibi işlevsel madenler, öte yandan; takı, heykel, heykelcik, vazo gibi prestij objeleri için gereken altın, gümüş türü madenler Mezopotamyalı tüccarları Irak'ın güneyinden İran'ın, Anadolu'nun içlerine hatta belki Kafkasya'ya ve Afganistan'a uzanan ticari seferlere çıkarmıştı. Bu ihtiyaçların miktarı ve malların düzenli akışının sağlanması için, farklı dönemlerde, yabancı diyarlarda tüccar kolonisi olarak tanımlanan yerleşmeler kuruldu. Anadolu'da hem MÖ dördüncü binyılın sonunda Uruk'a ve MÖ ikinci binyılın ilk çeyreğinde Assur'a ait tüccar kolonilerinin varlığını, Kayseri'deki Kültepe gibi arkeolojik ve yazılı kanıtlarla biliyoruz. Mezopotamya kralları uzak diyarlardan mal akışını sağlamak için kaynak ülkelerin yerel güçleriyle pek çok savaşa girmişti.

Siyasi yapıların güçlenmesi ve rekabetin artması ile kaynak gereksinimine eklenen en önemli kalem insan oldu. Yakın Doğu'daki kadim hayat, savaş ya da barış zamanı insan gücüne, insan emeğine dayanıyordu. Tarlalarda, su kanallarında, kamusal binaların inşaatlarında, devasa sur duvarlarının örülmesinde, depolarda, işliklerde çalışanlar, asker olup savaşmaya gidenler o kentin insanlarıydı. Esirler, savaşların en kıymetli ganimeti haline geldi. Bu nedenle olsa gerek şiddetin ilk betimlerini de bu esirlere ya da cezalandırılan insanlara uygulanırken görüyoruz.

Uruk kentinde, Eanna tapınağında bulunan bir silindir mührün üstünde uzun sakalı, takkesi ve elbisesi ile tanıdığımız ilk rahip-kral figürünün karşısında elleri arkadan bağlı, çıplak esirler ya da tutuklular yine çıplak olarak resmedilmiş görevliler tarafından kırbaçlarla dövülmektedir. Dayakla havaya fırlamış ya da yere yuvarlanmış olarak tasvir edilen bu tutukluların önünde ellerini dua eder gibi öne doğru uzatmış çıplak bir insan figürü, lidere adeta merhamet için yalvarır. Tutsağı çıplak bırakmak, bir şiddet biçimi olarak, Yakın Doğu'da binlerce yıl kullanılacaktı.

Uruk kenti Eanna Tapınağı'nda bulunmuş bir silindir mühür çizimi, MÖ 3'üncü binyıl başı. Rahip-kral figürünün önünde elleri bağlı, çıplak esirler kırbaçla dövülüyor. J. Nicholas Postgate. (1994) *Early Mesopotamia. Society and Economy at the Dawn of History*. New York: Routledge, s.25 çizim 2:3. Orijinal çizim M. Brandes. (1979) *Siegelabrollungen aus den archaischen Bauschichen in Uruk-Warka*. Wiesbaden: Freiburger Altorientalische Studien 3.

Dünyanın ilk imparatorluğunu kuran; Mezopotamya'da, İran'da, Anadolu'da savaşan Akkadlar için ordu, insan gücü ve savaş esirleri siyasi düzenlerini sürdürebilmeleri için hayati önemdeydi. Akkad'ın düzenli bir ordusu olduğunu, Kral Sargon'un her gün 5400 askeri doyurduğunu yazılı kayıtlara geçirdiği övünmesi ile biliyoruz. Akkad ordusu okçular, mızrakçılar ve baltacılarından meydana gelmişti. Bu silahlar uzak, yakın ve göğüs göğüse çarpışmayı temsil ediyordu. Sargon'dan yaklaşık beş yüz sene sonra, MÖ 18'inci yüzyılın başında kuzey Mezopotamya'nın egemeni Kral Şamşi Adad Nurrugum isimli bir kenti altmış bin asker ile kuşattığını iddia edecekti.

Taşa kazınan zaferler ve zulümler

Kesme taş bloklar (stel) üstüne yapılan kabartma tasvirler ve kimi zaman bunlara eşlik eden yazıtlar geleneği, Sümer dönemi sonrasında Akkadlar tarafından da sürdürüldü. Kralların zaferleri, yabancı toprakları ele geçişleri, tanrılara olan bağlılıkları gibi konuları işleyen bu steller siyasi propaganda, güç gösterisi ve tarihe kayıt düşme gibi birçok amaçta hizmet ediyordu. Akkadların savaşta yendikleri düşmanlarına nasıl eziyet ettiklerini bu kabartmalarda gösterdiklerinden öğreniyoruz. Sargon'u olasılıkla tanrıça İştar karşısında gösteren bir taş kabartma parçasında, kral ele geçirdiği düşmanlarını bir ağ içinde tutar. Ayrıca, Sargon, ağ içinden sarkmış tutsaklardan birinin kafasını topuz ile ezmektedir. Diğer esirlerden ayrılarak başına vurulan bu kişinin savaşı kaybederek Sargon'a Sümer ülkesini teslim eden Uruk Kralı Lugalzagezi olduğu tahmin edilir (Foster 2016:196).

Sargon'a yenilerek Sümer ülkesini kaybeden Uruk Kralı Lugalzagezi'nin başını Sargon topuzla ezmektedir. Benjamin R. Foster. (2016) The Age of Agade. Inventing Empire in Ancient Mesopotamia. Oxford: Routledge, s.196, Resim: 9.5'den detay çizim Karen Pollinger Foster tarafından yapıldı.

Sargon'un elinde tuttuğu bu ağ, Sümer tanrılarının mitolojik savaş ağı Şuşgal. Sümer'i ele geçiren ve sonrasında kuzeye doğru yayılan Akkadların Sümer kültürünü ve geleneklerini benimseyerek yollarına devam ettiklerinin iyi bir örneği. Çünkü bu stele çok benzeyen başka bir zafer anıtını iyi biliyoruz. MÖ 2450'lerde Sümer'in iki önemli şehir devleti Umma ve Lagaş'ın su kaynaklarının kontrolü için yıllarca süren savaşlarının galibi Lagaş kralı Eannatum'un **'Akbabalar Steli'** türünün bulunmuş en eski örneği. Stelin bir yüzünde Eannatum savaşı kaybetmiş askerlerin cesetlerinin üstüne basarak ilerliyor. Akbabalar ölü bedenlere saldırmak üzere havada turluyorlar. Bir başka köşede çıplak cesetler toplu mezara gömülüyor ki bu da geçmişten günümüze devam eden bir başka utanç.

Taş kabartmanın arka yüzünde, muzaffer Lagaş kentinin tanrısı Ningirsu büyük bir ağın içinde çıplak savaş tutsaklarını tutuyor. 2004 Nisan'ında Bağdat Ebu Gureyb hapishanesindeki tutukluların çıplak, eziyet gören fotoğrafları ortalığa döküldüğünde eski Mezopotamya'yı bilenler Akbabalar Steli'ndeki tasvirler ile bu görüntüler arasındaki benzerliği dehşetle görmüştü.

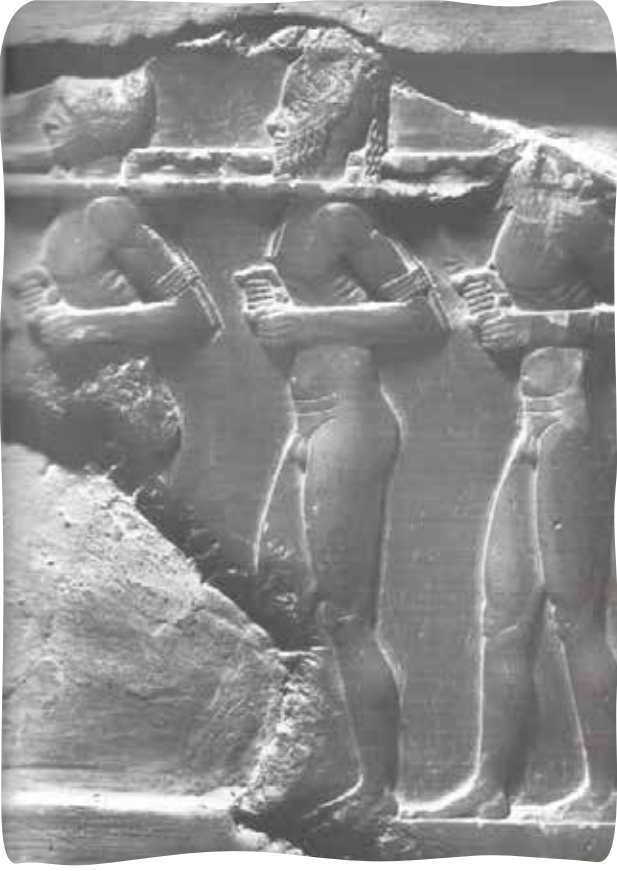
Lagaş kralı Eannatum'un zaferini betimleyen Akbabalar Steli'nin arka yüzü. Lagaş kenti tanrısı Ningirsu üst üste yığılmış, çıplak esirleri mitolojik savaş ağı Şuşgal içine hapsedmiştir. Henri Frankfort. (1985) The Art and Architecture of the Ancient Orient. The Pelican ,History Art. Great Britain: Penguin Books, s.73, Resim: 75.

Mezopotamya'nın en ünlü kabartması diyebileceğimiz '**Zafer Steli**', Sargon'un torunu, kendini ilah olarak gören ilk tanrı-kral Naram-Sin'in Elam ülkesindeki (İran) askeri başarısını anlatır. Louvre Müzesi'nde sergilenen eserde, kompozisyonun merkezinde, vurulmuş düşmanlarının üzerine basarak yükselen hükümdar Naram-Sin, ölümsüzlüğünü simgeleyen boynuzlu miğfer giymekte ve yukarıda bahsettiğimiz her üç silahı da taşımaktadır: Ok, mızrak ve balta.

Naram-Sin'in Zafer Steli. Akkad'ın tanrı kralı ölümsüzlüğünü simgeleyen boynuzlu bir miğfer giymiş ve üstünde ordusunun tüm güçlerini temsil eden ok, mızrak ve balta taşımaktadır. Louvre Müzesi, Département des Antiquités orientales, kartpostal.

Akkad dönemi taş kabartması, boyunduruk geçirilmiş esirler. Buluntu yeri bilinmiyor. Bugün Bağdat Müzesi'nde. Seton Lloyd. (1987) *The Archaeology of Mesopotamia*. Londra: Thames and Hudson, s.145, Resim: 97.

Bağdat'taki Irak Arkeoloji Müzesi'nde korunan, buluntu yeri bilinmeyen ama sanatsal özellikleri nedeniyle yine Naram-Sin dönemine tarihlenen bir başka taş kabartma, sanatçıların eriştiği ustalık kadar Akkadların zulmünü de tasvir eder. Tek sıra dizilmiş, boyunlarına uzun bir boyunduruk geçirilmiş, çıplak esirler bir yere doğru götürülmektedir.

Savaş ganimeti olarak götürüldüğü Susa'da (Elam/İran) Fransız kazıları sırasında bulunan ve bu nedenle günümüzde Louvre Müzesi'nde muhafaza edilen, yazıtında '**Kral Sargon**' yazan bir diğer taş kabartmada zafer kazanmış Sargon ve askerlerinin yanı sıra çıplak, elleri bağlı, dayak yiyen savaş esirleri betimlenmişti. Kabartmanın bir başka sahnesinde ölü bedenlerin etrafında dolanan akbabalar ve av köpekleri resmedilmişti. Köpekler... Robert Fisk'in tanıklığını hatırladınız mı?

Sargon'un Zafer Steli. Çeşitli sahnelerin bantlar halinde işlendiği MÖ 2300'e tarihlenen diorit taşı kabartmada çıplak ve elleri arkadan bağlı savaş esirleri Akkadlı askerler tarafından götürülmektedir. Zainab Bahrani (2017) *Mesopotamia: Ancient Art and Architecture*. Londra: Thames & Hudson, s.115 Resim.5.1.

En Zalim Assur muydu?

Yeni Assur İmparatorluğu, MÖ 900-612 arasında Yakın Doğu'nun neredeyse tamamına hakim olmuş; Babil, Elam, Urartu gibi güçlü komşularını yenmiş ve Mısır'a başarılı seferler düzenlemişti. Bu askeri başarının yanı sıra, başkentleri Kalhu (Nimrud), Khorsabad ve Ninova'da inşa edilen devasa saray ve tapınakları Mezopotamya sanatının en çarpıcı örnekleriyle donanmıştı. Saray duvarlarını süsleyen kabartmalı ve çivi yazılı taş bloklar sanattaki gerçekçilik ve benzersiz ustalıklarıyla bugün bile dünyanın ilgisini çekmekte; sayısız teze, makaleye, kitaba ve yanı sıra tahribat, kaçakçılık ve iade kavgalarına konu olmaktadır.

Savaş ve av tasvirleri, taş blok sıraları boyunca görsel olarak anlatılan, taş işçiliği ustalığı ve detayların zenginliği ile hayranlık toplayan bu kabartmaların favori konuları arasındaydı. İmparatorluk savaşlarının başarısını ve acımasızlığını anlatan bu görsel hikayeler, sarayların duvarları arkasında sadece kraliyet ailesi, saray görevlileri ve yabancı elçiler tarafından görülüyordu, halka açık değildi.

Kendine, '**Dünyanın Kralı, Assur'un Kralı**' ünvanını veren Assurbanipal'in Ninova'daki Güney Batı sarayı, savaş ve av sahnelerini en canlı şekilde anlatan taş kabartmalarla doluydu. Assur'un Elamla yaptığı Til-Tuba savaşı çok detaylı görselleştirilmişti ve Assurluların dil kesmekten, kafa kesmeye tüm zalimlikleri taşa işlenmişti.

Yeni Assur İmparatorluğu'nun Til Tuba savaşının betimlediği taş duvar kabartmalarından bir detay, savaş esirlerinin dili kesiliyor. Brereton, Gareth ed. (2018) The BP exhibition I am Ashurbanipal king of the World, king of Assyria. Londra: Thames & Hudson ve the British Museum Press, s. 243, Resim:257.

MÖ 10 ve 9'uncu yüzyıllara ait resmi Assur yazıtlarında, binlerce savaş esirinden, bunları saymayı kolaylaştırmak için başlarının, ellerinin ve alt dudaklarının kesildiği, düşmanların doğrandıkları ya da gözlerinin kör edildiği, başkalarına ibret olsun diye şehir surlarına asıldıkları ya da kazığa oturtuldukları yazar (Dalley 1995:419).

Yeni Assur İmparatorluğu'nun Til Tuba savaşının betimlediği taş duvar kabartmalarından bir detay, kesik kral başı savaş arabası ile Assur'a götürülüyor. Brereton, Gareth ed. (2018) The BP exhibition I am Ashurbanipal king of the World, king of Assyria. Londra: Thames & Hudson ve the British Museum Press, s. 24, Resim: 255.

Öyle ki esir düşenlerin kendilerini öldürülmeleri için Assurlu askerlere yalvardıkları söylenir. Assur bilimci Stephanie Dalley, Assur'un zalimliğinin abartılmasını kendilerinin yazdığı siyasi propaganda metinleri kadar Aramice İncil'in Assurlular için yazdıklarının etkisine de bağlar (Dalley 1995:419).

İşgal ettiği topraklarda yaşayan binlerce insanı uzak yerlere sürgün etmesi, Assur'un, sıklıkla uyguladığı farklı bir şiddet türüydü. Bir an için Gazze'yi gözümüzün önüne getirirsek at arabalarıyla, eşeklerle, yürüyerek çoluk çocuk, yaşlı demeden zorla sürülen, yaşadıkları yeri, evlerini terk etmeye mecbur bırakılan insanlara yapılan Assur'un zulmünden farklı mı?

Avlamak için kafeslerde beslenen aslanlar Assur krallarının bir başka tuhaf zevkiydi. Assurbanipal'in Ninova'daki sarayı muhteşem aslan avı rölyeflerine de ev sahipliği yapıyordu. Aslan avlamak güçlü kral olma mitosunun bir parçasıydı ve hükümdarın vahşi olanı kontrol etme yeteneğini ve gücünü gösteriyordu.

Assur İmparatoru Asurbanipal tören kıyafetleri içinde savaş arabasının üstünde aslan avında. Ninova'daki Kuzey Sarayı duvarının taş kabartmaları, şimdi British Museum'da. Brereton, Gareth ed. (2018) The BP exhibition I am Ashurbanipal king of the World, king of Assyria. Londra: Thames & Hudson ve the British Museum Press, s. 233, Resim:249.

Bu tasvirlerde, krallığın sembolleri olan tüm giysileri giyip, taçları, bilezikleri, küpeleri takan Assurbanipal, savaş arabasının ya da atının üstünde mızrağıyla güçlü aslanı öldürüyordu.

Asurbanipal'in vurduğu kan kusarak ölen aslan. Yeni Assur sanatının en gerçekçi tasvirlerinden. Ninova'daki Kuzey Sarayı duvarının taş kabartmalarından, MÖ 645-640. The British Museum Londra 1922.0404.@The Trustees of the British Museum, 2018, kartpostal.

Günümüze dönersek 2003 Irak işgali sırasında, Saddam ailesi ile ilgili öğrendiğimiz gariplikler arasında Saddam'ın sarayının bahçesinde kafeslerde beslenen aslanlar ve oğullarının bunları avladığı bilgisi de vardı. Kendisini eski Mezopotamya, özellikle Babil hükümdarlarının devamı olarak göstermeyi seven, diktatörlüğünü meşrulaştırmak için tarihi kullanan Saddam Hüseyin'in oğullarının saray bahçesinde aslan avlaması da bu acıklı siyasi propagandanın bir parçasıydı.

Eski Çağ'ın şiddetinden Eski Çağ kalıntılarının uğradığı şiddete

Radikal İslamcı örgüt İŞİD'in bilinçli olarak arkeolojik kalıntıları ve müzeleri hedef alması ve yok etmesi genellikle savaşın bir yan hasarı (collateral damage) olarak görülen kültür kıyımını başka bir boyuta geçirdi ve merkeze yerleştirdi. Tarih boyunca kültürel mirasın hedef alındığı örnekler tabii ki var ama bu çapta bir terör ile ilk sert karşılaşmamız Mart 2001'de -New York ikiz kule saldırılarından beş ay önce- Taliban'ın Afganistan'ın Bamiyan bölgesindeki devasa Buda heykellerini patlayıcı düzeneklerle havaya uçurmasıyla oldu. Batı'ya bir mesaj veriyorlardı: Burada olan biteni umursamazsınız ama kültürel mirasa verilen zarara tepkisiz kalmazsınız!

Amerika'nın başını çektiği koalisyonun 2003 Irak işgali sırasında arkeolojik alanlar, müzeler, kütüphaneler, üniversiteler çok zarar gördü, yandı, yağmalandı. Kültürel altyapı çöktü, arkeolojik varlıklar talana uğradı. Ur ve Babil gibi benzersiz arkeolojik alanlar askeri üs olarak kullanıldı. Fakat, her şeye rağmen burada IŞİD benzeri toptan bir yeryüzünden silme hedefi güdülmüyordu.

IŞİD, özellikle 2014'te Musul'u ele geçirdikten sonra Musul Müzesi'nde, Hatra'da, Ninova'da, Nimrud'da patlayıcılar yerleştirerek tapınakları, camileri, tarihi yapıları yok etti. Üstelik bu vahşetin videolarını çekerek tüm dünyaya servis etti. Yakın Doğu uygarlıklarının kalıntılarını yok etme hedefi farklı bir iletişim kampanyasının odağına yerleşti. Sonra sıra Suriye'ye geldi.

Suriye'nin güneydoğusunda bir vahada kurulmuş olan Palmira, Roma döneminin en zengin ticaret kentlerinden, kervan duraklarından biriydi. Suriye'ye turistik gezi yapılabilen günlerde yerli ve yabancı ziyaretçilerin gözdesiydi. IŞİD 2015 yazında Palmira'yı yok etmeye başladı. Bel Tapınağı, Zafer Takı havaya uçuruldu. Mezarlar Vadisi, Orta Çağ Kalesi tahrip edildi. Videolar, yine çekildi ve yapılanlar dünyanın gözüne sokuldu. Bir yandan da hem Palmira'da hem de diğer antik kentlerde yapılan talanlar ve eski eser kaçakçılığı devam ediyordu. Amaç hem yok ederek propaganda yapmak hem eski eser satarak para kazanmaktı. İşte bu kıyametin ortasında Yakın Doğu arkeolojisi en büyük kaybını verdi. Uzun yıllar Palmira arkeolojik alanını yönetmiş, müze müdürlüğü yapmış 82 yaşındaki arkeolog Khaled al-Asaad bir aylık sorgudan sonra başı kesilerek öldürüldü. Cesedi, antik kentin sütunlarından birinde günlerce sallandırıldı. Anlatılanlara göre, teröristler gizli hazinelerin yerini öğrenmek istemişti. Bu soruya verilecek bir cevap yoktu. Palmira'da saklanmış gizli hazineler yoktu ama karşı tarafın bunu anlaması mümkün değildi. Yakın Doğu'nun kadim, yüksek uygarlıklarının izlerine katlanamayanlar, onları yer yüzünden silmek isteyenler, bu uygarlıkları araştıranları, koruyanları da yok etmek istiyorlardı. Assur'un vahşeti mi sürüyordu, hazine bulma hırsının akli, mantığı yok eden deliliği mi, ya da Robert Fisk'in özetlediği gibi, **'insan ruhunun tümünden iflası'** mi?

Bulgar-kıran imparator II. Basileios

Doç Dr. Dilek
Maktal Canko
Ege Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Sanat Tarihi
Bölümü

Basileios, esir alınan yaklaşık 14-15 bin Bugar askerinin gözlerine mil çektirmiş; yalnızca her yüz kişiden birinin tek gözünü sağlam bıraktırmıştı. Tek gözü gören bu kişi, gözleri kör olan doksan dokuz kişiye rehberlik yapacaktı. Bu işler acısı kör orduyu Samuel'e gönderdi. Bulgar Çarı ordusunu böyle acınası bir durumda görünce felç geçirdi ve oracıkta bayıldı. Yardımcıları yüzünü yıkayıp, kokular koklatarak kendine gelmesini sağladılar ve su içirdiler. İki gün sonra da kalbi bu üzüntüye dayanamadı ve 6 Ekim'de hayatını kaybetti.

İmparator II Romanos, öldüğünde ikisi de henüz küçük yaşlarda olan taht varisi oğulları Basileios ve Konstantinos'un yerine imparatorluğun idaresi; önce anneleri Theophano, sonra anneleri ile evlenen komutan II. Nikephoros Phokas, Nikephoros'un öldürülmesinden sonra ise komutan Ioannes Çimiskes'e geçmişti. İmparatoriçe Theophano, küçük yaşta taht varisi çocuklarını ve kendini korumak için bu evlilikleri yapmaya mecburdu. Ancak Nikephoros ile evliliğinde istediği güveni bulamamış olacak ki bir gece yarısı metresi olduğu general Çimiskes ve yandaşlarını gizli bir pencereden saraya alarak imparatorun öldürülmesine yardımcı oldu. Çimiskes, amcası imparator Nikephoros Phokas'ı büyük bir soğukkanlılıkla dört adamına öldürttü ve saray görevlilerinin yaklaşmaması için de imparatorun kafasını kesip pencereden yardıma gelenlere gösterdi. Bu sayede general Çimiskes'e taht yolu açılmıştı ancak ön göremediği bir engelle karşılaştı. İstanbul patriği bir katile imparator olarak taç giydirmeyeceğini söyleyince Çimiskes, imparatoru Theophano'nun teşvikiyle adamlarının öldürdüğünü söyledi. Bu durumda, İstanbul patriği Polyektos, tahta çıkabilmesi için imparatorun öldürülmesinde işbirlikçi olan Theophano'nun sürgüne gönderilmesini şart koşunca imparatoriçe, Çimiskes tarafından saf dışı bırakıldı.

İmparatoriçe, manastıra doğru yola çıkarken kuşkusuz; artık iktidarının ilelebet bittiğini bilen bir kadının hüznünü hissediyordu. Ancak Theophano, çok güçlüydü ve Bizans İmparatorluğu adına çok önemli bir imparator yetiştirecekti. Bizans'ın en parlak dönemlerinden birinin yaşanmasını sağlayan II. Basileos; güçlü, hırslı karakterini kuşkusuz annesinden almıştı. Çimiskes öldüğünde, II. Romanos'un oğulları on sekiz yaşındaki Basileios ve ondan iki yaş küçük kardeşi Konstantinos'a nihayet taht yolu açıldı.

II. Basileios tahtta...

Dönemin kronikçilerinden Psellos, '**Kronographia**' isimli eserinde, Basileios'un atak, zeki ve düşünceli ancak entelektüel olmadığını, kardeşi Konstantinos'un ise miskin, tembel ve kendini lüks bir yaşayışa kaptırdığını söyler. Bu şartlar altında iki kardeş ortak bir hükümdarlık fikrini benimsemişler ve anlaşma ile bütün güç Basileios'a verilmişti. Basileios, tahta çıktığında '**sakalı yeni çıkan bir delikanlı**' idi. Askeri veya sivil yönetimde tecrübesi olmadığı için kısa sürede kendi başına karar vermesinin pek mümkün olmadığını anladı ve hadım Basileios Parakoimomenos'tan (Başmabeyinci) yardım istemek zorunda kaldı. Hadım Basileios, İmparator I. Romanos Lakapenos'un Bulgar bir kadından olma gayri meşru çocuğu idi ve üvey ablası Helena'nın himayesinde Nikephoros Phokas zamanında parakoimomenos mevkiine yükselmiş ve sonraki imparator Çimiskes'in öldürülüşünde etkisi olmuş önemli bir kişilik idi. Gayrimeşru bir çocuk olması nedeniyle çok küçük yaşta hadım edilerek tahta çıkma imkanı ortadan kaldırılmıştı. Hadım Basileios, İmparator Basileios'u oğlu gibi sevip koruyordu, İmparator ise devlet işlerinde ciddi, atletik yapılı ve güçlü Parakoimomenos'un kararlarını destekliyor ve ona güveniyordu. Aslında Basileios, belki de bu güvence ile veya belki de gençliğin verdiği havailikle tahta çıktığı ilk dönemlerde eğlencesine çok düşkün, neşeli bir hayatı benimsemişti. Ancak onu gerçeklerle yüzleştiren, tahtın öteki yüzünü gösteren olaylar başladığında sertleşti ve ciddileşti. Bu olaylar, tahta göz diken Skleros ve Phokas ailelerinin isyanları idi.

Skleros ve Phokas isyanları

Bardas Skleros, Nikephoros Phokas ve kız kardeşi Maria ile evli olan imparator Ioannes Çimiskes zamanında komutan olarak görev yapmış Bizans İmparatorluğu'nun en ünlü generallerinden biri idi. Çimiskes'in ölüm döşeğinde tahtı kendisine vaat etmesine karşılık II. Basileios zamanında hadım tarafından görevinden uzaklaştırılması sonucunda tahtta hak iddia ederek isyan etmişti.

Bardas Phokas ise, Çimiskes'e karşı ilk isyanı başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra ilk fırsatta Basileios'a karşı isyan eden Nikephoros'un yeğeni idi. Her iki general de tahtta hak sahibi olduklarını düşünüyorlardı ve genç Basileios'u çok kolay bir hedef olarak görmüşlerdi. Skleros, Basileios tahta çıkar çıkmaz birlikleri tarafından imparator ilan edilmiş ve komutan olduğu için Bizans ordusunun büyük kısmını kendi tarafına çekmeyi başarmıştı. İmparator Basileios, bu noktada önemli bir risk alarak diğer komutan Bardas Phokas'ı manastır hücrelerinden çıkartıp Skleros ile karşı karşıya getirdi. İki komutanın tahta karşı birleşme ihtimali küçük bir riskti, buna karşılık iki asiden birini bertaraf etmesi büyük bir olasılık idi. Bardas Phokas, savaşı teke tek yapmalarını teklif edince, Skleros kabul etti. Atların dört nala birbirlerine sürüldüğü bir düello, Skleros'un yaralanması ve savaş alanını terk etmesi ile son buldu. Basileios için sorun çözülmemişti: İki asi generali de hayatta kalmıştı. Basileios, imparatorluğu tek başına savunamayacağını anlayınca yardım isteyebileceği tek adrese gitti: Kiev Prensi Vladimir'e. Dört karısı ve sekiz yüz cariyesi olması ile övünen Vladimir'in 6 bin Vareg-Rus askeri karşılığında istediği tek bir şey vardı: İmparatorun kardeşi Porphyrogenneta Anna ile evlenmek. İmparatorluk tarihinde erguvan odada doğmuş hiçbir kadın, yabancıyla hem de bir dinsizle evlendirilmemişti. Basileios, o kadar çok çaresiz kalmış olmalı ki Vladimir'in Ortodoks dinini kabul etmesi şartı ile isteğini kabul etmek zorunda kaldı.

Bunun karşılığında da 989 yılında Vareglar kuşatmadaki Bardas Phokas ordusunu yenilgiye uğrattı. Ordusunu kanlar içinde gören Bardas Phokas ise elinde kılıcı ile atını imparatora doğru sürerken birden atından düşerek öldü.

Böylece Bizans tahtı için tehlike olabilecek tek kişi kalmıştı: Bardas Skleros. Skleros çok yaşlanmıştı ve gözleri de iyi görmüyordu. Basileios, kinini bir yana bırakarak cömert bir teklifte bulundu. Skleros, yeniden sadakat yemini edecek ve kouropalates ünvanı alacak, evine güvenle dönecekti. Skleros kabul etti ve iki saray görevlisi eşliğinde imparatorun huzuruna getirildi. İmparator Basileios onu ilk gördüğünde **“Demek korktuğum adam buymuş, kendi başına yürüyemeyen bir bunak!”** diyerek, Skleros’un giydiği erguvan renkli ayakkabılarını işaret ederek ancak onları çıkartıp huzuruna gelebileceğini söyledi. Skleros, muhtemelen sadece imparatorluk ailesi üyelerinin giyebileceği erguvan renkli ayakkabılarını heyecandan çıkarmayı unutmuştu. Skleros dışarı çıkarak ayakkabılarını çıkardı ve yalınayak imparatorun huzuruna tekrar girdi. İmparator akşam yemeğinde dudaklarını değdirdiği şarabı Skleros’a ikram ederek barış gösterisinde bulundu. İmparator aslında planını uyguluyordu. Savaş stratejisini iyi bilen bir general ve acımasız bir imparator olarak Skleros’u bağışlamasında çıkarı vardı: O’nun imparatorluk tecrübelerinden yararlanmak. Planını yemekte uygulamaya başladı ve yaşlı generali konuşturdu, bazı yönetsel fikirler aldı, özellikle de güçlü Anadolu aristokrasisinin ayaklanmalarını nasıl engelleyeceğini sordu. Skleros’un cevabı Basileios’u şaşırtmamış olmalıdır: **“Aristokratların ağır vergilere maruz bırakılarak sıkılmaları ve kendilerini düşünmekten başka bir şey düşünemez hale getirilmeleri gerekir.”** Basileios, onun öğüdünü dinledi ve aristokratları ağır vergilerle meşgul ederek sorununu çözdü.

Basileios'un ilk döneminde imparatorluğun iç isyanları imparator olarak önünde büyük bir engel idi. Ancak tek engel değildi. Büyük amcası Parakoimomenos'un da kendisini hafife aldığı ve emirlerini açıklama yapmadan yok saydığını yıllarca fark etmiş ve sineye çekmişti. Ancak Bardas Phokas ile ihanet niteliğindeki yazışmalarını farkettiğinde hamlesini yaptı ve Parakoimomenosu tutuklatıp sürgüne gönderdi, tüm mallarına el koydu. Hatta kini o kadar büyüktü ki, amcasının başkentte adaşı Aziz Basileios adına yaptırdığı ve süslediği manastırı boşalttı, mozaiklerini söktürdü. Artık imparatorluğu kendi kurallarıyla yönetmesi için önünde hiçbir engel kalmamıştı.

985 yılı... İşte tam bu noktada imparator tüm hayatını imparatorluğa adayacağını farkında mıydı acaba...

II. Basileios,
II. Basileios Menologionu,
11'inci yüzyıl.

Bulgar-Kıran İmparator II. Basileios

Basileios, artık kendi krallığının tek efendisi olarak daha sert ve kararlı olmak zorunda hisseder kendini. Çok çetin ve şiddetli bir ortamdadır. İçten ve dıştan imparatorluk sürekli tehdit altındadır. En büyük dış tehditlerinden bir tanesi kendini Bulgar İmparatorluğu'nun çarı ilan eden Samuel'dir. Basileios, kendini büyük babası I. Basileios, Heraklios ve hatta I. Iustinianos kadar güçlü görmekte ve Bizans devletine bu zamanlardaki gücünü kazandırmayı hedeflemektedir. Bunun için de önündeki en önemli engellerden birisi Bulgarlardır. Basileios'un iç isyanlarla uğraşması Samuel'in doğuya ve güneye doğru topraklarını genişletmesine fırsat verir. Basileios'un Samuel tarafından 986 yılında Serdika'da pusuya düşürülerek ağır bir mağlubiyete uğratılması; imparatora kendini aşağılanmış hissettirmiş ve Samuel'den intikamını almaya ant içmesine neden olmuştur. Bulgar milletinden bir daha asla başkaldıramayacakları şekilde intikam alacağına dair kendisine söz verir.

Basileios, aslında Bulgarlara karşı ara ara yaptığı seferlerle onlara Bizans himayesini kabul etmeleri için fırsat vermişti ancak Samuel bunu kabul etmedi ve her seferinde daha şiddetli direndi. Samuel ve ordusuna kesin darbe Kleidion'da geldi. 29 Temmuz 1014'te gerçekleşen Kleidion savaşında çok ağır bir mağlubiyet yaşayan Samuel, oğlunun yardımıyla Prilapon (Prilep) denilen kaleye kaçmayı başarsa da ordusu o güne kadar görülmemiş bir şiddet ve vahşet yaşamıştı.

Basileios, esir alınan yaklaşık 14-15 bin askerin gözlerine mil çektirmiş; yalnızca her yüz kişiden birinin tek gözünü sağlam bıraktırmıştı. Tek gözü gören bu kişi, gözleri kör olan doksan dokuz kişiye rehberlik yapacaktı. Bu işler acısı kör orduyu Samuel'e gönderdi. Bulgar Çarı ordusunu böyle acınası bir durumda görünce felç geçirdi ve oracıkta bayıldı. Yardımcıları yüzünü yıkayıp, kokular koklatarak kendine gelmesini sağladılar ve su içirdiler. İki gün sonra da kalbi bu üzüntüye dayanamadı ve 6 Ekim'de hayatını kaybetti.

**Kleidion Zaferi ve
Çar Samuel'in
kör ordusunu görmesi,
Manasses Kroniği,
12'nci yüzyıl.**

II. Basileios kendisine verdiği sözü tutmuş, Bulgarlardan intikamını almıştı, hem de çok şiddetli ve vahşi bir şekilde. 30 yılı aşkın süredir savaştığı Bulgarlara karşı gösterdiği bu sertlik nedeniyle Bulgar-Kıran (Bulgar Kasabı- Boulgaroktonos) lakabını alan ve tarihe bu isimle geçen II. Basileios, ikinci sözünü de tuttu: Bizans devleti İustinianus dönemindeki sınırlarına neredeyse ulaşmıştı, hazine doluydu ve Bizans tarihinde ikinci altın devir yaşanıyordu. Bulgar katili-Bulgar kıran imparator II. Basileios, neşeli ve zevk düşkününü babasından ve edebiyatçı büyükbabasından oldukça farklı sert, acımasız, hırslı, güçlü, tutkulu ve hayatını askeri faaliyetlere adanmış, döneminde ve sonrasında devleti ve düşmanları tarafından hırsı, gücü ve büyüklüğü kabul edilmiş bir imparatordu.

Kleidon zaferi, önemli bir Bizans zaferi olmasıyla birlikte, II. Basileios'un büyük imparator olarak görülmesinin de merkezinde bulunur. Bulgar-Kıran sıfatı ile birlikte acımasız, hırslı sıfatlarının imparator ile ilişkilendirilmesinde en önemli neden, Kleidion'da Basileios'un esir alınan Bulgarları öldürmeyip kör etmesidir. Kör etmek, çok sayıda Hıristiyan'ın canını almadan, çok sayıda düşman askerini ortadan kaldıracak dehada, insani bir ceza olarak görülüyordu.

Basileios, rakiplerine korku salmak ve tebaasının hizmetinde her daim tetikte olan, yorulmak bilmeyen savaşçı bir imparator olarak kendisi için seçtiği imajı güçlendirmek adına **'gaddarlıklarına'** dair haberleri yaymaya özel bir ilgi de duyuyordu. Bu duygu, Basileios'un Menologion'unu süslemek için yaptırdığı minyatürde de açıkça görülebilir. Minyatürde askeri kıyafetleri ile tasvir edilmiş imparator, elindeki mızrağı ile dimdik dururken ayaklarının altında ona tapan, önünde eğilen insanlar başta Bulgarlar olmak üzere tüm dış ve iç düşmanlarını sembolleştirmektedir.

Evlenmeyen tek Bizans imparatoru

İmparator II. Basileios, askeri zekası o kadar yüksek bir imparatordu ki savaş planını kendisi yapar ve hiçbir askere söylediğinin dışına çıkma şansı bırakmazdı. Görev yerini terk ederek kahramanlık yapmaya çalışan askerleri başarılı dahi olsalar çok büyük cezalarla cezalandırırdı. Ordusunu savaş esnasında sanki satranç oynar gibi hareket ettirirdi. Askeri dehası, sabrı, acımasızlığı, disiplini ve hırsı onun Bizans İmparatorluğu'nun en büyük imparatorlarından ve generallerinden biri olmasını sağladı. Ancak bu büyüklüğü ve ününü biraz da iç ve dış savaşlarda acımasızlığı ile şiddeti ön plana çıkarmasına ve tüm düşmanlarına korku salmasına borçluydu. Aslında Kleidon zaferindeki amacı da buydu, askerleri öldürmeyip acınası bir halde Samuel'e göndermesi fiziki olduğu kadar büyük bir psikolojik şiddet idi.

Askeri taktiklerini sadece fiziki şiddet değil psikolojik şiddet üzerine de kurması, onun büyük bir askeri deha olduğunu kanıtlamaktadır. Düşmanlarına böylesine bir korku salmasına karşılık, ordusu ona sonsuz güveniyordu.

Basileios, her zaman sade ve gösterişsiz yaşaması, sevmeyi ve sevilmeyi o kadar dert etmemesi, zevkini ve sefasını hiçbir zaman düşünmemiş olması, sadece imparatorluğun büyüklüğü ve refahı ile ilgilenmesi nedeniyle tüm imparatorluğa karizması ve kararları ile sonsuz güven vermişti. Zeki ve algıları çok yüksek bir kişilik olmasına karşılık, bilim ve edebiyata hiç eğilimi yoktu. Kendisi için hiç harcama yapmazdı ve genellikle de giydiği kıyafetlere pek dikkat etmezdi. Kısa boylu ve tıknaz yapıydı, yuvarlak sakallı bir yüzü, açık mavi gözleri vardı. Psellos, imparatorun sadece ata bindiğinde karizmatik görüldüğünden ve onun haricinde hiç de imparator gibi bir duruşunun olmadığından bahseder.

Kronikçiler, Basileios'un babası Romanos gibi zevke düşkünlüğünün isyanlardan sonra değiştiğine vurgu yaparlar ve Basileios'un isyanlardan sonra sade, mütevazı ve kadınlardan uzak bir yaşamı tercih ettiğini ve tamamen imparatorluk işleri ile ilgilendiğini söylerler. Hatta Bizans İmparatorları içinde tek evlenmeyen imparatorudur. Büyük bir imparatorluk ve büyük bir hazine bırakmasına karşılık taht için meşru bir varis bırakmama konusunu hiç de sıkıntı yapmamış gibidir. Kendisinin çocuğu olmadığı gibi kardeşi VIII. Konstantinos'un ise üç kızı oldu. Bu şartlar altında niye evlenmediği konusu Bizans İmparatorluğu için bir sır olarak kaldı.

Haklı bir şiddet hikayesi

Doç. Dr. Pınar
Özlem Aytaçlar
Ege Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi,
Eskiçağ Dilleri ve
Kültürleri Bölümü

Bir hırsızlığı ya da şiddet eylemini köyün tanrılarına karşı işlenmiş bir suç olarak kabul eden köy topluluğu, yerel sorunların çözümünde polis ya da Roma devletini devreye sokmadan, tapınağa başvuruyordu. Çeşitli dinsel ritüeller yardımıyla, tapınakta bir mahkeme oluşturulmaktaydı. Dava dilekçesi sunma, şahitlerin dinlenmesi gibi seküler mahkemelerle oldukça benzer yönleri olan bu kutsal mahkemenin yargıcı da tanrıdan başkası değildi.

Manisa ilinin Sardeis kentini de içine alan ovalık alanını geçip doğuya doğru ilerlediğimizde Antik Çağ'da Katakekaumene olarak adlandırılmış olan 'yanık ülke'ye ulaşırız. Burası Lydia'nın kuzeydoğusunda yer alan dağlık bir alandır. Burada Sardeis ile boy ölçüşebilecek büyük şehirler yoktur. En büyük kentlerinin bile 'kasaba irisi' olarak tanımlanabileceği bölgede, çok sayıda köy yerleşimi bulunur.

Bu ücra dağ köylerinde yaşayan, yaşamını çiftçilik, çobanlık ya da dokumacılık yaparak geçiren insanlar, üzerinde bütün akrabalarının adlarının uzun uzun sıralandığı mezar taşlarıyla gömülür. Büyük hanelerde, birbirine sıkı sıkıya bağlı aileler içinde yaşayan bu köylüler, MS 1'inci yüzyılda birdenbire bize günahlarını anlatmaya başlar. Aniden onların tanrılarına adadıkları kabartmalı stellerin üzerindeki hikayeleriyle karşı karşıya kalırız. Birlikte yaşamak zorunda olduğu ama belli ki pek de anlaşılamadığı kaynanasının bedduasını alan bir damadı, komşusunun evinden değerli bir taş çalan bir kadını, tanrılara hizmetle görevli olduğu halde cinsel dürtülerini dizginleyemeyen bir kutsal köleyi tanırız. Sayısı neredeyse 200'e yaklaşan bu adaklarda, insanların hem birbirleriyle hem tanrılarıyla ilişkilerine dair onlarca öykü gizlidir.

2000 yıl öncesinin Manisalı köylüleri bizimle doğrudan konuşmakta, üstüne üstlük bize en mahrem aile sırlarını anlatmaktadır. Bu, Antik Çağ'da başka hiçbir yerde ve zamanda karşılaşmadığımız, hayret ve heyecan verici bir durumdur. **'Konuşan'** metinlerin en değerli örnekleri olarak kefaret yazıtlarına biraz daha yakından bakalım:

Bu yazıtlar belli bir coğrafyaya aittir ve sadece Lydia'nın kuzeydoğusu (bugünkü Kula bölgesi civarı) ve Phrygia'nın buraya komşu olan kısımlarında ve sadece MS 1 ve 3'üncü yüzyıllar arasında karşımıza çıkar. Kabaca, bir suçun, günahın itirafı ve tanrı tarafından affedilmesi amacıyla hazırlanmış adak metinleridir. Standart formüller içermeyen bu metinlerin her birinde farklı suçlar, cezalar ve kefaret biçimleriyle karşılaşabiliriz. Roma dönemi Lydiası'nın kırsalında yaşayan insanlar başlarına gelen bir talihsizlik ya da hastalığı tanrısal bir ceza olarak görmekte ve bu cezaya neden olan günahlarından kurtulmak için belli ritüeller gerçekleştirmekteydi. Bu yazıtlara bir bütün olarak baktığımızda genel olarak, hangi suçların ve günahların tanrıları öfkeliendirdiğini görebiliyoruz. Öncelikle, bunları kişiler arasındaki anlaşmazlıklardan çıkan suçlar ve insanların tanrılarına karşı işledikleri günahlar olarak birbirinden ayırmalıyız.

Kızgın bir tanrının intikamı: Göz ve mental hastalıklar

Kefaret metinleri içinde önemli bir kısmı tanrılara karşı işlenen günahlar nedeniyle adanmıştır ve bu yönleriyle de bize, dönemin dinsel inanışları hakkında net bilgiler verir. Öncelikle, özellikle de göz hastalıkları ya da mental rahatsızlıklar gibi antik tıbbın çaresiz kaldığı hastalıkların, kızgın bir tanrının intikamından başka bir şey olamayacağına duyulan inanç ile karşılaşırız. Tanrıyı kızdıran günah; ister bilinçli olarak, isterse kazara işlenmiş olsun, kişide bir kirlilik, murdarlık haline neden olur.

Theodoros'un kefarest steli.

Bu nedenle, suçun gerektirdiği cezalandırmaya ek olarak, arınmak için gereken dinsel ritüellerin de yapılması gerekir. Kirliliğin, hava, su ve toprağı temsil eden hayvanlar yoluyla uzaklaştırılması etkili bir yöntem olarak karşımıza çıkar. Nitekim, bir kutsal köle olduğu halde cinsel perhiz uygulamayan ve köyündeki bazı kadınlarla zina suçu işleyen Theodoros, bu yolu izlemiştir:

"320 yılının Panemos ayının 12'nci gününde: Tanrı Zeus ve Büyük Men Artemidorou'nun gönderdikleri vahiy uyarınca: 'İşlediği suçlardan dolayı, Theodoros'u gözlerinden cezalandırdım.'

"Haplokomas'ın uşağı ve Euthykles'in karısı Trophime ile şehir konağında cinsel ilişkide bulundum."

"O, bu ilk günahından bir koyun, bir keklik ve bir köstebek vererek kurtulacak."

"İkinci günah: Nonou'daki tanrıların kutsal kölesi olduğum halde, yalnız yaşayan Ariadne ile cinsel ilişkide bulundum."

"O, bu suçunu bir domuz yavrusu ve bir tonbalığı vererek ödeyecek."

"Üçüncü günah olarak, yalnız yaşayan Arethousa ile cinsel ilişkiye girdim."

"Günahkar, bu suçunu bir tavuk, bir serçe, bir güvercin, bir kypros arpa ile karışık buğday, bir prokhos şarap ve bir kypros buğdayla ödeyecek. Ve ayrıca suçundan arınmış bir kimse olarak, kutsal personele bir prokhos şarap verecek."

"Zeus'u kendime avukat tayin ettim."

"Bak! onu işlediği günaha uygun şekilde kör ettim; şimdi o tanrıları yatıştırmakla ve yazılı bir taş dikmekle iyi etti. Meclise danıştıktan sonra şimdi hoşnutum. Çünkü stel, tam benim saptadığım günde dikildi. Hapishaneyi açabilirsiniz; mahkumu, bir yıl on ay sonra serbest bırakıyorum."

Theodoros, bir hierodoulos, yani kutsal köle idi. Kutsal köleler, tanrı tarafından tapınağa hizmetle görevlendirilen ve görevleri boyunca kutsal alanda yaşamaları gereken köylülerden oluşuyordu. Tanrı, kadın ya da erkek, genç ya da yaşlı, zengin ya da fakir, herkesi kendisi için çalışmak üzere tapınağa çağırabilirdi. Bu çağrıya uymayanlar ise kesin surette cezalandırılırdı. Kutsal kölelerin asıl görevi, tanrının tarım yapılan topraklarını, meyve ağaçlarını ve üzüm bağlarını, özellikle de tarım yılının yoğun zamanlarında işletmek olmalıydı. Tanrının ya da rahiplerinin tapınağa gelip hizmet edecek insanları nasıl seçtiğini bilemiyoruz. Ama bazı köylülerin, bu hizmet taleplerine açıkça karşı çıktığını ve bu çağrılara cevap vermediği için cezalandırıldığını yazıtlar yoluyla öğrenebiliyoruz. Örneğin, Iazakia köyünde, MS 119 baharında, Trophime adında bir kadın hizmet için çağırıldığında yeterince çabuk gelmemiş ve bu yüzden tanrı tarafından delilikle cezalandırılmıştı:

“Yıl 203 [MS 118/19], Artemisios ayının 6. günü. Artemidoros Kikinnas’ın kızı Trophime, tanrı tarafından hizmete çağırıldığında hemen gelmek istemediğinden, tanrı onu cezalandırdı ve delirtti; bu yüzden Meter Tarsene ve Apollon Tarsios’a ve Koresa’ya sahip olan Meis Artemidorou Axiottenos’a sordu ve bana cezayı bir stel üzerine yazmamı ve kendimi tanrıların hizmetine kaydetmemi emretti.”

Trophime’nin, günahının kefareti için, yalnızca suçunu itiraf etmesi ve bir stel dikerek bunu ilan etmesi yeterli olmamıştı. Bu zorunlulukları yerine getirmesinin yanı sıra, kutsal çalışma süresinden muaf tutulmadığını ve öngörülen süre boyunca kendini tanrının hizmetine kaydettirmesi gerektiğini görüyoruz.

Tanrıların işlevlerinden biri, köylüler arasında 'arabuluculuk' yapmaktı

Kefaret metinlerinde sıklıkla kişiler arası anlaşmazlıklara ve hırsızlık, gasp, alınan borcun ödenmemesi ya da damat-kaynana kavgası gibi aile içi tartışmalardan doğan suçlara da rastlamaktayız. Bölgenin tanrılarının pratik işlevlerinin önde gelenlerinden biri, köylüler arasındaki dünyevi anlaşmazlıklarda 'arabuluculuk' yapmaktı. Seküler mahkemeyi ilgilendirecek küçük suçlarda, kişiler adaleti sağlaması için tanrılara başvuruyordu. Süreç şu şekilde ilerlerdi: Şüphelenilen bir suç üzerine köyde bir tartışma çıkar. Belki birkaç domuz kaybolmuş, bir miktar para çalınmış ya da genç bir adamın delirdiği için zehirlendiği düşünülmüştür. Bazen bir baş şüpheli vardır. Bu kişi, ağılındaki domuz sayısı birdenbire artan biri, her zaman parasız dolaştığı için potansiyel hırsız olarak kabul edilen bir başkası, büyücülükle uğraştığı dedikodusu yapılan bir kadın olabilir. Şüpheli suçlamayı reddettiğinde ve suç kanıtlanamadığında, tanrılara başvurmaktan başka çare yoktur. Köyün kutsal alanında bazı dini ritüeller gerçekleştirilir. Öncelikle, bir şikayet dilekçesi tapınağa bırakılır ve ardından bir asa dikilerek şüphelinin bu asa önünde yemin etmesi beklenir. Sonra iş tanrının kararını beklemeye kalır. Tanrı da er ya da geç, suçlu tarafa, hastalık, kendisi ya da yakın bir aile üyesinin ölümü gibi korkunç bir cezaverir. Bu felaketin meseleyi çözdüğü kabul edilir. Suçu işleyen kişi ya da hayatta kalan akrabaları, tapınağa hem suçu hem de cezayı kaydeden bir stel dikmekle yükümlüdür. Kişiler arasındaki husumetleri anlatan bu stellere birkaç örnek verelim:

“Meis Aksiottenos’a... Glykon oğlu Hermogenes ve Philoksenos kızı Nitonis şarap konusunda Artemidoros’a kötü davrandıkları için Artemidoros bir (tapınağa) bir şikayet dilekçesi bıraktı. Tanrı Hermogenes’i cezalandırdı ve o da tanrıyı yatıştırdı ve bundan sonra onu yüceltecek.”

“Azita’ya sahip olan Meter Anaeitis ve Meis Tiamou ve onların güçleri yücedir! Hermogenes ve Apollonios Midas’ın oğlu Apollonios - Azita’dan Demainetos ve Papias’ın üç domuzu Syros Ağılları’ndan uzaklaşıp Hermogenes ve Apollonios’un sürülerine düştüğünde, beş yaşındaki çocukları çobanlık yaparak onları içeri aldı ve Demainetos ve Papias bakmaya geldiğinde, aralarındaki belirli bir düşmanlık nedeniyle bu suçu kabul etmediler. Böylece tanrıçanın ve Tiamos’un efendisinin asası dikildi ve gene de kabul etmediklerinden, tanrıça kendi gücünü gösterdi. Ve şimdi Hermogenes öldüğüne göre, karısı, oğlu ve Hermogenes’in kardeşi Apollonios tanrıçayı yatıştırdı ve şimdi çocuklarımızla birlikte ona tanıklık ediyor ve onu övüyoruz. 199 yılı.”

Bir hırsızlığı ya da şiddet eylemini köyün tanrılarına karşı işlenmiş bir suç olarak kabul eden köy topluluğu, yerel sorunların çözümünde polis ya da Roma devletini devreye sokmadan, tapınağa başvuruyordu. Çeşitli dinsel ritüeller yardımıyla, tapınakta bir mahkeme oluşturulmaktaydı. Dava dilekçesi sunma, şahitlerin dinlenmesi gibi seküler mahkemelerle oldukça benzer yönleri olan bu kutsal mahkemenin yargıcı da tanrıdan başkası değildi. Bu yerel tanrılar, genellikle köyleri **‘kralları gibi yöneten’** ya da bu köylere **‘sahip olan’** olarak tanımlanırlar. Elbette hukuken köydeki herkesin, her çiftlik hayvanının ya da her karış toprağın sahibi olmaları mümkün değildi. Ancak öyle görünüyor ki pratikte bunu talep edebiliyorlardı. Örneğin, Pereudos köyündeki Theoi Pereudenois adındaki bir grup tanrının, yerel küçük çiftçiden, iş gücü, para ya da toprak koparmak için günah çıkarma ve kefaret ritüellerini utanmazca kullandığına şahit oluyoruz:

"279 yılının Audnaios ayında. Pereudos (veya Pereudon) Tanrıları, Agathopous'dan, günlerce (günboyu?) (işe) gelmemesi nedeniyle hesap sordular ve onu gözlerinden çarptılar.

(Şimdi) ben, şükrederek (bu steli) dikiyorum."

"Apollonios, Pereudos'daki Tanrılar'a şهادet eder. Annem bana beddua edince tanrılara danıştım: Kardeşim Eupelastos'la birlikte, Myrmeks'in satın almış olduğu dam için 100 dinar ödedik. Ayrıca ben, Promiasse'de, meşe ağacının yanı başındaki geri kalan asmaların tümü için 50 dinar daha ödedim. Tanrılara iki kez danıştım; dileğim yerine geldi. Şükürler olsun!"

Bir tarla ya da bağ, bir kez tanrıların eline geçtikten sonra devredilemez, kutsallıktan çıkarılamaz ve satılamazdı:

"Yıl 183 [MS 98/9], Peritios ayının 18'inci günü. Attalos'un Meis'i, kendi malları yüzünden kendi halkını cezalandırdıktan sonra, ilan eder ki hiç kimsenin toprak mülkünü satmasına ya da teminat olarak vermesine izin verilmeyecek. Ancak kendi halkı tarafından yönetilecek ve kendi halkından istediği kadarını alacaktır. Eğer herhangi biri Tanrının izni olmaksızın bu talimatlara karşı gelirse, Meis Labanas ile birlikte onu (Tanrıyı) hoşnut etmek için kendi malından harcayacaktır."

Tanrılar, yerel mülk satışlarından da vergi talep etmekteydi:

"... Pereudos'taki Meis Labanas ve Meis Petraeites'e: Ankyralı Zenas'ın kızı Ammia'ya, Kallimakhos'un kızı Ammia'dan satın aldığı ev için. Tanrıların istediği gibi 72 denarii verdim, bunu Apollonios oğlu Apollonios, Antiokhos oğlu Antiokhos, Publius oğlu Glykon adlı rahipler aldılar."

Toprak mülkiyeti ile ilgili bütün kefarestelleri arasında belki de en ilgi çekici olanı, Tarsi köyündeki Meis Axiottenos kutsal alanında bulunan ve MS 201 yazının başlarına tarihlenen bir metindir:

“Yıl 285 [MS 200/1], Panemos ayının bitiminden önceki onuncu gün. Merhametsiz Tarsia tanrısına (Theos Tarsios). Severus çelenk için ağacın kesilmesini engellediğinden, tanrı onun günahı için kefarest talep etti. Üvey kızları Asiatike ve Iuliane bunu şükranla diktiler.”

Asiatike ve Iuliane'nin kefaresteli.

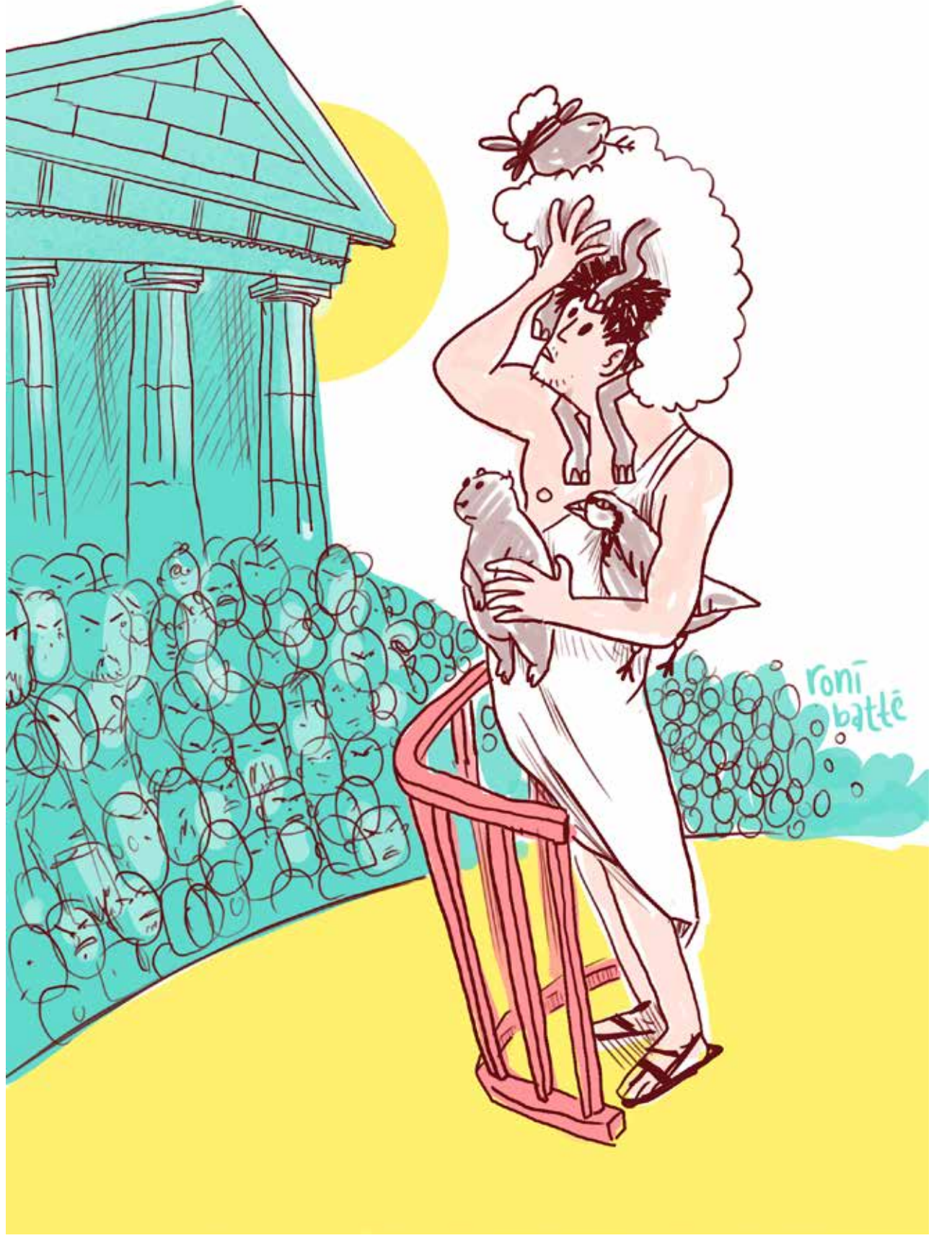
Yazıtın üzerindeki kabartmada, solda duran kişi baltayla muhtemelen bir servi olan genç bir ağacın gövdesini keserken, ikinci bir adam (muhtemelen Severus) ağacın diğer tarafında durmakta ve görünüşe göre onu durdurmaya çalışmaktadır. Tanrı Severus'tan servilerinden birini çelenk yapımı için talep etmişti. Severus'un bu talebi açıkça reddettiği ve bu nedenle bir ya da birkaç tapınak hizmetlisinin gelip onun genç servisini zorla kestiği anlaşılıyor. Tanrının **'merhametsiz'** olarak tanımlanması, sonunda steli diktirenlerin Severus'un kızları olduğu gerçeğiyle birleşince, Severus'un ceza olarak zamansız bir ölümüne maruz kaldığını düşündürüyor. Demek ki tanrılar insanların arazilerindeki ağaçlar üzerinde de hak talep edebiliyordu.

Sadece tanrıların değil, köyün ve hieros doumos'un da söz hakkı vardı

Gölde'den (Kollyda) Ammianos ve Hermogenes'in kefaret yazıtı.

Kırsal tapınaklar dinsel ve sosyal anlamda toplum içinde büyük bir güce sahipti. Yine kefaret yazıtlarından öğrendiğimiz kadarıyla, tapınaklar bu gücü tek başlarına ellerinde tutmuyor, köyün diğer önemli organlarıyla birlikte çalışıyorlardı. Tapınakta verilen kararlarda sadece tanrıların değil, köyün ve bir dinsel dernek olan hieros doumos'un da söz hakkı bulunmaktaydı:

"290 yılı, Peritios ayında. Tryphon'un oğulları Ammianos ve Hermogenes, tanrıların güçlerini kabul ederken babalarını etkisiz bıraktıkları için cezalandırıldıkları ve babaları merhamet görmeyip öldüğü için, bağışlanmak üzere, tanrılar Meis Motylleites'e ve Zeus Sabazios'a ve Artemis Anaeitis'e, büyük senatoya ve tanrılar meclisine yakarılırlar; köye ve kutsal doumos'a da yalvarırlar. "Hiç kimse tanrıları küçümsemesin": İlk yazılı ifadesi nedeniyle, bunu tanrıları överek yazdılar ve adadılar."

Tanrılar kırsal alanların efendileri olarak tapınım görüyor, kişiler arasındaki her türlü anlaşmazlıkta yargıçlık yapıyordu. Gittikçe güçlenen tapınakların halk üzerindeki maddi ve manevi baskıları da o oranda artmıştı. Peki, bu düzene başkaldıran kimse yok muydu? Elimizde, kutsal kölelik hizmetine girmeyi reddeden ya da arazisindeki ağacın tanrının kullanımını için kesilmesine karşı koyan tekil örnekler var. Tanrının boyunduruğuna bir araya gelerek karşı koyan bir grup köylüye dair örneğimiz ise toplu isyanların da gerçekleşebildiğini gösteriyor:

“Meis Motylleites’in bir festivali yapılırken ve o, festivalden dönerken, kılıçlar, sopalar ve taşlar taşıyan bir kalabalık bazilikaya indi ve kutsal köleleri dövdü ve tanrıların heykellerini kırdı ve ne tanrılar ne de kutsal köleler, hiç kimse derilerini kurtaramadı. Bu adamların arasında Onesimos Lathyros da vardı ve savaştan dolayı aldığı cezadan kaçamadı; yıllar geçtikten sonra omzundan cezalandırıldı. Ve tanrıya inancı olmamasına rağmen, hiç kimse tarafından iyileştirilemediğinde, tanrı tarafından iyileştirildi. Sonra ikinci bir cezaya, üç gün üç saat boyunca yumuşak kısımlarımdan tutuldum ve tanrı tarafından kurtarılmış olarak, kendi adıma ona şükrediyorum ve bunu adadım. Yıl 282 [MS 197/8], Daisios ayının 20. günü.”

Belli ki tanrı Men için yapılan bir festival sırasında silahlı bir grup insan tapınağa girerek tanrının heykellerini tahrip etmiş ve kutsal kölelere saldırmıştı. Bu isyanın bastırılmış olduğunu söylememize gerek yoktur sanırım. Saldırganlardan biri olan Onesimos’un, yıllar sonra başına gelen bir hastalığı, geçmişteki saldırısının sonucu olarak görmesi ve kurtuluşunu tekrar tanrısında araması bunu açıkça gözler önüne seriyor. Onesimos’un köyünde hiçbir şey değişmemiş, bu isyan hareketi belki de tanrının köylüler üzerindeki otoritesini daha da pekiştirmişti. Peki, buna haklı bir şiddet hikayesi diyebilir miyiz?

Bir emperyal yöntem olarak şiddet: Assur örneği

Doç. Dr. Halil Tekin
Hacettepe
Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü

Assurlular sadece gaddar ve zalim değillerdi; aynı zamanda gaddar ve zalim olmaktan da gurur duyuyorlardı. Bu noktada akla şöyle bir soru daha geliyor: Assurlular Eski Yakın Doğu'daki diğer halklardan daha mı acımasızdı? Buna cevap kesinlikle hayır olur. Çünkü tüm güçlü devletler savaş esnasında zayıf rakiplerine karşı acımasızdır. Şiddet, savaşın doğasında olan bir davranış biçimidir.

Günümüz modern yaşamının bin yıllar içinde şekillenmesinde eski Mezopotamya uygarlığının güçlü etkileri yadsınamaz bir arkeolojik gerçektir. Yerkürenin başka hiçbir yerinde benzeri olmayan ve tamamen kendine özgü toplumsal ve kültürel devinim geçiren Mezopotamya, ilk köy yerleşimleri ve ilk devletlerin ardından gerçek imparatorlukların da çıkış yeridir. Bunlar arasında en etkileyici ve ardıllarına da rol model olan hiç kuşkusuz Assur İmparatorluğu'dur. Assur ismi bir toplumun adı olmakla birlikte, aynı zamanda bir tanrı ve devleti de kapsar. Bu devletin yöneticileri, ilk yazıyı kullanan ve merkezi güçlerin oluşumunu sağlayan Sumer'den başlayarak, değişim ve dönüşüm geçiren Büyük Mezopotamya uygarlığının adeta imbiğinden geçerek bir devlet sistemi geliştirdi. Ve şiddet, bu imparatorluğun en etkili yönetim biçimi oldu.

Göçebelikten imparatorluğa

Assurluların tarih sahnesine çıkışı ve ilk kez kendilerinden söz ettirmeleri güçlü Akkad devletinin yıkılışından sonraki zamana, yani MÖ 3'üncü binyılın sonlarına denk gelir. Assur üzerine çalışmalar yapan uzmanlar, Mezopotamya topraklarına tam olarak nereden geldikleri saptanamayan (muhtemelen Arabistan'ın kuzeybatı kesimleri) bu Sami kökenli toplulukların tarihlerini Eski, Orta ve Yeni olmak üzere üçe ayırarak incelerler.

MÖ 4'üncü binyılda ilk kez kent devletleri kurmaya başlayan Sumerlilerin ardından MÖ 3'üncü binyılın son yüzyıllarında dünyada ilk merkezi devlet sistemini kuran Akkadlılar, kendisinden sonra gelecek olan Mezopotamyalı yöneticilere örnek oluşturabilecek bir sistem bırakmışlardı. Bu öylesine güçlü ve sağlam bir sistemdi ki göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçen Assurlu kabilelerin bile buna adapte olup kısa sürede güçlü bir devlet kurmalarına imkan sağladı.

Mezopotamya'nın çivi yazılı belgelerine göre Eski Assur dönemi, son güçlü Sumer kent devleti olan Ur'da, MÖ 2025 civarında, Kral İbbi-Sin'in tahta geçmesinden birkaç yıl sonra bölge üzerindeki idari kontrolünü kaybetmesiyle başlar. **'Klasik Sumer'** olarak da adlandırılan III. Ur Hanedanlığının sonlarında Assur, Yukarı Mezopotamya'da, günümüzün Musul çevresinde çok geçmeden kendi yöneticileri altında bağımsız bir şehir devleti haline geldi. Puzur-Aşşur Hanedanı'na mensup olan hükümdarlar, dönemin yazılı belgelerinde tanımlandığı gibi **'Şehrin gerçek kralı olan Tanrı Assur tarafından atanan valiler'** olarak kabul ediliyordu. Eski Assur dönemi aynı zamanda Mezopotamyalıların Anadolu içlerinde yoğun ticaretine sahne olmuştu. Başkent Assur ile Anadolu'daki Hatti beyleri içinde en güçlüsü durumunda olan Kaniş (Kayseri) arasında oluşan ticaret ağı sayesinde Mezopotamyalı tüccarlar, oldukça yüksek karla, Anadolu'da ticaret yapma imkanı bulmuşlardı. Yaklaşık 200 yıl süren bu ticaret hem Anadolu'ya hem de Mezopotamyalılara çok şey katmıştı. MÖ 2'nci binyılın ortalarından itibaren çoğunlukla kuzeyde Hurri-Mitanni ve güneyde Babil-Kassit devletlerinin gölgesinde varlık mücadelesi veren Assurlular, MÖ 1'nci binyıl başlarında Yakın Doğu coğrafyasına korku salan bir emperyal güç haline geldiler.

Assurlular niçin bu kadar gaddar ve zalimdi?

Eski Mezopotamya üzerine araştırma yapanlar Mezopotamya uygarlığıyla ilgili olarak net bir ayırım yaparlar. Buna göre, temelde dost canlısı olarak görülen Sumer ve Babililer **'kültür'** ile ilişkilendirilirken, Assurlular güç siyaseti, savaş, vahşet ve zulümle anılır. Peki, bunda doğruluk payı var mıydı?

Öncelikle belirtilmelidir ki Assurlular sadece gaddar ve zalim değillerdi; aynı zamanda gaddar ve zalim olmaktan da gurur duyuyorlardı. Bu noktada akla şöyle bir soru daha geliyor: Assurlular Eski Yakın Doğu'daki diğer halklardan daha mı acımasızdı? Buna cevap kesinlikle hayır olur. Çünkü tüm güçlü devletler savaş esnasında zayıf rakiplerine karşı acımasızdır. Şiddet, savaşın doğasında olan bir davranış biçimidir. MÖ 3'ncü binyılın başından itibaren Sumer kent devletleri ilk düzenli orduları oluşturur oluşturmaz kendi aralarında kanlı savaşlar gerçekleştirdi. Başlangıçta ordu donanımı ve en önemlisi, kalabalık askeri grupların lojistik desteğinin sınırlı olması nedeniyle, savaşların birbirine yakın ve sınırdaş olan kent devletleri arasında meydana geldiği görülür. Sumer çivi yazısının yaygınlaşması ve merkezi güçlerin bir propaganda aracına dönüşmesiyle birlikte, kralların rakiplerine ne kadar acımasız olduğu, kaptipler tarafından olabildiğince abartılı kaleme alınır. Taş levhaların üzerine yapılan kabartmalarda da savaş sahneleri görenleri dehşete düşürecek kadar etkili biçimde gösterilir.

Tell Tuba savaşında Assur askerlerinin Elam askerlerine uyguladığı şiddeti gösteren kabartma, Ninive (Foto: British Museum).

Gerçekte, o zamanlar savaş herkes tarafından aynı şekilde yürütülüyordu. Kol ve bacak gibi uzuvlar ile kafa kesme veya kazığa oturtma ya da deri yüzme, Sümer ve Akkad ordularının sıklıkla başvurduğu bir yöntem olarak ardıllarına da esin kaynağı olmuştu. Assurluların bu konuda nam salmaları ise diğerlerine nazaran vahşeti sistematik hale getirmiş olmaları ve yaygın olarak resmetmeleriydi. Hiç kuşkusuz onlar, çağdaşı devletlerle kıyaslanamayacak kadar güçlü ordulara ve askeri donanıma sahip olduklarından, şiddete başvurmak için daha fazla fırsata sahipti. Elbette savaş esnasında Assur askerleri de tıpkı düşmanları gibi öldürüldüler ve intikama susamış bir düşman tarafından esir alınan Assurlu askerlerin başına ne geldiğini arkeolojik belgelerde görmek mümkün değilse de tahmin edilebilir.

Tell Tuba savaşında Elam askerlerinin kafasından tepe oluşturulması ve Assurlu katiplerin kafataslarının sayısını kayıt altına almaları (Foto: British Museum).

Şiddetin görselleştirilmesi

MÖ 1'nci binyılın başlarında hızla bir imparatorluğa dönüşen Assur devletinin ilk işi başkentini yerini değiştirmek olmuştur. İmparatorluğun kurucusu olarak kabul gören II. Assurnasirpal, yaklaşık binyıldır başkent olan Assur kentindeki payitahtı, krallığının beşinci yılında kuzeye, Kalhu (modern Nimrud) kentine taşıdı. Aslında bu basit bir başkent değişimi değildi. Assur kenti aynı zamanda ülkenin baş tanrısı Assur'un ikamet ettiği ve yöneticilerin atalarının mezarlarının bulunduğu bir dini kent durumundaydı.

Kral Assurnasirpal bu kritik kararlarla birlikte Assur'u, sıradan bir Yakın Doğu devleti olmaktan çıkarıp emperyal bir güç haline gelmesinin yolunu açtı. Bu yeni süreçte Assur kralları tanrı / tanrılar ile sıradan insanlar arasındaki konumunu pekiştirmiş oldu. Eskiden başkentteki en yüksek tepede tanrı Assur'un evi vardı ve saraylarında tanrı Assur'un gölgesinde kalan kral, bu yeni başkentte artık yeryüzünün hâkimi ve tanrının gölgesi olarak çok daha üst mertebeye çıkmış oldu. Yeni başkentten en yüksek tepesinde tanrı Assur'un tapınağı değil, kralın sarayı vardı. Bir bakıma kralın tanrısal güçleri daha da belirginleşti ve elbette artık düşmanlara karşı bir tanrı kadar sert biçimde cezalandırıcı olabilirdi.

Balawat Kapısı'nda Assur askerlerinin düşman askerlerinin kafa, kol ve el kesme sahneleri (Foto: British Museum).

Balawat Kapısı'nın restore edilmiş hali (Foto: H. Tekin, British Museum).

Bunun en somut göstergesi de yeni başkentte inşa edilen sarayın duvarlarını süsleyen kabartmalardır. Sonraki kralların başkent olarak seçtikleri Dür-Şarukēn (modern Khorsabad) ve Ninova (modern Nini-ve) kentlerindeki saray duvarlarını süsleyen mermer plakalara oyulmuş kabartmalar yoğun savaş sahneleri içerir. Bunların yanında Rüya Tanrısı Mamu için inşa edilen Imgur-Enlil (modern Balawat) şehrinde tapınak ve saray kapılarını süsleyen tunç şeritlerde de benzer sahneler görülür. Tunç kabartmalar üzerinde kesik kafalardan tepeler oluşturma ve düşman askerlerinin el ve bacaklarının kesilme sahneleri yer alır. Önemli bir eyalet merkezi olan Til-Barsip'teki (modern Tell Ahmar) Assur valisine ait sarayın duvar boyalarında savaş ve şiddet içerikli konular yer alır.

Assur askerlerinin rakiplerine ne kadar şiddet uygulayabileceğine dair görsellerin yalnızca küçük bir kısmı elimizde mevcut ve farklı Assur kralları arasında eşit olmayan bir şekilde dağıtılmış durumda. Günümüze ulaşan görseller içinde kral Sanherib ve Asurbanipal dönemlerinden kalma nispeten fazla sayıda kabartma varsa da bunların miktarı ve korunma durumu önceki krallardan II. Sargon'da gözle görülür biçimde azdır. İmparatorluğun erken krallarından III. Salmanassar, III. Tiglat-Pileser ve Esarhaddon dönemi kabartmalarından ya çok az şey korunmuştur ya da hiç kalmamıştır. Bununla birlikte, mevcut görseller ister mermer isterse tunç levhalar üzerine kabartma olsun, benzer şekilde şiddet ve vahşet içerir.

İmparatorluk askerlerinin savaş esnasında bu kadar acımasız şiddet uygulamaları, dönemi anlatan ikinci el diğer belgelerde de karşılık bulur. Assurluların şiddetine maruz kalmış başta İsrailoğulları olmak üzere, diğer toplulukların anlatılarında pek çok ipucu bulmak mümkündür. Eski Ahit bu konuda pek çok acıklı olaya şahitlik eder. Assurluların MÖ 9.-7'nci yüzyıllar arasında Akdeniz sahillerine askeri seferler düzenlediği ve yerel halka acımasızca davrandığı Kutsal Kitap'ta da geniş yer bulur.

Assur ordularının İsrail krallığının ikinci önemli kenti Lakiş (Lachish) kuşatmasının canlandırma resmi (Foto: www.militar.or.ua).

Öte yandan, Assur'un hem komuta kademesinin hem de sıradan askerlerinin savaş esnasında gaddar davrandıkları şüpheye yer vermez; ancak sadece yazılı belgelere ve görsellere dayanarak onların Eski Mezopotamya'nın en acımasız orduları olduğunu söylemek doğru olmayabilir. Çünkü günümüze ulaşan kalıntılar bir **'saray propagandası'** olabilir. Bazı uzmanların yerinde sordukları şu soru önem kazanmaktadır: **'Halk nerede?'** Bu şiddetin içinde Assur halkı var mıydı? Günümüze ulaşan resmi binalardaki çivi yazılı belgeler ve kabartmalardan oluştuğunu unutmamak gerekir. Bu durumda bir bütün olarak Assurluların tümü için **'zalim'** veya **'gaddar'** denilebilir mi?

Bazılarının görmek istediği gibi Assurlular insanlık tarihi içinde gerçekten de en acımasız olan mıydı? Cevap yine hayır olacaktır. Hiç kuşkusuz, insanlık tarihinde çok daha korkunç katliamlar yapıldı; hem de halk desteğiyle. Amerika, Afrika veya Okyanusya kıtalarının Avrupalılar tarafından sömürgeleştirilmesi esnasında Assurlulardan daha mı az şiddet uygulandı?

Yazılı belgelerde şiddet

Emperyal bir güç olan Assurluların savunmasız bir düşmanla pek çok farklı şekilde başa çıkabilmelerine rağmen, kurbanının ölmesini zorlaştırma ya da acıyı duyarsız biçimde izlemeleri kabartmalarda en dikkat çeken durumdur. Assurluların karakteristik özelliği, bu gibi durumlarda temelde korkunç sakatlamaları veya yavaş ve acılı ölüm biçimlerini seçmiş olmalarından dolayı bariz bir memnuniyet duyar görünümüydü. Kral Assurbanipal'e ait aşağıdaki iki metin Assurluların bu konudaki kötü şöhretine örnek oluşturur:

"Şehir kapısının önüne bir yığın kafatası koydum. Bana isyan eden tüm büyük adamların derisini yüzdüm ve kafatasları yığınına derileriyle kapladım. Bazılarını (kafatası) yığınına I ...-th(?), diğerlerini (kafatası) yığınının önüne kazıkladım ve (kafatası) yığınına etrafındaki diğer kazıklarla çevreledim.

Krallığımın her yerinde birçok kişinin derisini yüzdürdüm ve şehir surlarını derileriyle kaplattım. Hepsi suçlu olan hadımları ve kraliyet hadımlarını parçaladım. (Düşman hükümdarı) Ahi-iababa'yı Ninive'ye getirdim, orada derisini yüzdürdüm ve derisini Ninive şehir surlarını kaplamak için kullandım."

"...Tēla şehrine yaklaştım. Bu şehir sıkı bir şekilde tahkim edilmiş ve üç surla çevriliydi. Duvarlarına ve sayısız savaşçılara güvenen bölge sakinleri, kendilerini ayaklarıma atmaya gelmediler. Şiddetli çatışmalarda şehri kuşattım ve saldırarak 3.000 savaşçısını katlettim. Mahkumları, mallarını, sığırları ve koyunları sürükledim. Pek çok esiri yaktım, pek çok savaşçıyı diri diri ele geçirdim, kiminin kollarını, ellerini, kiminin burnunu, kulaklarını kestim, pek çok savaşçının gözlerini oydum. Dirileri bir yığına, (kesilmiş) kafaları başka bir yana yığdım. Kafalarını kasabalarını çevreleyen ağaçlara astım. Genç erkeklerini, kızlarını yaktım. Şehri yerle bir ettim, yıktım ve ateşe verdim."

Assur kralları kendilerini gözle görülür bir gururla ve her fırsatta savaşın, yıkımın, acının, ölümün ve korkunç infazların başlatıcıları olarak sunarlar. Burada muhaliflerin zulmünün bir tabuya tabi olduğu görülüyor: Yabancı güçler veya isyancılar, haraç ödemeyerek veya sadece saygıyı reddederek, anlaşmaları bozarak, Assur vasallarını kışkırtarak veya mültecilere sığınma hakkı vererek ya da kervanlara saldırarak Assur kralına meydan okuyor. Bunun yanında Assur yerleşimlerinin düşman orduları tarafından tahrip edildiğine veya Assur tebaasının düşman askerleri tarafından kötü muameleye maruz kaldığına dair hiçbir kanıt yoktur. Başka bir deyişle Assur kralları, Assur birliklerinin doğal olarak gerçekleştirdiği dehşetin aynısını düşmanlarının da yapabileceğini ne pahasına olursa olsun kabul etmek istemiyorlardı. Bu tutum daha da şaşırtıcıdır; çünkü bu, rakiplerini yanlışa sürüklemek için son derece etkili bir yöntemden vazgeçtikleri anlamına gelir.

Şiddet içerikli Assur anlatıları kimler içindi?

Assur saraylarının özellikle taht odalarını süsleyen kabartmalardaki veya Balawat kapısındakiler gibi yaklaşık 5-6 m yüksekliğe sahip olanlar ya da yüksek kayalıkların erişilmesi güç bölümlerine yapılmış kabartma ve yazıtları kimler okuyabilir veya görebilirdi? Unutmamak gerekir ki, okur-yazarlık halk arasında neredeyse hiç yoktu; hatta saray personeli içinde bile sınırlıydı. Aynı şekilde kralın yaşam alanına sıradan birisinin girmesi de mümkün değildi. Bu durumda bütün bu propaganda kim veya kimler içindi?

Görünen odur ki yazılı ve görsel propagandanın hedef kitlesi daha çok tanrılardı. Her ne kadar yabancı elçilerin taht salonunda bunları görüp etkilenmiş olması akla gelse de o resmi ortamda ve yeterince ışığın olmadığı bir salonda hem kabartmaların üzerindeki çivi yazılarını okuyup hem de görselleri ayrıntılı incelemiş olmaları zayıf ihtimaldir. Kralların bütün bu şiddet içerikli görselleri ön plana çıkarma gayelerinin altında, başta tanrı Assur olmak üzere, ülkenin tanrılarına gösterme arzusu yatmış olmalıdır. Elbette kendi egolarını tatmin etme de söz konusu olabilir. Nihayetinde tüm güçlü imparatorlar aynı zamanda narsistik yapıya sahiptir.

Assur askerlerinin bir savaş veya kuşatma sonrasında gerçekleştirdiği şiddet eylemlerinin kataloğu uzun ve etkileyicidir. Düşmanın teslim olmasından sonraki acımasız cezalar, neredeyse her seferde ve her zaferden sonra uygulandı; bunların resmedilmesi de rastlantısal bir eylem değildi. Bunlar Assur egemenlik politikasının yapısal bir bileşeni olarak düşman askerlere ve elit kesime, nadiren de sivil halka yönelikti. Kraliyet yazıtlarındaki anlatılarda vahşetten bahsedilmekte, kabartmaları ise bunları metinlerde anlatılan ve saray duvarlarında tasvir edilen askeri seferlerin bir parçası olarak göstermekteydi.

III. Tiglat-Piliser döneminde düşman askerlerin kazığa geçirilmesi sahnesi
(Foto: H. Tekin, British Museum).

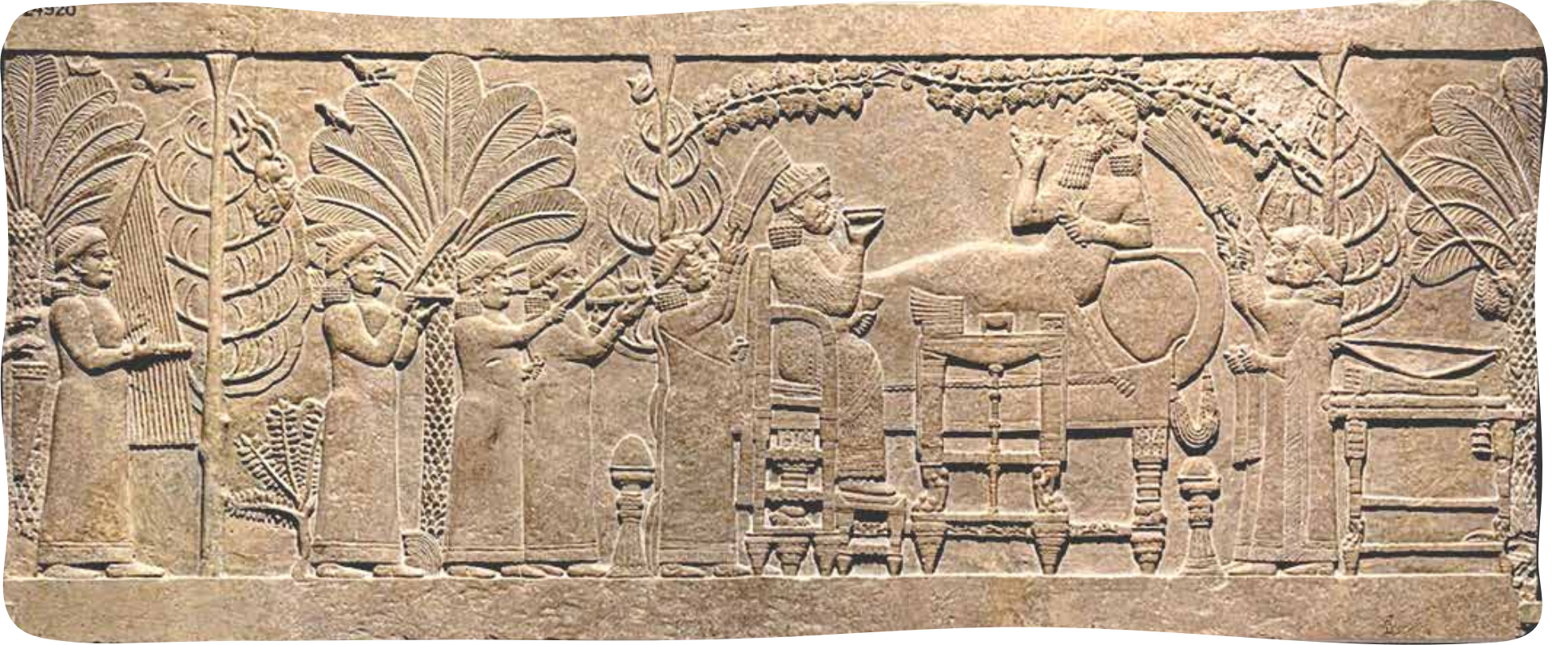
Şiddetin ve gaddarlığın tanımlanması ve tasvir edilmesinin öncelikli amacının düşmanı korkutmak olmadığı gerçeği, Assur savaşının zalim karakterini değiştirmez. Üstelik yukarıda tartışıldığı gibi zulüm yalnızca Assur'a özgü bir özellik de değildi. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, kitabelerinde vahşet eylemlerinden bazı durumlarda ayrıntılı olarak bahsetmişler ve bunları kabartmalarda tasvir etmişlerdi; yani vahşeti imparatorluk politikasının bir parçası olarak kabul etmişler ve bu konuda yazmaktan veya teşhir etmekten çekinmemişlerdi. Bu şiddet içerikli anlatılar, Assur krallarının ve ordunun elit subaylarının bilinçli bir davranışı olarak düşünülebilir. Bu kadar çok sayıda ve kapsamlı bir şekilde tarif edilen zulüm, Antik Yakın Doğu kraliyet yazıtlarının başka hiçbir külliyyatında, örneğin Yeni Babil yazıtlarında, bulunamaz. Öte yandan, şiddet ve gaddarlığa ilişkin ayrıntılı açıklamaların bulunmaması, savaşın daha az acımasız olduğu ve düşmanla mücadelenin göstergesi olarak da yorumlanamaz. MÖ 586'da Kudüs'ün fethinden sonra Babil kralı II. Nabukadnezar'ın Yahuda kralı Sıdkiya'nın (Zedekiah) oğullarını babalarının önünde öldürmesine izin verdiğini, sonra gözlerini oyup, onu zincirlerle Babil'e götürdüğünü hatırlamak yeterlidir.

Assur kralı yalnız ve bir başına karar veren özel biriydi. Onun altında çok sayıda yerel yönetici tarafından hoşgörüle yönetilen sayısız insan vardı. Kralın üzerindeyse sayıları çok olan tanrılar oturuyordu. Ölüm-lüler arasında yalnızca Assur kralı benzersizdi; o, insanlarla tanrılar arasında duruyordu. Kralın tebaasıyla ilişkisi, koşulsuz itaat yönündeki sert taleple karakterize edilirken, bu talep, gerekirse yazıtlarda anlatılan sert önlemler kullanılarak uygulamaya konuldu. Kral, tanrılara itaat etmek zorundaydı. Buna karşılık onlar da onun yönetimini ve tüm kararlarını meşrulaştırdılar; onu kayırdılar, korudular ve onun isteklerine her zaman açık oldular. Emrinde bu kadar güçlü müttefikler varken, krala karşı herhangi bir düşmanlık veya isyan eylemi bir delilik gibi görünebilir. Yerli halk, kralın bu konumunu gayet iyi biliyor ve sonsuz biat içinde saygı duyuyordu.

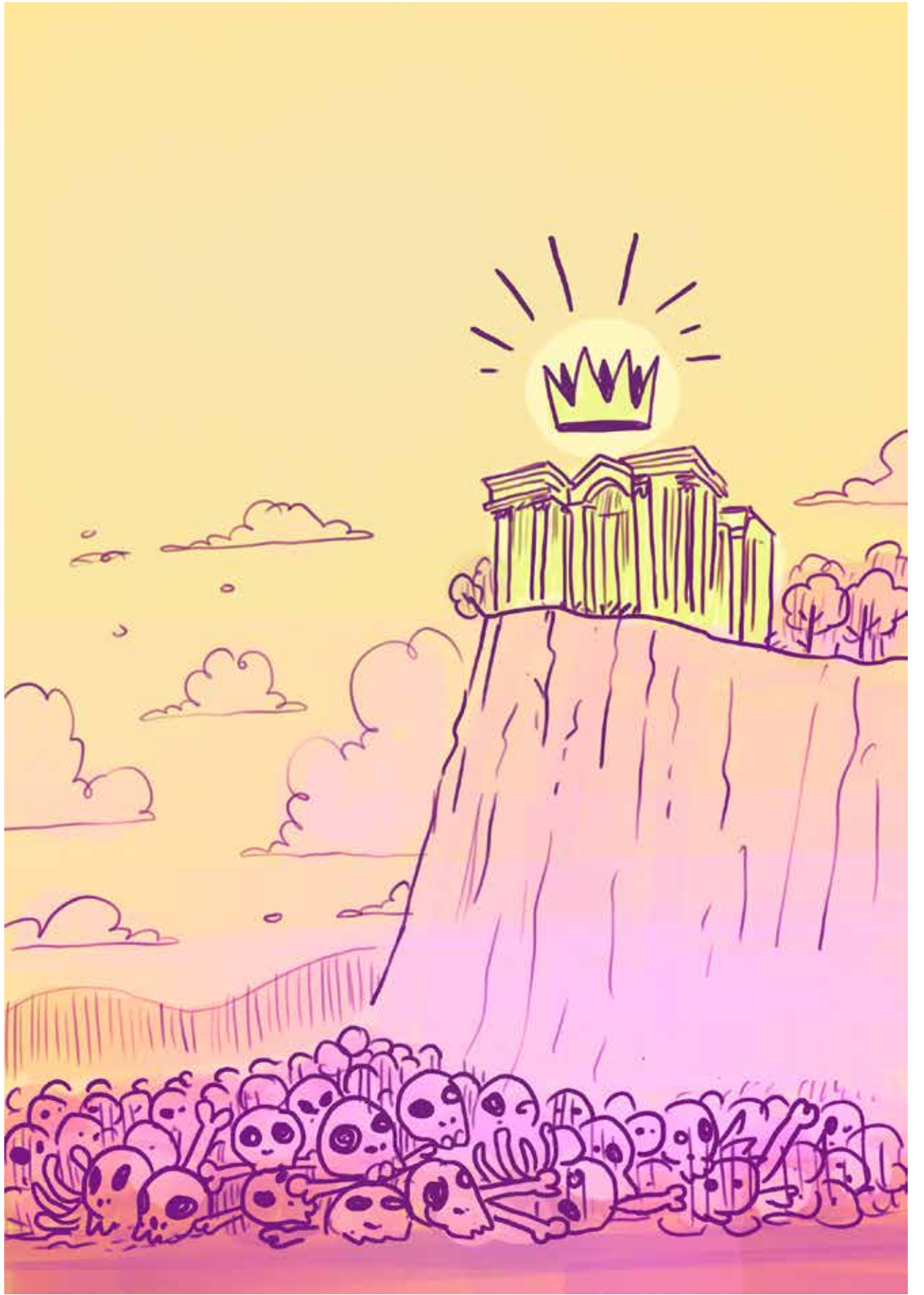
Fakat, diğerleri (öteki uluslar) bunu çoğu kez tam anlayamıyor ve büyük saygısızlık yapıyordu! Elbette bu da çok sert biçimde cezalandırılmalıydı ki zaten yapılan da tam buydu. Yani Assur kralı aslında 'doğal' olanı yaptığına inanıyordu. Kendisine itaat etmemek aynı zamanda kendisini koruyan ve seven tanrılarına karşı gelmekti. Bundan dolayı da itaat etmeyenleri bir tanrının cezalandırması gibi acımasız ve vahşice öldürmeliydi. Bunları da sarayının en mahrem odalarına resmettirerek tanrılarına hoş görünmüş olmaktadır.

Assurbanipal ve eşi Libbali-Şerat ile Elam kralı Teoman'a karşı Tell Tuba savaşında kazanılan zaferin kutlaması sahnesi. Sol tarafta Teoman'ın kesik başı bir kanca ile ağacın dalına tutturulmuş
(Foto: British Museum).

Bu nedenle, '**propaganda**' Assur toplumunda savaş imgelerinin varlığını açıklamak için ana argüman ve sebep değildir. Bunlar içsel bir bakış açısından dolayı kraliyet gücüyle çok daha ilişkilidir. Bu imgeler aslında Assur halkına ve düşmanlara değil, kral / krallara yöneliktir. Savaş anlatıları içeren kabartmalar aslında saraya, kralın yaşadığı ve imparatorluğun topraklarını yönettiği ikametgahına yerleştirilmiştir.

Assur krallarının ikametgahı içindeki savaş sahnelerinin varlığının zorlayıcı bir gücü yoktur. Saray, kralın uzay ve zamandaki fetihlerinin bir kabıdır. Abartılı görselleştirerek olayı ebedileştirmek ve askeri sonuçların kutlanmasına vurgu, tek bir alanda tutulan ve şimdiki zamanı oluşturmak için geçmiş zaferler üzerine inşa edilen Assur hafızasının inşasının temeli gibidir. Anlatısal resimlerin düşmanların yenilgisinin ve sefaletin etkisini ebedileştirerek geleceği etkilemesi bekleniyordu ve bunu şimdiki zamanda hareket ederek yapmaları bekleniyordu.

Unutulmamalıdır ki Mezopotamya kozmolojik ve kronolojik anlayışına göre, aslında geçmiş önde, gelecek ise arkada olarak kabul ediliyordu. Gerçekte bu kültürel yaklaşım günümüze kadar değişmeden gelmektedir. Günümüz Orta Doğu topluluklarının sürekli geçmişte yaşamaları ve geleceği fazlaca önemsememelerinin altında bu kültürel doku vardır.

Silah, statü ve servet: Doğu Akdeniz’de Tunç Çağı’ndan bugüne egemenlerin savaşlarına bir bakış

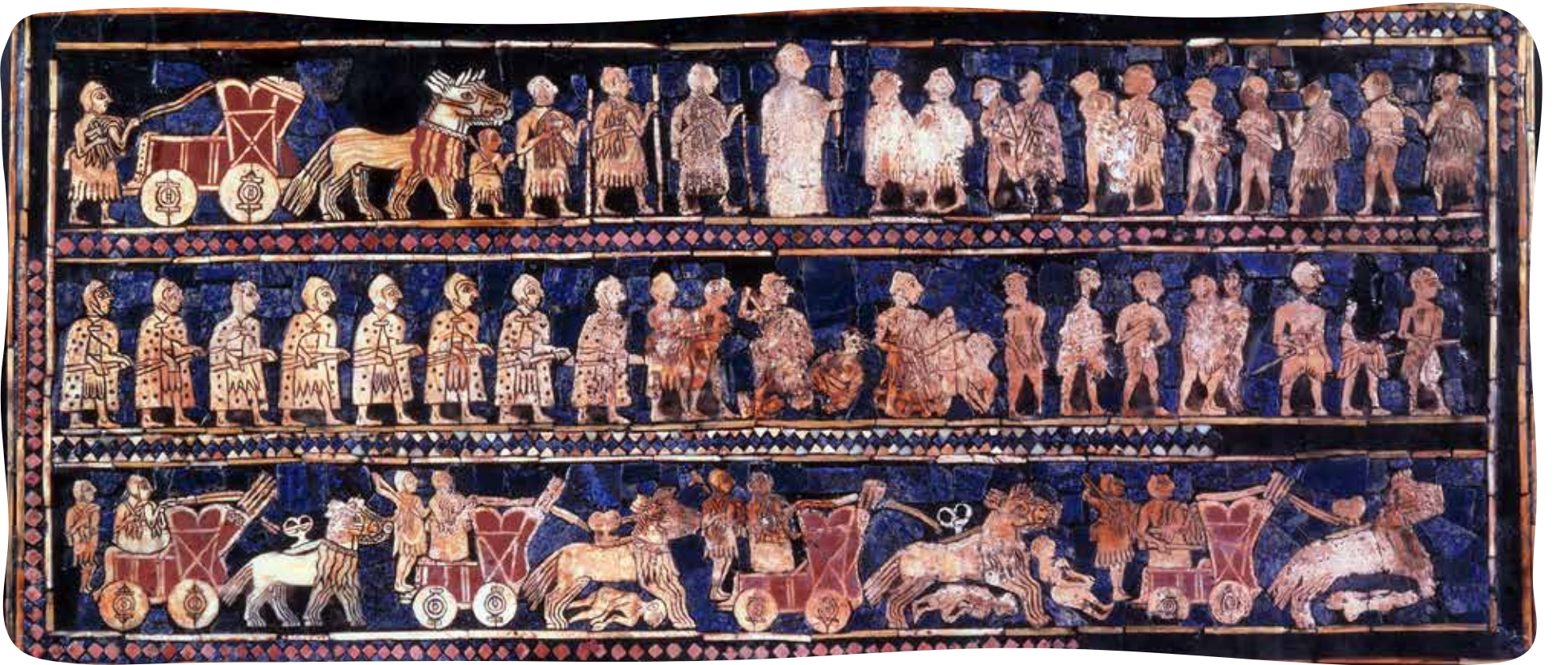
Prof. Dr. Çiler
Çilingiroğlu
Ege Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi,
Protohistorya ve
Önasya Arkeolojisi

Savaşmak, kral olmanın ve devleti sürdürmenin olmazsa olmaz bir koşulu haline gelmişti. Düzenli orduya sahip krallar çevrelerine seferler düzenliyor, ucuz hammadde ve emeğe erişmek için ellerindeki tüm imkanları kullanıyorlardı. Bakır, altın, gümüş, demir, kereste, kalay gibi önemli hammaddelere sahip Anadolu, tüm bu hikayeden payına düşen savaşı ve katliamı almıştı elbette. Tunç Çağı’na ait olup yangın tabakasına sahip olmayan veya mezarlık alanındaki iskeletler üzerinde şiddet izleri göstermeyen toplumlar yok denecek kadar az. Barışın istisna, diplomasinin mecburi, savaşın ise kural olduğu bir devir Tunç Çağı.

Modern savaşlar ilk ne zaman başladı? I. ve II. Cihan Harpleri modern savaşların dip noktası olarak değerlendirilebilir. Soykırımlar, açlıktan kitlesel ölümler, kimyasal silahlar, atom bombaları, gökten yağın bombalar, milliyetçilik aldatmacasına körü körüne bağlı kitleler ve öteki olan her şeye nefretini kusan faşizm: Hepsi 20’nci yüzyılın savaşlarına ait büyük utançlar. Ancak elbette savaşın ve yıkımın tarihi çok daha eskilere dayanıyor. 20’nci yüzyıl, savaşların ne başlangıcıydı ne de sonu oldu. Günümüzde süren Rusya-Ukrayna savaşı, yakın zamanda sonlanan Suriye İç Savaşı, katliam makinasının her gün can aldığı İsrail-Filistin savaşı ve daha niceleri... Daha gerilere gidecek olursak, Avrupa’daki 30 yıl savaşları, 100 yıl savaşları, Haçlı Savaşları, Osmanlı-Rus Savaşı veya Çin Hanedanlığı’nın, İnkâ İmparatorluğu’nun ve Aztek Krallığı’nın yürüttüğü bitmek bilmeyen savaşları anımsayalım. Almanya’da Hitler faşizminin yükselişine tanıklık ettikten sonra intihar eden, Frankfurt Okulu’nun temsilcilerinden Alman-Yahudi filozof Walter Benjamin boşuna dememişti; **“Aynı zamanda bir barbarlık belgesi olmayan hiçbir kültür belgesi yoktur”** diye.

Gazete Duvar'da daha önce yazdığım bir yazıda şu soruyu sormuştum: "**Savaşsız toplumlar hiç oldu mu?**" <https://www.gazeteduvar.com.tr/savas-siz-toplumlar-hic-oldu-mu-haber-1519589> Arkeolojik ve antropolojik kayıtlardan hareketle savaşın ve şiddetin tarihin her anına yayılmış olduğunu, farklı toplum tiplerinin farklı ölçeklerde ve tiplerde savaştığını; ancak az sayıda bile olsa savaşmayan toplumların yeryüzünde bulunduğunu, günün sonunda şiddetin evrimsel ve psikolojik temelleri olsa bile toplumsal yaşamda bir zorunluluktan ziyade seçim olduğunu belirtmiştik.

Şimdi ise başka bir sorunun peşine düşeceğim: Tunç Çağı savaşları modern İnsan hakkında bize bir şeyler anlatır mı? Bunu sormamın nedeni başta devlet olmak üzere merkezileşmiş politik örgütlenmeler ortaya çıktıktan sonra savaşın niteliğinde ve niceliğinde ne gibi değişimlerin yaşandığını ve modern savaşın köklerini Tunç Çağı devlet ideolojisi içinde bulup bulamayacağımızı sorgulamak.

Ur kral mezarlarında bulunmuş olan Ur Standardı üzerindeki sahneler konumuz açısından önemli. MÖ 2500 yıllarına ait olan bu sanat eserinin iki yüzü bulunur. Yüzlerden birinde savaş, diğerinde ise barış hali resmedilmiştir. Tek bir eserle adeta barışın ve savaşın aynı madalyonun iki yüzü olduğu, birinin diğeri olmadan mümkün olmayacağı anlatılır. Bu resimde gördüğümüz savaş panelinde muharebeden galip çıkan Sümer kralı, Sümer askerleri, savaş arabaları ve yenilerek esir düşmüş düşman askerleri görülür. Düşmanlar aşağılanmak amacıyla özellikle çıplak tasvir edilmiştir.

Barış ve savaş: Madalyonun iki yüzü

Dünyanın neresinde olursa olsun savaş; devlet aygıtının lokomotif, onun önemli bir bileşeni ve hatta varoluşsal temeli olmuştur dersek yanılmış olmayız. Devletleri yönetenler; kendilerini korumak, tebaalarını genişletmek, yeni topraklara ve hammaddelere sahip olmak, ticaret yollarını denetim altına almak, esirler aracılığıyla ucuz emek kapasitesini artırmak ve daha başka sebeplerle hep savaştı. Devletin varlığını sürdürebilmesi bir yerde savaş yapabilme yetisine, elindeki silah gücüne ve düzenli bir orduya sahip olmasına dayanır. Reel politikada savaş, her zaman bir olasılıktır ve çoğu zaman bu olasılık devletlerarası diplomasiyi ayakta tutar.

Barışı sürdürülebilir kılmanın yolu çoğu zaman askeri üstünlükten ve savaşabilme yetisinden geçer. Pax Romana bunun en bilindik örneğidir belki de. Roma'ya başkaldırmaya cesaret edecek ve onun ordusuna teknolojik ve taktiksel üstünlük sağlayacak birileri olmadığı sürece Akdeniz'de barış hüküm sürebilirdi. Benzer bir durumu Dünya Pax Americana ile yaşadı. Tek kutuplu dünyalarda barış bir seçim değil, aktörlerin sehven uyduğu geçici bir durumdur bir yerde. Tersten ifade edecek olursak, savaşın olduğu yerde ironik olarak daha fazla eşit aktör ve daha fazla tarihi imkan vardır. Barış, eğer eşitler arasında tesis edilmediyse, esasen tek bir egemenin varlığını, onun emperyal tahakkümünü ve diğer aktörlerin çaresizliğinin göstergesi olabilir.

Ur standardı üzerindeki barış paneli. Barış panelindeki tasvirlerde kralı bir şölen sahnesi içinde içkisiyle görürüz. Şölende müzisyenler, Sümerli aristokrat erkekler, adak olarak şölene getirilen çeşitli hayvanlar hazır bulunuyor. Taburesinde oturan kral, tipik Sümer kıyafetleri içinde mağrur bir yüz ifadesine sahiptir. Savaşta galip gelen lider, varsılığını şölenler aracılığıyla yakın kurmaylarıyla paylaşmakta.

Tunç Çağı'nda savaşlar ve savaşçılar

Acaba savaşın ve barışın bu tarif ettiğimiz halini tarihte ne kadar geriye taşıyabiliriz? Mesela Tunç Çağı'nın beyliklerini ve devletlerini benzer bir teorik çerçeveden ele almak mümkün olur mu? Diğer bir deyişle modern savaşın başlangıcını 5 bin yıl geriye çekebilir miyiz? Bunu anlamak için arkeolojik kayıtlara bakmamız gerekli.

Doğu Akdeniz'de Tunç Çağı'nı kendinden önce gelen devirlerden ayıran birçok özellik bulunuyor. Nedir bunlar? Mesela Tunç Çağıyla birlikte nüfusta merkezleşme eğilimi görüyoruz. Yani eskiden aynı bölgede ayrı ayrı köylerde yaşayan insanlar, bir araya gelerek tek bir yeni yerleşim alanı kuruyorlar. Troas bölgesindeki yüzey araştırmaları bunu oldukça net ifade ediyor. Erken Tunç Çağı başında çok sayıda köy varken, bunlar terk ediliyor ve Troia, bölgedeki Tunç Çağı nüfusunu tek başına kendinde toplamış bir merkeze dönüşüyor.

Konumuz açısından diğer önemli bir gelişme, sözü-
nü ettiğimiz bu yerleşimlerin etrafına büyük duvarlar
inşa edilmesi. Sinan Ünlüsoy ile ortak yazdığımız bir
makalede bu konuyu ele almıştık. Tarihin anıtsal sur
yapılarını, onlara eşlik eden bastiyonları, glasisleri,
kuleleri ve savunmayla ilgili diğer mimari unsurları
bu devirde daha yoğun olarak görüyoruz. Demek ki
savunmayla ilgili acil bir ihtiyaç içinde bu toplumlar.
Dışarıdan bir saldırı bekler haldeler. Öyle ki bazen
evlerini inşa etmeden surları inşa ediyorlar. Evle-
rini onarmadan surları onarıyorlar. Devletleşmenin
görülmediği Batı Anadolu'da bile Bakla Tepe, Liman
Tepe, Troia, Yeni Bademli, Çukuriçi, Yassı Tepe gibi
çok sayıda Tunç Çağı merkezinde arkeologlar sur
duvarı kalıntılarıyla karşılaşılıyor. Tunç Çağı'nın iler-
leyen aşamalarında Anadolu'da ilk devlet kurulumu
gerçekleşir. Hitit Krallığı'nın başkenti Hattuşa'da de-
vasa surlar inşa edilir.

Hattuşa'daki sur duvarlarına ait kalıntılardan ve döne-
min mimari tarzından yola çıkarak, anıtsal nitelikteki
kerpiç surların bir bölümü yakın zamanda restore edildi.
Anıtsal surlar Tunç Çağı dünyasının önemli maddi un-
surlarından biriydi. Savaşlarda savunma için çok değerli
olan sur yapıları, barış zamanında caydırıcı bir etki yara-
tıyor, aynı anda politik propaganda gücü taşıyordu.

Tunç Çağı'nın diğer bir özelliği ise metallerin artık eskiye göre daha gelişkin bir teknolojiyle işlenebilmesi ve çağa ismini veren bakır-kalay alaşımının silah üretiminde kullanımının yaygınlaşması. İnsan her devirde silah üretmişti. Paleolitik dönemden itibaren baltalar, uçlar, kesici aletler, bıçaklar, oklar ve sapan taneleri gibi çok sayıda saldırı ve korunma silahı vardı. Ancak Tunç Çağı'nda silah endüstrisi hem nitelik hem de nicelik yönünden bir patlama yaşadı. Önce arsenikli bakırdan, sonra tunçtan ve hatta demirden üretilmiş yüzbinlerce silah Tunç Çağı muharebelerini, vurkaçlarını, akınlarını ve katliamlarını etkili kılmıştı.

Tunç Çağı'nın silahları yakın ve uzun menzilli çatışmaya uygun envai çeşitliliğe sahipti: Bıçaklar, kamalar, hançerler, kılıçlar, mızraklar, topuzlar, oklar, baltalar, miğferler, kalkanlar ve daha niceleri. Hatta Tunç Çağı'nın ilerleyen aşamalarında çok daha sofistike muharebe aygıtları görülür. Koçbaşları veya saldırı kuleleri bunlardan öne çıkan örneklerdendir. MÖ 1800'lere tarihlenen Elazığ'da bulunmuş olan Harput kabartması üzerinde ahşaptan tekerlekli bir saldırı kulesi üzerinde ellerinde kalkan ve sapan tutan askerler görülür. Saldırıya uğrayan kalenin askerleri ise ya öldür veya son hamlelerini gerçekleştirmektedir. Ölü askerler sur duvarlarından aşağıya doğru bellerinden sarkar şekilde gerçekçi bir tarzda gösterilmiştir.

2016'da Harput'ta tesadüfen bulunan bir kabartma üzerinde bir muharebe sahnesi tüm detaylarıyla tasvir edilmiş. Burada sol üstte yer alan kuşatma kulesi Tunç Çağı muharebe teknolojisi ve taktiklerinin ulaştığı yüksek seviyeye işaret ediyor.

Özenle inşa edilen, sürekli onarılan, bastiyonlarla ve hendeklerle güçlendirilmiş surlar bile bazen insanları korumak için yeterli değildi. Beycesultan'da yangın tabakaları içinde saldırıdan kaçamadan ölen insanların iskeletlerini anımsayabiliriz. Bunun yanında başta atgiller olmak üzere hayvanların muharebe meydanında kullanımını, prestij nesnelere uğruna soyu tükenen canlıları, silah ve gemi üretimi için kesilen yüzbinlerce ağacı ve savaşlarda telef olan insan olmayan varlıkları da işin içine katacak olursak, Tunç Çağı savaşları tüm canlılar açısından korkunç bir tehdit unsuru olarak resmedilebilir.

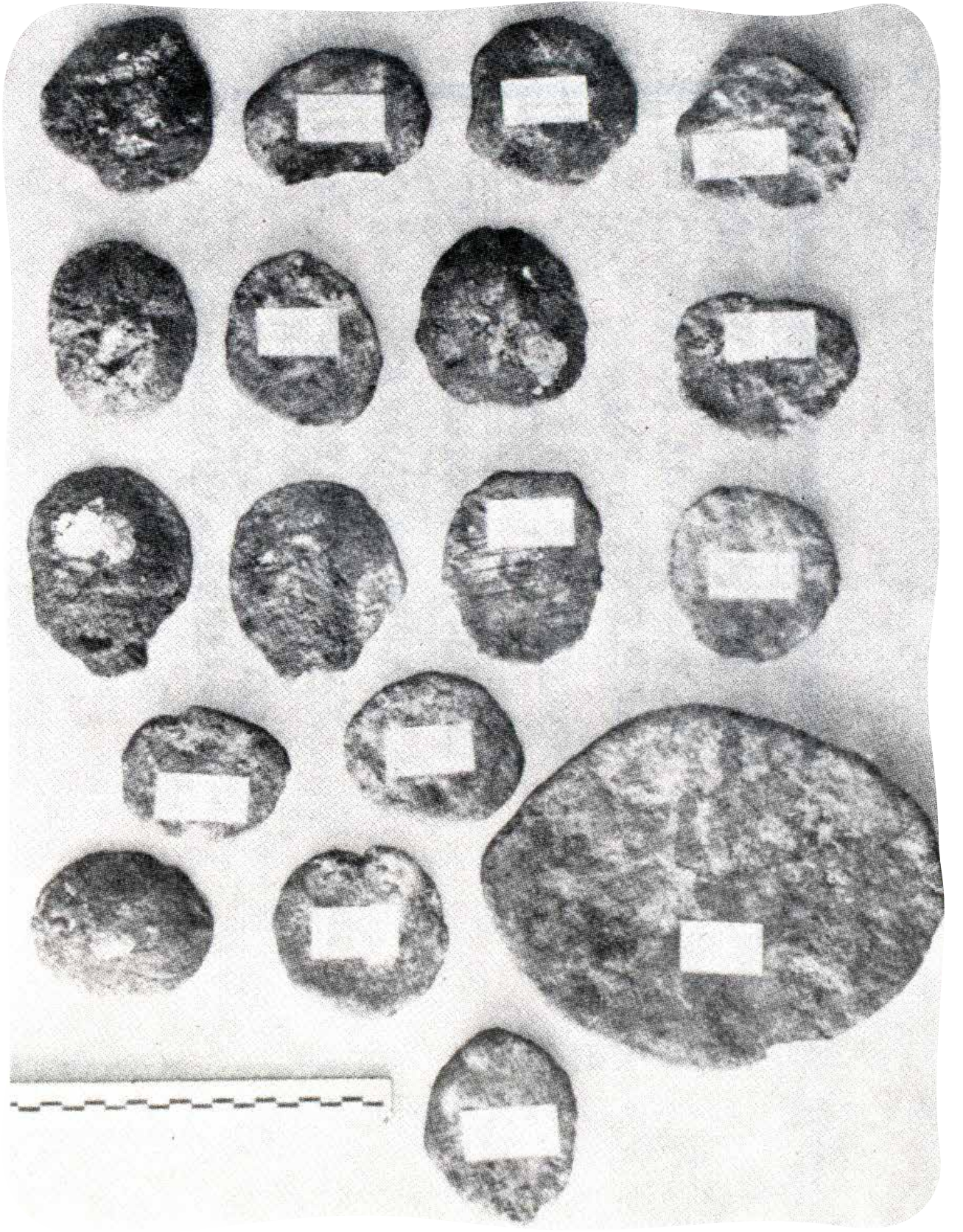
Suriye'deki Tell Qatna yerleşmesinde çok sayıda Suriye fillerine ait iskelet kalıntıları bulundu. Bu resimde arkeologların file ait bir kürek kemiğini kazma anı görülüyor. Filler, Tunç Çağı'nda Doğu Akdeniz'de yaşayan bir canlıyken, onun aşırı tüketimi ve özellikle fildişi için avı soyunun tükenmesine neden oldu. Günümüzde bu bölgede fillere rastlanmıyor.

Tunç Çağı'nda statü ve meşruiyet

Tunç Çağı'ndaki değişimler elbette sadece teknoloji ve mimari alanında olmadı. Bu gelişmelere içkin olarak politik ve ekonomik yaşam da büyük bir dönüşüm içindeydi. Toplumsal tabakalaşma bir yandan belirginleşirken diğer yandan hammaddelerin ve prestij nesnelere dolaşımını sağlayan yüksek karlılığa dayalı bir ticaret ekonomisi de geliyordu. Neredeyse kapitalist diyebileceğimiz bir ekonomik düzendi bu. Ayrıca oldukça küreselleşmişti. O dönemin bilinen tüm coğrafyaları bu devasa ticaret ağının içinde rol alıyordu. Mahmatlar'da bulunmuş olan gümüşten külçeler, Troia hazineleri içindeki Afganistan'dan gelen lapis taşından işlenmiş törensel balta, İskandinavya'dan gelen kehribar bunun en açık arkeolojik kanıtlarından.

Tunç Çağı ticaretinin en önemli bileşeni hammaddeydi. Ucuz hammaddeye erişim için yüzlerce hatta binlerce kilometrenin kat edildiğini biliyoruz. Yeşilirmak Havzası altın, gümüş ve bakır yataklarına sahip bölgelerden biri olarak ticaret ağı içinde yer almıştı. Anadolu toplulukları gümüşü külçeler halinde işleyerek takasını gerçekleştiriyordu. Amasya'da yer alan Mahmatlar'daki gümüş külçeler bu ticaretin dayandığı standart ağırlık birimlerinin varlığını ve organizasyonun ileri niteliğini göstermesi açısından önemli.

Troia'nın II ve III. tabakaları içinde çok sayıda metalden veya yarı-değerli taşlardan nesnelere bulunmuştur. Topluca 'Troia Hazinesi' olarak bilinen bu objeler içinde lapis lazuliden törensel bir balta Tunç Çağı ticaretinin ne kadar uzak mesafelere eriştiğini ve zanaatkarların üstün becerilerini göstermesi açısından öne çıkıyor. Statü nesnelere Tunç Çağı kralları ve beyleri için vazgeçilmezdi.

Başta dağınık olan bölgesel nüfusun merkezlerde toplanması politik örgütlenme tarzlarında yeniliklere yol açmıştı. Bir arada yaşamaya başlayan gruplar kendi içinde yeniden organize oluyor, eski eşitlikçi pratikler ve kültürel kodlar yavaş yavaş terk ediliyordu. Üretilen ürünün depolanması ve tüketilmesi bağımsız hanelerden merkezi liderin kontrolüne doğru geçiyordu. Liderler, birçok yerde ürünün yeniden dağıtımını sorumluluğunu üstleniyordu. Önemli politik kararları alan meclisler ve danışma konseyleri vardı. Güney Mezopotamya'da yavaş yavaş bir bürokratlar sınıfı beliriyordu bir yandan. Yazı, bürokratların elinde devletin gelir ve giderlerini kaydetmenin en güçlü aracına dönüştü kısa zamanda.

Suriye'de yer alan Mari'de Tunç Çağı arkeolojisinin en önemli kalıntılarında biri olan saray yapısı kazıldı. Mari Krallığı'na ait 300 odalı bu saray sadece bölgedeki politik örgütlenme hakkında fikir vermiyor, aynı zamanda içinde bulunan 25 bine yakın tablet sayesinde Tunç Çağı uluslararası ilişkileri hakkında inanılmaz önemli bilgiler sunuyor. Bu resimde, saraydaki 106 numaralı avlunun rekonstrüksiyonu görülmekte. Bu iç avluya sadece çok özel diplomatik misafirler ve yüksek rütbeli bürokratlar girebiliyordu. Avlunun duvarlarında özenle boyanmış duvar resimleri görülüyor. Duvar resimlerinde Kral Zimri-Lim'in Tanrıça İştar tarafından kutsanışı ve krallığın sembolleri görülüyor. Duvar resimlerindeki palmye ağaçları ve mavi renkli kuştaki detaylar göz kamaştırıcı. Öyle ki Ugarit kralı bir temsilcisini bu saraydaki duvar resimlerini incelemesi için göndermiş.

Toplumsal tabakalaşma dediğimiz durum Doğu Akdeniz'in çeşitli bölgelerinde farklı biçimlerde belirdi. Tunç Çağı ile birlikte insanlar arasındaki statü farkları daha belirgin olmaya başladı. Kral denilen kişi ilk bu çağda görüldü. Hatta bazı krallar kendilerine göksel vasıflar atfederek, tanrısal varlıklarla doğrudan iletişim içinde olduklarını, onların yeryüzündeki temsilcileri olarak hareket ettiklerini ve eylemlerinin tanrısal iradenin tecellisi olduğunu söylediler.

Akad Kralı Naram-Sin'in ünlü steli. İran'da ayaklanan Lulubi kabilelerine karşı düzenlenen sefer sonrası Naram-Sin, muzaffer bir pozda önünde diz çöken kabile liderini kılıcını boynuna saplayarak öldürüyor. Kralın miğferi üzerindeki boynuzlar tanrısal niteliklerini gösterirken tüm bu olan biteni yukarıdan izleyen Tanrı Şamaş üç güneş sembolüyle tasvir edilmiş. Demek isteniyor ki Naram-Sin'in zaferi Tanrı Şamaş'ın inayetiymiş.

Bürokratlar, din insanları, kahinler, zanaatkarlar, madenciler, metal ustaları, çiftçiler, çömlekçiler, köleler vb. ayrımlar gittikçe kurumsallaştı. Bununla birlikte beyler veya krallar arasındaki rekabet, çekişme, üstün gelme istenci, hammaddeler, ticaret yolları ve köleler için savaşım ivmelenerek artıyordu. Politik ayrıcalığını meşru kılmak zorunda olan krallar ve beyler sanat aracılığıyla politik propaganda yapıyor, kaybetmeler bile muharebeleri kazanmış gibi resmediyor, önemli işlerini yazıyla kayıt altına alıyor, prestij nesnelere edinerek kendi statülerini pekiştiriyor, hatta meşru kılıyorlardı.

Irak'ın Nasıriye şehrinde bulunmuş olan Nasıriye Steline ait bir parça. Bu parça üzerinde Naram-Sin'in ordusuna esir düşmüş insanları görüyoruz. Esirler, ahşaptan bir panonun içine kafaları geçirilmiş, tek sıra halinde, elleri bağlı olarak ilerliyor şekilde ve çıplak tasvir edilmiş. Esirler, savaş ekonomisinin önemli bir parçasıydı.

Savaşlar; ganimet ve köleler için yapıldursun, barış ve diplomasi ise mal ve hizmetlerin hareketini sağlamak için başvurulan mekanizmalar olarak iyice kurumsallık kazanıyordu. Mısır, Hitit, Assur gibi büyük politik aktörlerin çevresindeki daha küçük politik birlikler barışı koruyabilmek adına vergi ve haraç ödemek zorunda kalıyor; güçlü krallara delegasyonlar eşliğinde hediyeler gönderiliyor, müttefikliği tesis etmek için aristokrasi arasında kız alıp-vermeler yaygınlaşıyordu.

Savaş ekonomisinin diğer önemli bir bileşeni ganimetlerdi. Irak'ın Nasıriye şehrinde bulunmuş olan Nasıriye Ste-line ait diğer bir parça üzerinde ganimetleri taşıyan Akad askerleri görülüyor. Buradaki askerin bir elinde hançer, diğer elinde ise benzerlerini Batı Anadolu ve Kilikya'dan bildiğimiz çift kulplu metalden bir kap gösterilmiş.

Diğer bir deyişle, savaşın her an belirme olasılığı ve fetih ekonomisinin getirdiği kazançlar, barış ekonomisi kadar, belki de daha fazla, devletleri ve kralları ayakta tutuyordu. Savaşmak, kral olmanın ve devleti sürdürmenin olmazsa olmaz bir koşulu haline gelmişti. Düzenli orduya sahip krallar çevrelerine seferler düzenliyor, ucuz hammadde ve emeğe erişmek için ellerindeki tüm imkanları seferber ediyorlardı. Bakır, altın, gümüş, demir, kereste, kalay gibi önemli hammaddelere sahip Anadolu, tüm bu hikayeden payına düşen savaşı ve katliamı almıştı elbette. Tunç Çağı'na ait olup yangın tabakasına sahip olmayan veyamezarlık alanındaki iskeletler üzerinde şiddet izleri göstermeyen toplumlar yok denecek kadar az. Barışın istisnai, diplomasinin mecburi, savaşın ise kural olduğu bir devir Tunç Çağı.

Walter Benjamin şöyle demişti tarih üzerine yazdığı tezlerin dokuzuncusunda:

“...Meleğin yüzü geçmişe dönüktür. Bizim bir olaylar dizisi gördüğümüz yerde o yalnızca tek bir felaket görmektedir. Yıkıntı üzerine yıkıntı yığıp onun ayağının dibine iten bir felaket. Biraz daha kalmak, ölüleri uyandırmak ve parçalanmış olanı bir araya getirmek ister melek. Fakat, cennetten esen bir fırtına kanatlarına dolanmıştır ve bu fırtına o denli güçlüdür ki melek artık onları kapatamaz. Bu fırtına onu sırtını döndüğü geleceğe doğru karşı konulmaz biçimde itmektedir; öte yandan da gözünün önünde yıkıntılar birikmektedir göğe dek. Bu fırtına bizim ilerleme dediğimiz şeydir.”

Benjamin, ezilenlerin geleneği tarihin katliamlarla, savaşlarla ve zorba liderlerle dolan taşan halinin bir kural olduğunu bilir ve buna şaşırmasa bile. Bugün Filistin’de öldürülen 30 binden fazla insanı anımsadığımızda onun ne kadar haklı olduğunu yeniden görüyoruz. Teknolojik ilerleme, ahlaki ilerlemeye neden olmadığı gibi, Aydınlanma Devrimi veya başka bir düşünsel-felsefi hareket de devletlerin saldırganlığını ve katliamlarını durdurmaya yaramamıştır. Belli ki, **‘reel politikanın’** gözü yaşama ve yaşatmaya kördür; o sadece ne pahasına olursa olsun kendini yaşatmaya kararlı egemenlerin zalimliklerine izin verir. Biyolojik silahların, nükleer bombaların, silahlı insansız hava araçlarının olduğu bir dünyada Tunç Çağı beylerini ve krallarını zorbalıkla ve barbarlıkla yargılamak ve 2024’te daha adaletli, barışçıl bir dünyada olduğumuzu iddia etmek haddimize değil. Hatta savaşlar eskiden olduğundan daha tehlikeli ve daha önce olduğu gibi yine her an ensemizde. Benjamin haklıydı: **“Ezilenlerin geleneği şu yaşadığımız halin bir kural olduğunu gösterir bize... Aynı zamanda bir barbarlık belgesi olmayan hiçbir kültür belgesi yoktur.”**

Barışçıl görev yolunu kaybedince: Erken Hıristiyanlıkta hoşgörüsüzlük ve şiddet

Doç. Dr. Seçkin
Evcim

Ordu Üniversitesi,
Fen-Edebiyat
Fakültesi, Sanat
Tarihi Bölümü

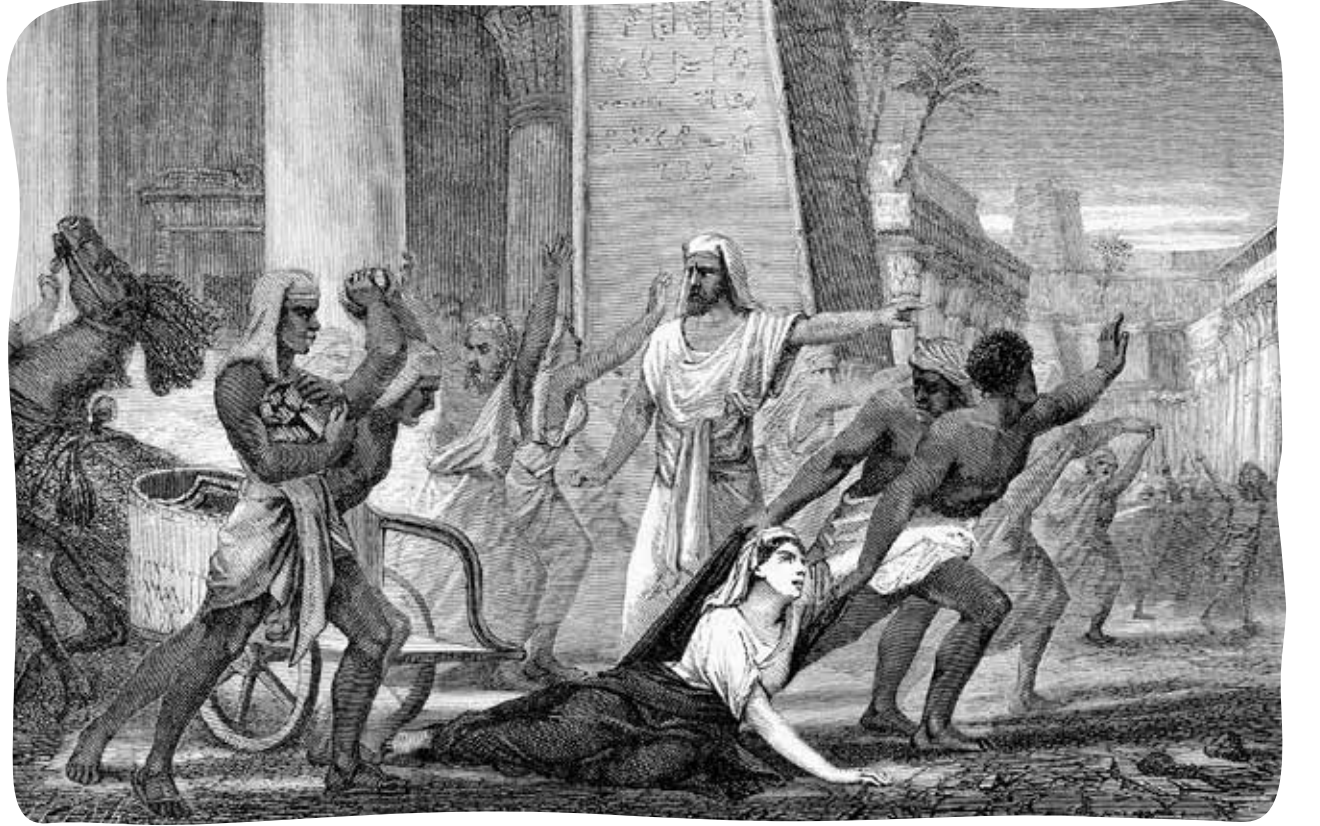
Mısır Valisi Romanus ve Eyalet Komutanı Evagrius Serapeum'un önüne gelerek Paganlara tapınağı terk etmelerini ve patriğe teslim etmelerini emreden fermanı okurlar ve Paganlar tapınağı boşalttıktan sonra, Patrik Theophilus askerlerin de içinde bulunduğu bir kalabalığın başına geçerek tapınağın yıkımını başlatır. Tanrı Serapis'in devasa heykeli alaşağı edilir, parçalanır ve parçaları tiyatroya götürülerek ateşe atılır.

"Her şeyden önce, Hıristiyanlara günahların kusurlarını şiddetle düzeltme müsaadesi verilmemiştir."
İskenderiyeli Klemens

"Alexandria'da filozof Theon'un kızı olan Hypatia adında bir kadın yaşardı; edebiyat ve bilim alanında kendi dönemindeki tüm filozofları geride bırakacak kadar başarılıydı. Platon ve Plotinus felsefesinde kendini kabul ettirmişti ve öğretilerini almak için birçoğu uzaklardan gelen dinleyicilerine felsefenin ilkelerini anlatıyordu. Zihnini geliştirmesi sonucunda edindiği özgüven ve rahat tavırları nedeniyle sık sık yargıçların huzuruna çıkıyordu. Erkeklerin bulunduğu bir ortama girmekten de rahatsız olmuyordu çünkü olağanüstü saygınlığı ve erdemliliği nedeniyle çoğunlukla erkekler ona hayranlık duyuyordu. Ancak o dönemde hüküm süren siyasi kıskançlığın kurbanı oldu. Orestes'le sık sık görüştüğü için, Hıristiyan halk arasında, Orestes'in Alexandria patriğiyle uzlaşmasını engelleyen o olduğu iftirası atıldı. Petrus adında bir din adamının önderliğinde bir araya gelen fanatikler zavalliyi aramaya başlayıp bir yerden eve dönerken onu buldular ve onu tahtirevanından aşağı atıp Kaisarion adlı kiliseye sürüklediler; orada çırılçıplak soydular ve kiremit/çanak çömlek parçalarıyla onu öldürdüler. Vücudunu uzuv uzuv parçalara ayırdıktan sonra, parçalanmış uzuvlarını Kinaron adlı bir yere götürdüler ve orada yaktılar..."

Evet, böyle tanıtır Hypatia'yı ve böyle anlatır Sokrates Skolastikos 'Kilise Tarihi' isimli eserinde onun acı sonunu. Günümüzde Hıristiyanların Paganlara uyguladığı şiddete dair bilgi edinmek için nereye baksak karşımıza bu korkunç ve iç parçalayan hikaye çıkar. Peki, acaba Hypatia sadece Sokrates Skolastikos'un öne sürdüğü gibi Mısır Valisi Orestes ve Alexandria Patriği Kyrillus'un ilişkilerine karıştığı için mi patrik yandaşlarının nefretini kazanmıştı? Yoksa bir Pagan olması, Pagan kültürüne ait görülen değerlere göre yaşayıp onları savunması ve bu düşünceleri yayması mı koymuştu onu hedef tahtasına? Onu acımasızca linç eden bağnazları kışkırtan din adamı Petrus'un motivasyonunda hangisinin baskın olduğunu söylememiz oldukça zor. Bununla birlikte olayı gözlerimizin önüne getirmeye çalıştığımızda, Hypatia'yı katleden isimsizlerin o cinnet anına ulaşmalarında inanç temelli bir fanatizmin etkili olduğu hemen görülebilir. Dahası günümüze ulaşan bazı bilgiler onların anlık bir kalabalık değil, organize bir grubun üyeleri olduklarını gösterir: Parabolani yani Parabolalar.

İskenderiyeli Hypatia'nın Parabolalar tarafından öldürülmesine ilişkin bir sanatçı betimlemesi.

'Pervasızlar' büyük veba salgınında organize oldu

Yunancada 'risk alanlar' ya da daha anlaşılır biçimde 'pervasızlar' anlamına gelen bu isimle anılan dayanışma grubu, ilk kez MS 3'üncü yüzyılda, Alexandria'daki büyük veba salgınında organize olur. Amaçları hastalara yardım etmek olduğundan ve vebalılarla temas etmek cesaretini gösterebildiklerinden böyle adlandırılmışlardır. Ancak anlaşıldığı kadarıyla pervasızlıkları sadece kendi canlarını tehlikeye atmaktan sınırlı kalmaz; Hypatia'nın katlinden bir yıl sonra, MS 416'da Alexandria'dan gelen bir heyet Constantinopolis'te İmparator II. Theodosius'a Parabolaların teröre neden olduğuyula ilgili şikayette bulunurlar. Bunun üzerine 416'da onlarla ilgili bir kanun maddesi çıkar (Codex Theodosianus 16.2.42). Sayılarının beş yüzü geçmemesi, Praefectus Augustalis (Mısır valisi) gözetiminde olacakları, zenginlerden, esnaftan ve şehrin belli bir bölgesinden seçilemeyecekleri kanun hükmüne bağlanır. Ayrıca bu yasa maddesinde kamuya açık toplantılara, mahkemelere ve meclise katılmaları yasaklanmıştır ki özellikle bu husus onların şiddet eylemlerine neden olabilecekleri endişesini gösterir. Buna rağmen başka zamanlarda ve yerlerde, tıpkı İskenderiye Patriği Kyrillus'un yaptığı gibi, dini liderlerin onları bir tehdit unsuru olarak kullanmış olduğunu görürüz. MS 418'de konuyla ilgili çıkan ikinci bir kanunda (Codex Theodosianus 16.2.43) sayılarının altı yüze çıkarılması ve seçilmelerinin piskoposluğa bırakılmış olması düşündürücüdür.

Parabolalar öncelikle Hypatia'nın katli ve daha sonra değineceğimiz İskenderiye Serapeum'unun yıkılması gibi Paganizme yönelik şiddetle ilişkilendirilseler de Hıristiyanlığın iç çatışmalarında da boy gösterirler. Alexandria Patriği I. Dioskoros başkanlığında İmparator II. Theodosius tarafından 449'da toplanan ve 'Haydutlar Konsili' olarak adlandırılan 2. Ephesus Konsili'nde Patrik Dioskoros, karşıt görüşlü piskoposlara askerler, keşişler ve Parabolalardan oluşan bir kalabalıkla gözdağı verir.

Dioskoros'un hedefinde imparatorun da sevmediği Constantinopolis Patriği Flavianus vardır. Flavianus Arşimandrit Eutykhes'i monofizit itikati yüzünden heretik ilan etmiştir ancak İmparator Theodosius, Flavianus'a karşı Eutykhes'in tarafındadır. Nihayetinde düzmece konsil amacına ulaşır; Eutykhes'e itibarı iade edilirken Flavianus lanetlenir ve azledilir. Dahası, Ephesus'ta Alexandria Patriği Dioskoros taraftarı bir grup keşiş Constantinopolis Patriği Flavianos'u döverek ölümüne neden olurlar. İki yıl sonra, Khalkedon Konsili'nde işler tersine döner ve bu kez haydutlar konsilinin lideri Alexandrialı Dioskoros suçlu bulunur ve görevinden azledilir. Onun yerine patrikliğine atanan Proterius da birkaç yıl sonra Khalkedon itikati karşıtları tarafından Alexandria'da öldürülecektir.

Proterius Alexanria'da katledilen ilk Hıristiyan lider değildir. Yüz yıl kadar önce, MS 361'de Piskopos Kapadokyalı Georgios, imparatorluk memurları Diodorus ve Dracontius ile birlikte linç edilerek öldürülür; cesedi bir deve üzerinde şehirde gezdirilir ve en sonunda yakılarak külleri denize savrulur. Yalnız, bu katliamın faileri Constantinus sonrası bir tarih için beklenmeyecek bir kitledir: Paganlar. Bazı araştırmacılar failer arasında Piskopos'un kötü yönetiminden etkilenmiş Hıristiyanların da olabileceğini söyleseler de önceki ay tahta çıkan İmparator Julianus'un (Mürted Julianus) Paganlığa dönmüş olması Alexandrialı Paganları cesaretlendirmiş olmalıdır. MS 1'inci yüzyıla kadar uzanan Hıristiyanlara yönelik şiddet olayları sırasında dininden dönmektense can veren '**şehit**' azizlere (martyr) ait olduğu düşünülen kutsal emanetler (rölik / leipsanon), Hıristiyanlıkta bir kült meselesi olup, dini merkezlerinin manevi gücünü artırır. Kimilerine göre Alexandria'daki bu son olayda, Kapadokyalı Georgios ve iki imparatorluk memurunun küllerinin denize savrulmasının amacı onlardan geriye bir şey kalmamasıdır.

Sebasteia'nın Kırk Şehidi.
Fildişi panel, 10'uncu
yüzyıl. Bode Müzesi, Berlin.

Diocletianus ve Galerius dönemlerinde Hıristiyanların yaşadığı '**Büyük Zulüm**' günlerinin acıları bu olay yaşanırken henüz oldukça tazedir. İmparator Constantinus tarafından MS 313 yılında yayınlanan Milano Fermanı'yla hayatları güvence altına alınıp ibadet özgürlüklerine kavuştuktan sonra dahi tehlikeye tam olarak geçmez. MS 320-324 arasında, Constantinus'un dörtlü iktidardaki (tetrarchia) son rakibi olan Licinius muhtemelen Hıristiyanların Constantinus'tan yana olacağı düşüncesiyle onlara karşı harekete geçer; Amaseia (Amasya) ve Sebasteia'da (Sivas) Hıristiyanları katledip, kiliseleri yıkar. Amaseia Piskoposu Basileus'un ve Sebasteia'da kırk Hıristiyan askerin şehit edilmesi bu zulmün en bilinen olaylarıdır. Eusebius Constantinus'un hayatını anlattığı eserinde (Vita Constantini) Licinius'un geniş bir mezalim başlatmayı planladığını, ancak Constantinus'un bunu engellediğini anlatır.

Julianus son Pagan imparator olarak tarihte yerini aldı

Hıristiyanlar Constantinus'un galibiyetiyle rahat bir nefes alsalar da oğlu II. Constantius'tan sonra MS 361'de tahta çıkan yeğeni Julianus'un Paganlığa dönmüş bir imparator olması ve tahta çıkışının üzerinden daha bir ay geçmişken yukarıda aktardığımız Kapadokyalı Georgios'un Paganlarca katledilmesi olayıyla tedirgin günlere son kez geri dönerler. Julianus, Hıristiyanlara yönelik şiddeti onaylamadığını dile getirirse de Piskopos Georgios'u öldürdükleri için Alexandrialıları kınamakla yetinir, başka bir ceza vermez. Öte yandan, suç işleyen Hıristiyanlara karşı sert bir tutum takınmıştır; Tyche tapınağına yapılan saldırıyı, Caesarea (Kayseri) şehrine ağır bir para cezası vererek, yerel kilisenin mallarına el koyarak ve din adamlarını eyalet valisinin emrine vererek cezalandırır.

Daha sonraları bu olaydan Caesarealı Eupsykhios'un şehit edilmesi hikayesi doğar. Antiokheia'da (Antakya), Daphne bölgesindeki Apollon Tapınağının ateşe verilmesinden, bu yönde hiçbir kanıt olmamasına rağmen yerel Hıristiyanları topluca sorumlu tutan Julianus, Hıristiyanlara kiliseyi yasaklar ve muhtemelen işkence içeren bir soruşturma yürütür. Hıristiyanlar olanlardan dolayı diken üstündedir ancak İmparator Julianus'un klasik Roma kültürünü canlandırma ve yaşatma çabası çok kısa sürer. Tahta çıkışı henüz iki yıl bile olmadan Sasanilerle yapılan Samarra Savaşı'nda mızrakla yaralanarak ölür. **'Mürted'** Julianus son Pagan imparator olarak tarihte yerini alırken ardılları Paganlara karşı mücadelenin dozunu gittikçe artıracaktır. Hıristiyanlığın imparatorluğun resmi inancı haline geldiği I. Theodosius döneminde Paganizme karşı adeta topyekun savaş başlatılır.

Gregorius Vaazlar el yazmasında İmparator Julianus tanrılara kurban sunarken ve bir piskoposunu tutuklatırken, 9'uncu yüzyıl. Fransa Ulusal Kütüphanesi, Paris.

I. Theodosius hükümdarlığının ilk dönemlerinde Paganlara karşı nispeten hoşgörülüdür aslında, çünkü nüfuzlu Pagan yönetici sınıfın desteğine ihtiyacı vardır. Tapınakların ya da Pagan heykellerinin faydalı kamu yapıları olarak korunmasını desteklediğini dile getirir. Hatta saltanatının erken dönemlerinde Paganları önemli görevlere atar. Örneğin, Pagan Eutolmius Tatianus'u '**Praefectura Praetorio Orientis**' (Doğu'nun imparatorluk muhafızlarının lideri) olarak görevlendirir ki bu unvan doğuda imparatorundan sonra en güçlü makama aittir. Fakat Tatianus dört yıl sonra MS 392'de görevden azledilecek, tutuklanıp yargılanacak ve sürgüne gönderilecektir. Constantinopolis Valisi (Praefectus Urbi) olan oğlu Proculus da bir yıl sonra idam edilir. Baba-oğulun trajik sonu her ne kadar siyasi kıskançlık ve komplolarla gerçekleşse de Theodosius'un Paganlara karşı artan hoşgörüsüzlüğü de göz ardı edilmemelidir.

Kimilerine göre Theodosius'un Paganizme bir son verme girişimleri aslında Hıristiyan toplumunun gözünde karizmasını yeniden kazanmak için başlar. MS 390 yılında imparatorluğun Got asıllı Pagan generali Butheric ve adamları Thessaloniki'de (Selanik) halk tarafından linç edilip öldürülür. Buna çok öfkelenen Theodosius, halkı hipodromda toplatır ve Got asıllı askerler yedi bin civarında insanı katleder. Her ne kadar olayın boyutu tarihçiler tarafından tartışılıyor olsa da imparatorun bir Paganın intikamını almak için suçluların yanında masum Hıristiyanları da katlettiği şeklindeki bir algı ortaya çıkmış olabilir; bunu tersine çevirme arzusu belki de İmparator Theodosius'un Hıristiyanlığın zaferinin kahramanı olma çabasının ateşleyicisi olmuştur...

Hipodrom Theodosius Obeliski'nde İmparator Theodosius ve saray erkanı hipodromda, MS 390. İstanbul.

Theodosius, Pagan tapınaklarının kapılarına mühür vurdu

MS 391 yılında Theodosius, bir kanunla Pagan kurban ritüellerini, heykellere tapınmayı ve Pagan tapınaklarında ibadeti yasaklar (Codex Theodosianus 16.10.10). Bunu Pagan tapınaklarına saygı göstermeyi ve tapınaklara girmeyi yasaklayan, yani kapılarına mührü vuran ikinci bir kanun takip eder (Codex Theodosianus 16.10.11). Bu kanunlar ve imparatorun desteği ile Pagan kült anıtları ve alanlarının yıkımına ve Hıristiyanlaştırılmasına girişilir. Sonraki yüzyıl boyunca tüm Akdeniz dünyasında yaşanan kilise patlamasında inşa edilen ve kutsal emanetlerle taçlandırılan başlıca kiliseler ya tapınaktan dönüştürülmüş ya da Pagan kült alanına inşa edilmişlerdir. 5. yüzyılda Hıristiyanlaştırma o kadar önemlidir ki, kilise inşa etmek için bir gerekçe olarak cemaat ihtiyaçlarından önce geldiği bile söylenebilir.

Bu noktada Alexandria'ya geri dönüp bu sürecin başlamasında önemli bir yeri olan Serapeum'un (Serapis Tapınağı) yıkılışını ele alalım. Yıkımla ilgili ana kaynaklar Sokrates, Sozomenos, Theodoretos, Rufinus ve Eunapius'tur. Rufinus bu olaylarla ilgili en eski, en eksiksiz ve en güvenilir kaynaktır ve olayların bir kilise onarılırken bir yeraltı Pagan mabedinin (Osiris ya da Mithra kültleriyle ilgili) keşfedilmesiyle başladığını söyler. Dönemin Alexandria Patriği Theophilos, Paganlara karşı sert eylemlere hazır bir din adamı olarak ve muhtemelen o yıl yukarıda bahsettiğimiz Theodosius yasalarının da verdiği güvenceyle, orada bulunan kutsal nesnelere pazar yerinde alaycı bir şekilde teşhir ettirir. Bu saygısızlık, Paganların tepkisine ve Hıristiyanlara saldırmalarına neden olur ve çatışmalarda her iki tarafın da kayıpları hızla artar. Sonunda Paganlar, Serapeum'a çekilirler ve burayı bir kale olarak kullanarak etraflarını kuşatan Hıristiyanlara karşı savunmaya geçerler. Nihayetinde Hıristiyanlar galip gelir çünkü Alexandria'nın önde gelen askeri ve sivil yetkililerinin desteğine sahiptirler. Theophilos onlara danışır ve onlar da konuyu, İmparator Theodosius'a iletirler.

Theodosius bunun üzerine **'şiddetten sorumlu'** Paganların bastırılmasını, tapınağı teslim etmelerini emreder ve şiddet olaylarında öldürülen Hıristiyanları da şehit ilan eder. Mısır Valisi Romanus ve Eyalet Komutanı Evagrius Serapeum'un önüne gelerek Paganlara tapınağı terk etmelerini ve patriğe teslim etmelerini emreden fermanı okurlar ve Paganlar tapınağı boşalttıktan sonra, Patrik Theophilus askerlerin de içinde bulunduğu bir kalabalığın başına geçerek tapınağın yıkımını başlatır. Tanrı Serapis'in devasa heykeli alaşağı edilir, parçalanır ve parçaları tiyatroya götürülerek ateşe atılır. Bu sırada Serapeum'un kütüphanesinin kitapları da yakılır. Theophilus, Serapeum'un bulunduğu yere Vaftizci Yahya'nın onuruna bir kilise ve bir martyrium inşa ettirir ve İskenderiye'deki diğer tüm heykel ve tapınaklar sistematik olarak yıkılarak yerlerine kiliseler inşa edilmeye başlar. MS 399'da çıkan İmparator Arcadius'un fermanı ise Pagan tapınakların yıkılmasını emretmesiyle dikkati çeker: **"Kırsal kesimdeki tüm tapınaklar herhangi bir karışıklık ya da kargaşa olmaksızın yıkılsın. Bunların yıkılması ve ortadan kaldırılmasıyla, batıl inançların tüm maddi temeli yok edilecektir"** (Codex Theodosianus 16.10.16). Bu sonuncusu ve benzeri tapınak yıkıcı yasalara karşı, tapınakların korunması çağrısında bulunan yasalar olduğunu da belirtmek gerekir. Belki de bunlar sayesinde bütün tapınaklar temellerine kadar yıkılmaz. Aphrodisias'taki ünlü Aphrodite Tapınağı gibi bazıları Hıristiyanlaştırmaya tabi tutularak dönüştürülür ve bu kez Hıristiyanlara mabet olurlar. Bazıları ise kullanımının yasaklanması yeterli görülerek **'Hıristiyanlığın Zaferi'** anıtı olarak harap halde kaderlerine terkedilirler.

Alexandria Dünya Tarihi papirüs yazmasında Patrik Theophilus, Serapeum üzerinde elinde İncil'le duruyor, 6'ncı yüzyıl Pushkin Müzesi, Moskova.

MS 500 civarında kiliseye dönüştürülen Aphrodisias Aphrodit Tapınağı.

Şiddetle esas yüzleşenler heretik yaftası yiyenler oldu

Birinci İznik Konsilinde Arius Constantinus ve piskoposlar tarafından lanetlenirken, Mikhael Damaskinos, 1591. Azize Katerina Müzesi, Heraklion.

MS 5-6'ncı yüzyıllarda Paganlar artık bir tehdit değil misyon meselesidir, Yahudiler de görece güvendedir; şiddetle esas yüzleşen ise heretik (sapkın) yaftası yiyenler olacaktır. Bu konuda erken Hıristiyan literatürü oldukça zengindir; heretik kabul edilen itikatlar arasında Aryanizm, Montanizm, Novatianizm, Monofizitizm, Miafizitizm başı çeker ve MS 325-787 arasında toplanan **'ilk yedi ekümenik konsil'** olarak adlandırılan konsillerin altısı, kimin heretik olup olmadığı üzerine alınan kararlarla ön plana çıkar. Milano Fermanı'yla başlatılan Hıristiyanlığın devlet tarafından güvenceye alınması çalışmaları, sadece zulmün durdurulmasını değil, aynı zamanda ana akımda olmayan Hıristiyanların (heretikler) aktif olarak kökünün kazınmasını da içerir. Constantinus'un ardılları bu konuda çeşitli kanunlar çıkarıp eylemlerde bulunmuşlardır ama İmparator Justinianus son darbeyi vurmakta kararlıdır.

Uşak'ta Montanistlerin merkezi sayılan Pepouza antik kenti kaya yerleşimi.

Heretik mezhepler arasında üst sıralarda yer alan Montanizm adını MS 2'nci yüzyılda yaşamış bir Frigyalı olan Montanus'tan alır. Hıristiyan olup kendini peygamber ilan etmeden önce bir Kybele ya da Apollo rahibi olan Montanus'un takipçileri en başından beri heretik olarak tanımlanıp, çeşitli kilise toplantısı ve yasalarla cemaatten dışlanırlar. Yine de 6'ncı yüzyıla kadar özellikle Frigya'da, manastır ve kiliselerinde inançlarını sürdürürler. Her ne kadar kendilerini Hıristiyanlardan saysalar da sadece Montanus'un sahte peygamberliğine inanmaları bile onları heretikler içerisinde tehlikeli bir noktaya getirecektir elbette. Nitekim, Justinianus döneminde, heretiklerle ilgili kanunlarda Manicilerle birlikte en fazla onlara kısıtlama getirildiği görülür (Codex Justinianus 1.5.19-21).

II. Justinus'un tahta çıkışıyla avcı İoannes birden av oldu

Tarihçi Prokopius 'Gizli Tarih', Efesli İoannes ise 'Kilise Tarihi' adlı eserlerinde Manicilere ve Montanistlere uygulanan zulmü anlatır. Prokopius, işkence görüp inançlarından vazgeçmektense kendilerini kiliselerine kapatıp yakan Frigyalı Montanistlerden bahseder ve Justinianus'u suçlar. Bir biçimde onun heretiklere, Paganlara ve başka inançlara mensup insanlara karşı yürüttüğü mücadelenin anlamsızlığını, imparatorluğun katliam ve sürgünlerle doluğunu dile getirir. İoannes de Constantinopolis'te dinlerinden dönmeyen, aralarında soyluların ve senatörlerin olduğu Manicilerin Justinianus'un emriyle denize dikilen direklere bağlanarak yakıldıklarını aktarır. Ancak İoannes, Prokopius gibi dini şiddet olaylarına imparatorluğa sürülmüş kara leke gibi bakan birisi değildir anlaşılan. MS 546'da Justinianus tarafından Constantinopolis'te başlatılan Pagan kovuşturmasında insanları işkenceyle konuşurarak ünlü ve soylu -yani siyasi olarak tehdit olabilecek- pek çok Paganı ortaya çıkartır, kırbaçlanıp hapsedilmelerini ve sonrasında zorla kiliseye başlatılmalarını sağlar. Kendisi dört yıl önce Justinianus tarafından atandığı ve Asia, Caria, Lydia ve Phrygia'da yetmiş bin Paganı Hıristiyan yapıp tapınakları kiliseye çevirmekle övündüğü misyonerlik görevinde de muhtemelen çeşitli sindirme-korkutma yöntemleri kullanmış olmalıdır. Ancak II. Justinus'un tahta çıkışıyla avcı İoannes birden av olur: Yeni Constantinopolis patriği İoannes Skolastikos imparatorun onayıyla Miafizit din adamlarına karşı sert bir zulüm başlatır ve Efesli İoannes azledilip ilk tutuklananlar arasında yer alır. Zalim şimdi mazlum olmuştur; Kilise Tarihi adlı eserinin üçüncü bölümünde hapishanede çektiği acıları ayrıntılı bir şekilde anlatır.

Hıristiyanlaştırma, iktidar-kilise-mezhep çatışmaları, itikatta görüş ayrılıkları, Constantinopolis, Alexandria, Antiokheia gibi başat dini merkezler arasındaki rekabet ve siyaset....

Bunlar İlk Çağ'dan Orta Çağ'a, Paganizmden Hıristiyanlığa, Roma'dan Bizans'a dönüşümün gerçekleştiği Geç Antik Çağ'da fiziksel ve toplumsal şiddete kaynak olan başlıca meselelerdir. Örnek olaylarda görüldüğü üzere ister tepkimenin kendisi ister katalizör olsun inanç, Akdeniz dünyasındaki büyük değişim çağında başrolde. Artık aidiyet duygusunun verdiği güvenlik hissinin Roma vatandaşı ya da falanca kentli olmaktan çok Hıristiyan cemaatin üyesi olmakla yaşandığı o dünyada başka türlü beklenemez mi? Tabii ki halkın temel yaşam motivasyonunun bu olduğunu gören iktidar sahipleri ve kanaat liderleri de Hıristiyan inancını kendi moral değerleri ve idealleriyle bütünleştirme ve kitleyi arkalarına alıp üniter yapıyı sağlamlaştırma işlerine koyulurlar. Bunun için inançta birlik sağlanmalı, İmparatorluğun resmi ve tutarlı bir itikadı olmalıdır. Dini liderler felsefi sorunları kilise ve iktidarı bütünleştirecek şekilde çözmelidirler. Mezhepler çemberin dışına çıkmamalı, kafaları karışanlar ve kafaları karıştıranlara doğru yol gösterilmelidir.

Elbette hiçbirisi tatlı dille, güler yüzle olmaz. Maalesef bütün insanlık tarihi boyunca olduğu gibi bu dönemde de toplumsal gerilimler barışçıl yöntemlerle çözülememiş, şiddete başvurulmuştur. Demek ki büyük değişim kimyasının ana bileşeni olan Hıristiyanlığı Romalılara anlatan Pavlus'un şu sözlerine kulak veren olmamış:

"Kötülüğe kötülükle karşılık vermeyin. Herkesin gözünde iyi olanı yapmaya dikkat edin. Mümkünse, elinizden geldiğince herkesle barış içinde yaşayın. Sevgili kardeşler, kimseden öç almayın; bunu Tanrı'nın gazabına bırakın. Çünkü şöyle yazılmıştır: Rab diyor ki, "Öç benimdir, ben karşılık vereceğim". Düşmanın acıkmışsa doyur, susamışsa su ver. Bunu yapmakla onu utanca boğarsın. Kötülüğe yenilme, kötülüğü iyilikle yen."

Romalılar 12:17-21

Hititlerde ritüel ve şiddet: Kurban

Prof. Dr. Esmâ
Reyhan

Ankara Hacı
Bayram Veli
Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü

Doç. Dr. Tülin
Cengiz

Ankara Hacı
Bayram Veli
Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü

Eski Çağ dünyasında kurban, ritüel olarak uygulamada farklılıklar gösterse de ortak paydada aynı motivasyondan hareketle gerçekleştirilir: 'Seçilmiş bir varlığın kutsal olan için feda edilmesi'. Bu 'feda etme' mantığının arka planında tanrıların kurban talebinden ziyade pragmatist bir aklın varlığı kendini gösterir: Tanrılardan talep edilecek sağlık, bereket, huzur, zafer... Ve tüm bunlar kraliyetin dolayısıyla tebaanın menfaati içindir! Topluluğun kurban üzerinden kendini garantiye alması o kadar güçlü bir amaçtır ki bu durum ortada apaçık bulunan şiddetin topluluk üyeleri tarafından normalleştirilmesine neden olur.

Nedir bu 'ritüel' dedikleri?

Sadece doğaüstü ile ilişkili bir fenomen olarak görülen aşırı sınırlayıcı bakış açısından her türlü standartlaştırılmış insan ve hayvan davranışını ritüel olarak gören geniş tanımlamalar arasında kendisine bir yol bulmaya çalışan ritüelleri diğer davranış tarzlarından ayırt etmek için bazı ölçütler kullanılabilir: Ritüeller, biçimseldir, yani stilize, tekrar edici ve klişeleşmiştir. İnsanlar, bunları özel (kutsal) yerlerde, belli zamanlarda uygular. Ritüeller, oyunlara benzer; oyunların izleyicileri, ritüellerin katılımcıları olur. Ritüeller, yıllar ve kuşaklar boyu tekrarlanarak, kalıcı mesajlarını, yerleştirmek istedikleri değer ve duyguları eyleme çevirir. Anlamlı eylemlerdir; bir durumla/sorunla başa çıkmanın, çatışmayı çözmenin yolu olarak icra edilirler. İnsan söz konusu olduğunda, bireysel olarak uygulandıklarında bile kolektiftirler; çünkü gelenek tarafından reçete edilirler. Ritüelleri 'toplu olarak gerçekleştirilen bir çeşit büyü' olarak nitelendirmek yanlış olmaz çünkü geleneklerin, toplumsal kuralların aktarımını sağlarlar; bir korku, acı ya da istek durumuna ortak olma, paylaşma duygusu yaratarak grubu bir arada tutarlar.

Ritüeller sanatın birçok dalını içerebilir bazen de şiddet ...

Ritüeller; içlerinde gösteri sanatlarından şiire, müzikten büyüye, tıbbi bilgiden estetiğe pek çok ögeyi barındırdıkları gibi 'şiddeti' de barındırabilirler. Şiddet en genel anlamıyla bir canlının fiziksel/psikolojik yönden zarar görmesiyle sonuçlanan eylemler için kullanılır. Şiddet bir ritüel içinde gerçekleşiyorsa ona ritüelik /ritüel şiddet denir. Canlılar, ritüelik şiddete başkaları tarafından maruz bırakılabilir ya da bazı inanç sistemlerinde ve insan özelinde olduğu gibi şiddeti kendi kendine, kendi eliyle uygulayabilir. Burada özne 'şiddet' değil 'ritüelin' kendisidir. Şiddet vardır, gerçektir fakat amaç değil araçtır. Bu durumu Hitit Anadolu'sunun 'kurban' anlayışı üzerinden ele alabiliriz.

Bin Tanrılı Zamanlar: Anadolu'nun Hitit Çağı'nda din

Anadolu ve Doğu Akdeniz'deki yaşamı üç yüzyıldan fazla kontrol eden Hititler ile ilgili bilinenlerin büyük bölümü Hattuşa kazıları sırasında ele geçirilen çivi yazılı belgelere dayanır ve bu belgeler resmi devlet arşivi niteliğindedir. Bu belgelerden yola çıktığımızda, Hitit krallarının ana vatanları olan Hatti ülkesinden daha geniş bir bölgeye hakim oldukları, MÖ 13'üncü yüzyılın sonlarında kurdukları vasal devletler ağı sayesinde Anadolu'nun çoğu ve Suriye'nin kuzeyini dahil ederek en geniş sınırlarına ulaştıkları anlaşılıyor. Aynı belgeler, krallığın çekirdek bölgesinde, kendilerini Nesili/Neşalı olarak tanımlayan Hititlerin dışında bölgenin yerli halkı Hattiler, Hint-Avrupa ana dillerini konuşan Luviler ve Palalıların da bulunduğunu, çekirdek bölge dışında kalan Hurrilerin MÖ II. bin yılın ortalarından itibaren düşünce ve inanç sistemlerinin aktarımı konusunda Anadolu ile Suriye-Babil arasında köprü vazifesi gördüğü bilgisini de veriyor. Görünen o ki Hitit dini, farklı tarihlerde, aynı ve yakın coğrafyadaki farklı uygarlıklardan beslenmiş; farklı kültik katmanlardan oluşmuş bir sistem.

Bu sistemi besleyen ana damar, coğrafyasına uygun olarak tarıma dayalı bir yaşam tarzı. Tarım ve hayvancılığa dair yaşam tarzı, kozmolojiden, tanrıların hiyerarşisine; mitolojiden büyü, fal, kehanet ve festivallere kadar dini meydana getiren tüm bileşenlere sirayet etmiş görünüyor. Hitit din anlayışında evren bir süreç ve onu işleten tanrılar ile insanlar arasında kati bir ayırım yok. Her iki varlık türü de birbirinden bağımsız olmalarına rağmen varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olan hayvan ve bitkilerle bir arada yaşıyor. Evrenin işleyişinden sorumlu olan panteonun baş tanrıları Fırtına Tanrısı ve Güneş Tanrıçasıdır ki ikisinin de büyüme ve bereketle ilişkisi güçlüdür. Tapınım takviminde belirleyici olan da ülkenin bolluğu ve refahı. Organize tarım ve hayvancılığa dayalı bir yaşamı temel almış bir krallığın ritüelleri ya da görkemli törenleri; saymakla bitmeyen tanrı ya da tanrıçaları (Hattî'nin Bin Tanrısı), günümüz insanına her ne kadar uhrevi ve gizemli unsurlar olarak görünse de aslında, beslenme, neslin devamlılığı, çalışma, üretme, bereket ve sağlık kısacası hayatta kalma ve hayata tutunmak için gerekli araçlar.

Yazılıkaya Açık Hava Tapınağı, Hitit tanrıları.

Eski Yakın Doğu dinlerinde insan tanrı ilişkisi, hizmetkar-efendi, kral-tebaa arasındaki ilişkiye benzer. Hitit anlayışında da tanrı, efendiye emirler verir, bu emirler kutsal yasalar haline gelir ve insanların kaderini belirler.

Kutsal yasalar tanrının buyruklarının yazıya dökülmüş halidir. Tanrı-efendi ilişkisi, insanların hayatta kalabilmesi ve hayatlarını idame ettirebilmesi için yerine getirmeleri görev ve sorumlulukları da belirler. Dua da efendi-hizmetkar ilişkisinden doğmuş bir pratiktir. Tanrılar memnun edilirse insanlara rehberlik eder, onları korur ve gözetir. Hizmetçi, efendisine; tebaa kralına sahip çıkmalıdır ki bu da Hititler'deki kurban olgusunu açıklar: Tanrıya ihtiyacı olan her şeyi en mükemmel biçimiyle sunma ihtiyacı...

'Tanrılar kurban istiyor': Hititlerde ritüel içindeki şiddet

Kutsalı teskin/memnun etme amacıyla gerçekleştirilen **'kurban etme'** eylemi sırasında uygulanan **'kan akıtma, yakma, vurarak öldürme, parçalara ayırma, kesme'** gibi işlemler ritüelik şiddetin açık göstergeleri ve bu işlemlerin hepsini dört bin yıl öncesi Anadolu'nun **'Bin Tanrılı'** halkı Hititlerin uyguladığını yazılı ve arkeolojik belgelerle tasdiklemek mümkün.

Tanrı ile ilişkilendirdikleri/Tanrının yardımına ihtiyaç duydukları her türlü durumda; tanrıyı memnun etmenin en etkili aracı olarak gördükleri **'ona en sevdiği hayvanların kurban olarak sunulması'** pratiği Hitit arşivinde hemen bütün metin türlerine yansımıştır. Metinlerin yanı sıra tasvirli sanat eserlerinde ve kaya kabartmalarında da kurban sunularının tasvirleri yer alır.

"Hattuşa'da, kral ya da kraliçenin tanrı olduğu 'büyük kayıp' gerçekleştiğinde, ondan sonra büyük, küçük hepsi içme kamışlarını çekip alırlar ve ağlamaya başlarlar. Onun tanrı olduğu gün de o gün de öyle yaparlar: İyi cins bir çift sığırını onun 'ruhuna' kurban ederler ve ayak ucunda onu keserler ve öyle söylerler: "eğer ki sen (nasıl) olduysan, işte bu (kurban) da aynı şekilde olsun ve 'ruhunu' da bu sığırınki (gibi) aşağı bırak!"

Hititlerde günümüz Anadolu sahasındaki gibi en yaygın olarak tercih edilen kurbanlık hayvanlar koyunlar, keçiler, inekler ve küçükbaş hayvanlardır. Ancak yazılı belgelerden köpek, eşek, at veya çeşitli kuş türlerinden oluşan hayvanların da kurban edildiğini biliyoruz.

Kurbanın cinsiyetinin tanrıların cinsiyeti ile eşleştirilmiş olması da oldukça ilginçtir. Yani tanrılar için erkek, tanrıçalar için ise dişi hayvanlar kurban ediliyordu. Bir renk sembolizmi de söz konusu: Siyah/koyu renkli hayvanlar yeraltı tanrılarına kurban edilirken, açık renkliler gök tanrılarına kurban ediliyordu. Yeni doğmuş olanlar, bir hasadın/ürünün ilki ise en değerli kurbanlık olarak sunuluyordu. Kurban olarak ayrılmış hayvanların niteliği o kadar önemliydi ki bu hayvanların kesilmeden önce daha zayıf olanlarla değiştirilmesi ölümlü sonuçlanan büyük bir suçtu. Kurban edilecek hayvanın tanrı heykelinin önüne getirilmeden yani tanrının karşısına çıkarılmadan temizlenip süslenmesi de yaygındı. Takdim edilen kurbanın, sahip olunanların en iyisinden en güzelinden seçilmesi, temizlenmesi ve süslenmesi ile verilmek istenen bir mesaj vardı: **'Tanrıya kıymet takdiri'**.

Mircea Eliade'nin altını çizdiği gibi ritüel, **'gerçekte olanın kutsal bir modeli ve prototipi'** idi. Kurban ritüeli ya da kültü de bu durumun en iyi örnekleriydi. Kurban, krala ödenen vergilerden modellenmiş bir çeşit geri ödemeydi. Hititlerde kurban söz konusu olduğunda bir sayı sembolizminin olduğu da söylenebilir. Üç-yedi-dokuz-on iki-otuz kurbanlık ifadeleri bu durumun göstergesidir.

Alacahöyük ortostatları,
kesim yerine
getirilen kurbanlıklar.

Hititlerde tanrının karşısına çıkarılan semiz hayvanların kesildiği yer herhangi bir mahal değil belli noktalardı: Sunak ya da huwaşi taşı. Sunaklar, özünde tanrıya adanmış olanın sergilendiği kutsal alanlar ve kutsallıkları yapılan icraattan kaynaklanıyordu. Kesim işlemi sırasında hayvanın boynundaki atardamarın hedef alınması kurban ve kan arasındaki ilişkiyi **'kan fetişizmi'**ni gösteriyor. Kan akıtma yukarı veya aşağı yöne doğru olabiliyor. Buradaki yön sembolizminin gök/gökyüzü tanrıları, yer/yeraltı tanrılarını ifade ettiğini düşünen bilim insanları var. Kurban edilmiş hayvanın iç organları, göğüs ve kürek kemiği genellikle pişirilmeden tanrılara takdim edilirken geride kalanlar törenin katılımcıları için hazırlanan ziyafette kullanılmak üzere görevlilere teslim ediliyordu. Burada dikkat edilmesi gereken husus kurban etinin tanrı/ lar ve tören katılımcıları arasında paylaşılmış olma durumuydu. Bu durumun önemli bir anlamsal karşılığı var: **'Kurban olarak seçilmiş yani kutsallaştırılmış bir varlıkta sahip olduğuna inanılan gücün tanrı ve insanlar tarafından içselleştirilmesi'**

Inandık Vazosu,
boğanın kurban edilişi.

Hititlerde tanrılar için eti yenilmeyen hayvanların kurban edilmesi de yaygındı. Bu hayvanlar genellikle büyü ritüelleri kapsamında kurban edilirdi. Örneğin, siyah bir köpek yavrusunun kurban edildiği bir ritüelde uygulayıcının, ölü yavruyu gömerek hastanın necasetini de gömmeye çalıştığı anlaşılıyor. Bu ritüelde, köpek yavrusu muhtemelen, yeraltı tanrılarını yatıştırmak için seçilmiş görünüyor.

Köpek yavrusunun dışında, tanrılar için hazırlanan diğer adaklar arasında somun ekmek, bira, siyah kuzu ve siyah oğlak da var. Bu türden diğer bir ritüel, orduda, salgına karşı gerçekleştirilmişti. Bir adet keçi, domuz ve köpek yavrusunun Heptad için kurban edildiği ritüelde ise tanrılara üç kez bira ve şarap sunulmuştu.

Hititlerde kesme dışında yakma yoluyla kurban etme pratiği de vardı. Yakılan kurbanlar, kesilip etleri tanrılara sunulan veya kutsal ziyafette yenilip bitirilen kurbanlardan farklıydı. Yakarak kurban etme eylemine daha çok büyü ritüellerinde rastlanır ve bu kurbanlar ambašši olarak adlandırılırdı. Bu ritüeller genellikle gün doğmadan ya da alaca karanlıkta gerçekleştirilirdi. Hayvanlar canlı ya da öldürüldükten sonra yakılabilirdi. Yakılma işlemine en fazla maruz kalan hayvanların ise kuşlar olduğunu söyleyebiliriz.

Ağılönü, kurban çukuru,
domuz iskeleti
(Şapinuva kazı arşivi).

Gelelim neticeye: Tanrılar kurban (mı) istiyor?

Kurban, bir canlının kesilerek, parçalanarak, yakılarak yok edilmesidir ve doğrudan o canlıya yöneltilmiş çok sert bir şiddettir. Bu kadar sert bir şiddet uygulamasının toplumu rahatsız etmemesinin nedeni ritüel içinde gerçekleştiriliyor olmasındandır. Kurban söz konusu olduğunda ritüel şiddeti meşrulaştıran aygıt gibi çalışır.

Eski Çağ dünyasında kurban, ritüel olarak uygulamada farklılıklar gösterse de ortak paydada aynı motivasyondan hareketle gerçekleştirilir: **'Seçilmiş bir varlığın kutsal olan için feda edilmesi'**. Bu **'feda etme'** mantığının arka planında tanrıların kurban talebinden ziyade pragmatist bir aklın varlığı kendini gösterir: Tanrılardan talep edilecek sağlık, bereket, huzur, zafer... Ve tüm bunlar kraliyetin dolayısıyla tebaanın menfaati içindir! Topluluğun kurban üzerinden kendini garantiye alması o kadar güçlü bir amaçtır ki bu durum ortada apaçık bulunan şiddetin topluluk üyeleri tarafından normalleştirilmesine neden olur. Rene Girard, bu durumu **'günah keçisi'** olgusu ile kavramlaştırır. Günah keçisi mekanizması sürecinde, şiddeti uygulayan kişi/grup negatif enerjisini, yani krizin tüm sorumluluğunu kurbanına aktarır. Bu, bir çeşit toplumsal rehabilitasyondur fakat kendi içinde bir paradoks içerir: Şiddeti önlemek için başka şiddete başvurulması. Üstelik **'günah keçisi'** sadece arkaik dönemlere ve antik çağlara ait bir fenomen de değildir. Orta Çağ Avrupası'nda cadı avı; daha yakın tarihlerdeki Nazizm ya da günümüzdeki yabancı düşmanlığı gibi olgularla tarihin her döneminde her coğrafyada biçim değiştirerek varlığını sürdürme gelmiştir.

Şiddet ve eğlencenin birlikteliği: Antik Pergamon'da gladyatör dövüşleri

Dr. Ali Özkan
Bergama Belediyesi,
UNESCO
Alan Başkanlığı

MÖ 133 yılında III. Attalos'un ölmesi ve vasiyeti gereği Pergamon Krallığı'nın Roma'ya devredilmesi ile kentte Roma dönemi başladı. Helenistik kültür başkenti olarak çok sayıda mimari yapı ve plastik sanat açısından öne çıkan Pergamon kenti, Roma adetleri ile tanıştı. Özellikle gladyatör ve vahşi hayvan dövüşlerinin Roma'da çok sevilmesi zamanla bu şiddet içerikli eğlence kültürünün Pergamon'da da benimsenmesini sağladı.

İzmir'in Bergama ilçesi tarihsel süreçte verimli Bakırçay Nehir Vadisi'nin avantajlı koşulları ile erken dönemlerden itibaren insan topluluklarının iskan için tercih ettikleri bir yer oldu. Her ne kadar prehistorik ve protohistorik buluntular olsa da Pergamon'un kent olarak asıl öne çıkışı Helenistik dönemde gerçekleşir. Helenistik dünyanın sanat alanında en önde gelen başkentlerinden biri olan Pergamon, bu verimli arazilerin avantajlı koşulları eliyle serpilip gelişir. Bakırçay Vadisi'nin merkezinde yer alan konumu, kuzey-güney yol ağlarının kenarında yer alması kentin ekonomik anlamda öne çıkmasında etkili olur. Yanı sıra, antik Pergamon'un liman yerleşimi Elaia (Zeytindağ), kentin denizaşırı mesafelerle iletişimini sağlayan önemli bir merkezdi. Kentin Doğu Akdeniz'e açılan kapısı olan Elaia, liman vasfını tamamlamasına değin kent ile yoğun bir ilişki içerisinde olur.

Max Koch'un Bergama
Akropolü'nü gösteren
suluboya çalışması,
1885.

Pergamon, Büyük İskender sonrasında, ardıllar arasında meydana gelen hakimiyet mücadelesinde öne çıkar. Akropol ya da Kale dağı olarak bilinen hakim tepe erişilmesi zor yükselti olarak dikkati çeker. Bugün kenti ziyaret etmek için İzmir yönünden gelen gezginler, kente yaklaştıkça akropol tepesinin ihtişamından etkilenmektedir. Bu heybetli yükselti Pergamon krallarına korunaklı bir yuva olurken, güvenli bir şekilde krallığın egemenliğini yaymak adına temel taşı oldu.

İskender sonrasında kentin ilk hakimi Lysimakhos olur. Lysimakhos, 9 bin gümüş talent (yaklaşık 180 bin kg.) değerindeki hazinesini koruması için Philatairos'u görevlendirir. Lysimakhos'un saf dışı kalması ve hazinenin bir mirasçısının olmaması Philatairos'u bağımsız bir krallık kurma konusunda cesaretlendirir. MÖ 282 tarihinde Philatairos otonom bir krallık olarak Pergamon'da varlık göstermeye başlar. Philatairos'un ilk işi güçlü liderlerle temas kurmak, aynı zamanda stratejik öneme sahip akropol tepesini gelecekte planladığı krallığının ana üssü olması için inşa faaliyetlerine girişmek olur. Kuşkusuz, hatırı sayılır miktardaki hazine kendisi adına faaliyet gösterecek bir ordunun kurulmasına da imkan vermiş olmalıdır.

Philatairos'u sırasıyla I. Eumenes ve I. Attalos izler. Galatlara karşı kazandığı zafer sonrası kral ünvanı kullanan I. Attalos, Pergamon Krallık Hanedanının da başlangıcı olarak görülür. II. Eumenes iktidarı ise akropolün, dönemin en başarılı şekilde tasarlanarak ileri bir seviyede kentleşme örneği ortaya konulması ile karakterize edilir. Teraslar üzerinde oluşturulan yapı adaları ve bunların üzerindeki mekanlar şeklinde tasarlanan kent çok sayıda antik kent tarafından örnek alınır.

Akropoldeki yapıların merkezi oldukça dik bir yama-
ca inşa edilen tiyatrodur. Muhtemelen kentin merke-
zinde tiyatronun yer alması tesadüf değildi. Helenis-
tik dönemin ileri bir kültür başkenti olan Pergamon,
tiyatro aracılığıyla tüm antik dünyaya seslenebilmiş-
ti. Tragedya, komedyaya, dram türünde oyunların yanı
sıra retorikçiler halka burada seslenir, düşünürler
fikirlerini burada paylaşırdı. Tiyatronun üst terasın-
da inşa edilen Athena Tapınağı da benzeri bir düşün-
cenin ürünü olmalıdır. Akıl tanrıçası Athena'ya ada-
nan kutsal alan, tiyatro ile birlikte kentin kültürel ve
bilimsel faaliyetlerin hamisi olduğu mesajını veriyor-
du. Athena kutsal alanında inşa edilen stoaya kom-
şu dünyaca ünlü Pergamon Kütüphanesi ise kent
çekirdeğinin kültürel ağırlığını daha da güçlendirdi.
Kütüphanede geliştirilen bilim, tiyatrodaki halka sunu-
luyor, buradan tüm kente bilim ışığı saçılıyordu.

MÖ 133 yılında III. Attalos'un ölmesi ve vasiyeti ge-
reği Pergamon Krallığı'nın Roma'ya devredilmesi ile
kentte Roma dönemi başladı. Helenistik kültür baş-
kenti olarak çok sayıda mimari yapı ve plastik sanat
açısından öne çıkan Pergamon kenti, Roma adetleri
ile tanıştı. Özellikle gladyatör ve vahşi hayvan döv-
üşlerinin Roma'da çok sevilmesi zamanla bu şiddet
içerikli eğlence kültürünün Pergamon'da da benim-
senmesini sağladı.

Doğu'ya yabancı bir eğlence kültürü olarak gladyatör dövüşleri

Doğu'da kitlesele bir eğlence olarak gladyatör dövüş-
leri/oyunlarının düzenlenmesi kesin olarak Roma
adetlerinin yaygınlaşması ile gerçekleşir. Batı Ana-
dolu'da MÖ 71-70 tarihlerinde Lucullus tarafından Ep-
hesos'ta tertiplenen gladyatör dövüşleri bölgedeki
ilk gladyatör dövüşleri olarak bilinir. Ancak Roma'nın
Doğu Akdeniz'de bölgesel bir güç olarak ortaya çık-
ması, giriştiği savaşları zaferle taçlandırması Roma
adetlerinin moda haline gelmesi ile çok daha erken
gladyatör dövüşlerinin doğuda kabul edildiği, tören-
lerde yer verildiğine dair verilere sahibiz.

Bazı antik kaynaklardan öğrendiğimize göre, Roma liderlerinin gövde gösterileri taklit ediliyor, zafer alaylarında savaş oyunlarına yer veriliyordu. Suriye Kralı IV. Antiokhos, Seleukos'un başkenti Antiokheia (Antakya) yakınlarındaki banliyö yerleşimi Daphne'de göz kamaştırıcı bir gösteri düzenlemişti. Bu gösteri, Helenistik gelenekleri ve Roma'dan ithal edilen kültürel yeniliklerin harmanlanmasıyla oluşuyordu. Antiokhos, MÖ Haziran 168'de Ptolemaioslara karşı başlattığı bir savaş sırasında Romalılar tarafından aşağılanmıştı. İskenderiye'nin bir banliyösü olan Eleusis'te, C. Popilius Laenas liderliğindeki bir Roma heyeti, onu Mısır'dan askerlerini çekmeye zorladı. Doğu Akdeniz'de karar vericinin Roma olduğu empoze edilen bu hareket açıkça Antiokhos'un siyasi anlamda zayıflığını ortaya koydu. Ancak Antiokhos, yine de bu durumu fırsata çevirdi. Ptolemaios Handedanı ile girişilen mücadelede kazandığı bazı askeri başarıları ve elde ettiği ganimetleri muhteşem bir zafer alayı düzenleyerek propagandaya dönüştürdü.

Antakya'ya döner dönmez kutlamalara, tüm Helenleri yani Kıta Yunanistan, Küçük Asya'daki Helen şehirlerini ve kendi imparatorluğu içindeki kolonilerini ve gelmek isteyen herkesi davet etmek için elçiler gönderdi. Kutlamalar, Eylül-Ekim MÖ 166'da Antiokheia'nın güneyindeki Daphne'deki Apollon Tapınağı'nda yapıldı. Diodorus Siculus'a göre, Antiokhos festivalde, dünyanın dört bir yanından en seçkin insanları bir araya getirdi (31.16.1). 30 gün süren festivalde ayrıca bedava merhem ve zeytinyağı dağıtıldı. Festival, hala oldukça büyük olan Seleukos Krallığının servetini ve askeri gücünü davetlilere gösteren çok etkileyici bir geçit töreniyle açıldı. Geçit töreninin başında, çeşitli zırhlarla donatılmış ve Seleukos İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinden toplanmış yaklaşık kırk altı bin piyade yürüdü. Dikkate değer bir diğer özellik, geçit töreninin başını çeken Roma zırhlarıyla donatılmış beş bin kişilik birlikti. Piyade tugaylarını, Helenistik dünyada eşi benzeri görülmemiş bir Roma geleneği olan 480 gladyatör izledi. Askeri güç gösterisi, 'Yoldaşlar' ve 'Kraliyet Dostları' olarak adlandırılan yaklaşık 2 bin elit dahil olmak üzere 9500 süvari ile tamamlandı; 144 atlı araba; 2 fil tarafından çekilen araba ve son olarak 36 savaş fili geçit töreninde yerini aldı.

Diodorus, Daphne'deki festival hakkında yaptığı yorumda, **"Bu görkemli oyunları ve bu şaşırtıcı festivali düzenlerken, Antiokhos'un tüm seleflerini geride bıraktığını not etmektedir"** (31.16.2) demektedir. Kesilen kurbanlar, askeri geçitler her ne kadar Helenistik dünyada bilinen bir uygulama olsa da gladyatör dövüşleri ve vahşi hayvan avlarının festival programına dahil edilmesi Roma eğlence anlayışının bir yansımasıydı. Peki, bu önemli detay nasıl festival programına dahil edilmişti?

IV. Antiokhos Antiokhos, babası III. Antiokhos'un Magnesia Savaşı'nda Roma'ya yenilmesinden sonra, Roma'ya verilen yirmi Seleukoslu rehineden biri olarak Roma'da 189'dan 176'ya kadar, yaklaşık on üç yıl boyunca esir hayatı yaşadı. Yirmili yaşlarından otuzlu yaşlarına kadar, yaşamının önemli bir döneminde Roma'da bulundu. Açıkçası birçok Roma geleneğinden etkilendi ve Suriye'ye döndüğünde bazılarını oraya tanıttı. Antiokheia'da Jupiter Capitolinus'a adanmış bir tapınak inşa ettirmesi de bunlardan biridir. Halkın karşısına çıktığında bazen Helenistik kraliyet kıyafetleri yerine Roma usulü toga giyiyordu. Zafer geçit törenlerinde Roma zırhlarıyla donatılmış birlikleri, Roma kadar güçlü olma mesajını veriyordu. Daha da önemlisi, Roma'da kaldığı zamanlarda kamusal gösteriler önemli değişiklikler geçirirken, Roma'daki gösterilerin kültürel ve siyasi etkilerini görmüştü. Dolayısıyla, Daphne'deki Roma gösterilerinde benzer bir etki yaratma çabasına girdi.

Ayrıca Helenistik festival repertuarına yeni yabancı gösterileri de tanıtmaya istekliydi. Roma'nın küresel güç olarak kendini göstermesi, kendine has eğlence ve gösterilerin klasik dünyada kabul edilmesini kolaylaştırdı. Helenistik bir hükümdar olarak Antiokhos da Roma gösterileri düzenlemeli, krallığındaki yenilikler eliyle etkisini arttırmalıydı. Ancak kral, Roma gösterilerini sadece taklit etmiyor, aksine önemli ölçüde onları geride bırakmayı amaçlıyordu. Daphne'de topladığı 480 gladyatör, Roma'da şimdiye kadar düzenlenen dövüşlerdeki gladyatör sayısından çok daha fazlaydı.

Bugüne kadar kaydedilen en yüksek sayı, MÖ 183'te pontifex maximus P. Licinius Crassus'un cenaze töreninde sunulan 120 gladyatördü (Livy 39.46.1-2). Belki de Antiokhos, bu gösteriyi izlemişti!

Başlangıçta bu gösteriler iyi karşılanmamıştı. Suriyeliler, bu tanıdık olmayan gösterilerden çok korkmuştu. Ölümle veya ağır yaralanmalarla sonuçlanan kanlı oyunlar Doğu'ya yabancı idi. Fakat zamanla gladyatör müsabakaları kabul görmeye ve hatta popüler olmaya başladı. Gladyatör gösterileri daha kabul edilebilir bir eğlence biçimi haline geldi. Üstelik yerel Suriyeliler gladyatör olarak eğitilmeye bile başlandı. Bu durum Antiokhos'un Roma'dan büyük maliyetlerle getirttiği gladyatörleri ithal etmesine gerek kalmadığı anlamına geliyordu. Dolayısıyla, bu ithal edilen kültürel biçim, en azından Antiokhos'un saltanatı sırasında Seleukos yerel kültürüne asimile oldu. Roma siyasi gücü klasik dünyaya hakim oldukça Roma türü eğlenceler benimseniyor, hatta bu gösteriler için devasa yapılar inşa ediliyordu. Tüm bilinen Akdeniz siyasal gücü elinde bulunduran Romalılar gibi olmak, onlar gibi giyinmek, eğlenmek isteniyordu.

Antik Bergama'da Romalıların eğlence anlayışı

Pergamon antik kenti Roma çağında akropolün eteklerindeki, Bergama Çayı (Antik Selinos) yönüne yayılım gösterdi. Ova düzlüğünde yeni açılan yapı adaları devasa boyutlardaki Roma yapılarının inşa edilmesi için de oldukça uygundu. Helenistik kültürün yayılım merkezi olarak işlev gören akropoldeki dik tiyatro ise Romalıların eğlence anlayışına ev sahipliği yapmaktan uzaktı. Gladyatör dövüşleri, vahşi hayvan avları, su oyunları ve araba yarışları gibi geniş katılımlı gösteriler için yeni yapılar inşa edilmesi gerekiyordu. İşte tam da bu nedenlerle bir amfitiyatro ve bir stadyum yapısı inşa edildi. Bir tiyatro yapısı ile birlikte bu üç gösteri mekanı Roma döneminde kentin eğlence merkezi olarak planlanmış yapılar grubu idi.

Bergama'da Musalla Mezarlığı olarak bilinen alan, gösterilerin yapıldığı binaların toplandığı mevkidir. Muhtemelen Antiokhos örneğinde olduğu gibi, MÖ 2. yüzyıldan beri Roma tarzı eğlenceler Pergamon'da düzenleniyordu ve bu eğlencelerin merkezi bu yapılar topluluğu idi.

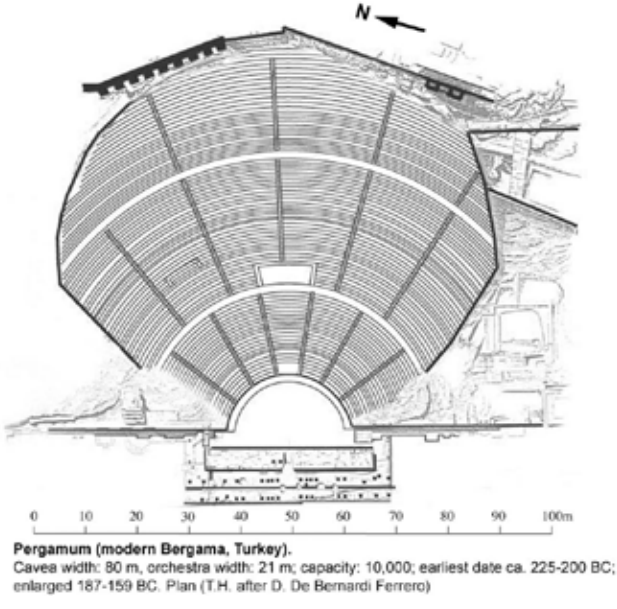
Pergamon'da Roma eğlence yapılarına toplu bakış (Amfiteyatrosu, Roma Tiyatrosu ve Stadyum)
Görsel: Yedagar Asisi.

Bergama, ihtişamlı amfiteyatrosu yapısının inşa edilmesine zemin hazırlayacak güçlü bir Roma kültürü takipçisi bir kent olmuştu. Daha Pergamon kralı II. Eumenes ile başlayan yoğun dost ve müttefik ilişkileri, krallığın Roma'ya bırakılması ile zirve yaptı. Hal böyle olunca Roma kültürünün kentte erken dönemlerden itibaren etkili olduğunu söylemek mümkün.

Pergamon Amfiteyatrosu duvarları.

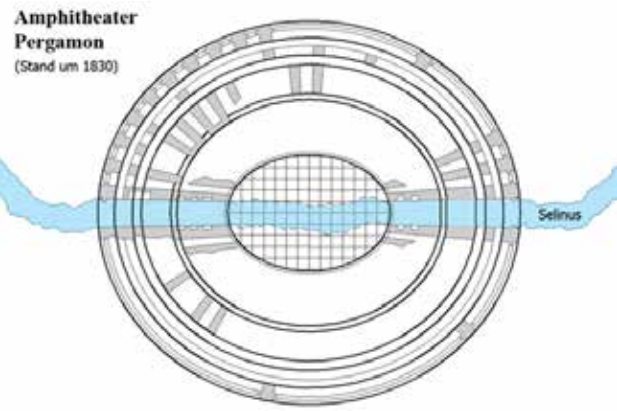

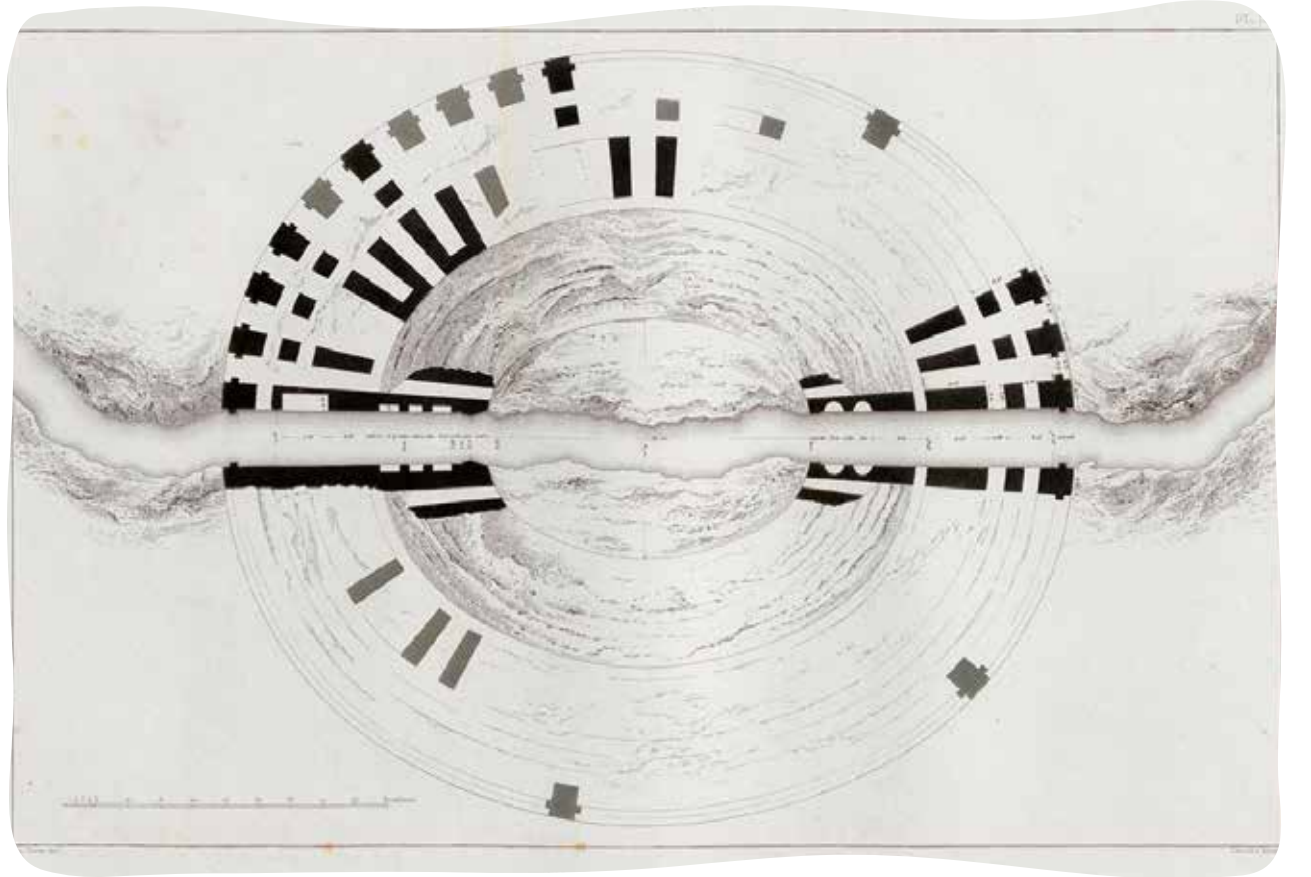
Pergamon Antik Tiyatrosu planı.

Musalla Mezarlık Tepesi ile onun batısında yer alan bir dağ yamacı arasında inşa edilen Pergamon amfiteyatrosu, dağ yamaçlarına dayanan destek duvarları ile daha sağlam bir zemine oturulmuştu. İki yükselti arasından geçen dere, muhtemelen amfiteyatronun ortasında su oyunları düzenlenmesine imkan sağlamaktaydı. Derede setler yapılarak bir tür suni göl haline getiriliyor, böylece amfiteyatronun merkezinde su ile ilgili gösteriler için istenilen alan yaratılıyordu.

Amfiteyatrosu, su oyunları dışında Pergamon'un gladyatör ve vahşi hayvan avı gösterilerinin de merkezi idi. Augustus döneminden itibaren giderek popüler hale gelen ve kalabalık halk kitlelerinin sıkı takip ettiği gladyatör dövüşleri, Roma ile eş değer bir kavramdı. Çoğu zaman gladyatörler, bir tür din görevlisi sıfatı da olan 'muneris'in tuttuğu ve yetiştirdiği kölelerdi. Yanı sıra, ücretli dövüşen özgür gladyatörler de bulunuyordu. Amfiteyatrolarda genellikle günde dört-beş çift dövüşçünün mücadelesine yer veriliyordu. Antik kaynaklar, bu dövüşlerin bazen uzun sürdüğünü, bazı zamanlar on iki saat süren dövüşler olduğunu aktarır.

Texier'in Pergamon Antik Tiyatrosu çizimi.

Antik Çağ'da avlanmak da özel bir öneme sahipti. Roma için avlanmak, eril yaşamın bir tür göstergesi olarak benimsenmekte, iyi asker ve siyasetçiler avda gösterdikleri hüneler ile kendi imajlarını güçlendirmekteydi. Venationes denilen vahşi hayvan avı amfityatrolarda yer verilen önemli bir gösteri türü idi. Bu hayvanlar ya işin uzmanı avcılar tarafından avlanmakta ya da kendi aralarında çarpıştırılması ile vahşi hayvan mücadelesi sağlanmaktaydı. Genel kural sabah saatlerinde gladyatör dövüşleri, öğleden sonra ise av gösterilerinin düzenlenmesiydi. Vahşi hayvanların ithal edilmesi, bunların çok sayıda hayvanla birbirlerine kırdırılması oldukça kanlı ve bir o kadar da pahalı bir eğlence idi. Örneğin, büyük Roma kentlerinde Afrika'dan getirilen hayvanlar, kalabalık izleyiciyi etkilemek için iyi bir imkandı. Bunun için de kesenin ağzının açılması gerekli idi. Masrafların çok yüksek olması nedeniyle bu tür eğlenceler genelde imparatorluk kararı ve fonları ile sağlanmaktaydı. Örneğin, panter ve aslan avları ile kıyaslandığında boğa avları daha az masraflı idi. Bu nedenle sıklıkla boğa avlarına gösterilerde yer veriliyordu.

Venationes sahneli
mozaik.

Bazen de vahŖi hayvanların karŖısında tutsak veya toplumdandan dıŖlanan kiŖiler çıkarılırdı. Elleri kolları bağlı Ŗekilde sahneye çıkarılan bu kiŖiler kısa sürede vahŖi hayvanlar tarafından öldürülürdü. Özellikle Hıristiyanlığın yasaklı olduğu dönemlerde Pergamonlu Hıristiyanlar amfitiyatroda dinlerini terk etmemeleri nedeniyle katledilmiŖti. Bu nedenle Erken Hıristiyanlık döneminde Pergamon amfitiyatrosu 'din Ŗehitlerini' anmak için de bir mekan olarak dŖnlmŖt.

Bergama'yı ziyaret edecek gezginlere, Roma dünyasının kanlı gladyatör gösterilerini ve bu eğlence anlayıŖı için inŖa edilen devasa yapıları mutlaka yakından incelemeye davet ediyoruz. Hem Bergama Müzesi'nde hem de ren yerlerinde Roma'nın eğlence anlayıŖını hatırlatan çok sayıda detay ziyaretlerini bekliyor. Gezi sırasında Hegel'in Ŗu sözlerini hatırlayalım: **"Tarih sahnesi bireylerin ve halkların kurban edildiği bir mezbaha gibidir"**. Dünya medeniyetine özel hukuk, miras hukuku kavramlarını armağan ederek önemli bir hizmeti yerine getiren Roma İmparatorluğu'nun baŖka yüzünün olduğunu da bilmemiz gerek...

Platon'un adaleti: Siyasal iktidarın paradoksal doğası ve filozof-kralın eril şiddeti

Araştırmacı,
Dr. Özgür Emrah
Gürel

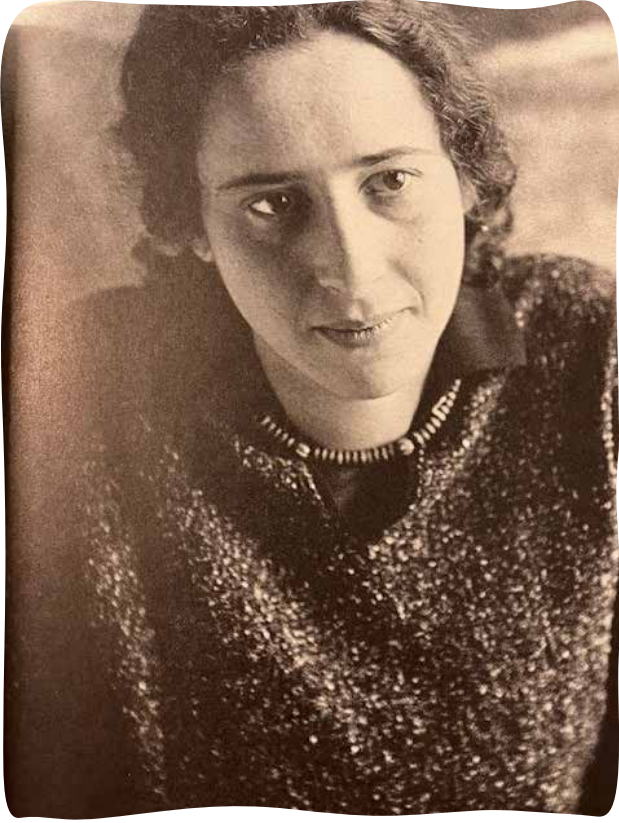
Saf şiddete savrulan tirana karşı, filozof-kralın adalet anlayışı, şiddetin yeniden üretilmesindeki eril niyetleri ne kadar gizleyebilir? Martin Heidegger'in 1935'te nasyonal sosyalizm için kaleme aldığı met-hiyeler, böylesi bir erillikten beslenmiyor muydu? Metafiziğe Giriş'in yazarının Platon'un filozof-kralına ne kadar hak verdiğini görmek, konunun güncelliğini biz postmodern okuyucuya bir kez daha hatırlatmıyor mu? Felsefenin eril dili, Platoncu kuruluşundan başlayarak siyasal iktidarın paradoksunu aşmak yerine onu tekrar ve tekrar üretmedi mi?

Devlet diyaloğunda, siyasal iktidarın paradoksal doğası üzerine yürütülecek bir tartışma hem Platon ile Atina hem de felsefe ile politika arasındaki ilişkiyi anlamamanın yeni bir yolunu önerebilir mi? Böyle bir inceleme Platon'u, politikaya ve Atina 'agora'sına sırtına dönen, onu sadece bir varlık filozofu ve idealar kuramcısı olarak resmeden 20'nci yüzyılın temel yorumlarına bir itiraz olarak düşünülebilir mi?

1930'larda Martin Heidegger'in seminerlerinde başlayıp 1960'lı yıllarda Leo Strauss ve Hannah Arendt'in soruşturmalarıyla ilerleyerek 1980'lerde Jacques Derrida'nın post-yapısalcı incelemelerine kadar uzanan tartışmaların neredeyse tamamında Platon'un, Sokrates'in ölümü sonrası, Atina ve demokratik yurttaşla olan bütün ilişkisini kestiği, felsefeyi 'mağara' dışına taşıyarak kanı ve kanaat alanını, yani politik olanı reddettiği öne sürülür. Eğer Platoncu bir politika felsefesinin olanak ve sınırları tekrar tartışmaya açılacaksa Devlet'i yasa ve şiddet arasındaki paradoksal gerilim ekseninde yeniden okumanın temel bir başlangıç noktası olacağını düşünmek durumundayız.

Bu nedenle, politika ve ahlak arasındaki diyalektik çözümlenmenin Platon'un pratik felsefesinin kurucu ilkesi olduğunu göstermek, 21'inci yüzyılda yeniden canlanan Platon okumalarının en temel hareket noktası olarak ortaya çıkıyor. Buradaki amacımız, Platon'un siyasal iktidarın paradoksal doğasını aşmaya yönelik önerdiği kurucu dilin, bir başka deyişle adalet kavramının felsefi çözümlenmesinin eril yapısını açığa çıkarmak. Ez cümle, Platon'un politikayı sınırlandıran ve hatta imha eden saf şiddetin kendisini aşmaya yönelik geliştirdiği kurucu felsefi dil yani adalet kavramı, tam da eril doğası nedeniyle yeni bir şiddet üretir. Filozof-kralın dili! Dikkat edilmesi gereken paradoks tam da burada ortaya çıkar: Tirani engellemeye yönelik felsefi düşünce filozof-kralın dilinde bambaşka bir şiddet dilini inşa eder.

Yasa ve şiddet arasındaki ilişki

Hannah Arendt'in politika felsefesi, Platon'un politik olanı tamamıyla engelleyen filozof-kral fikrine yönelik bir eleştiri olarak da okunabilir.

Siyasal iktidarın paradoksal doğası; temelde, 'yasa' ve 'şiddet' arasındaki ilişki bağlamında düşünülüp iktidarın iki boyutlu yapısı üzerine yürütülen araştırmaların bir sonucu olarak açığa çıkar. Siyasal iktidar, Hobbes'un Leviathan'ında açıkça vurguladığı üzere, kendini dik açılı bir yapıyla kurar. Bu yapının bir yatay bir de dikey düzlemi bulunur. Toplumsallık, yatay düzlemde birlikte yaşama isteğinin bir gücü olarak ortaya çıkar. Hannah Arendt'in 'yapabilme gücü' (iktidar) olarak adlandırdığı bu ağ, asıl olarak ikna, diyalog, yasa ve kamusal birliktelik üzerine kuruludur. Bu politik ve etik birliktelik aynı zamanda şiddetin siyasal alandan çıkarılmasını veya onun evcilleştirilmesini talep eder. Bir başka deyişle, siyasal düşünce, yalnızca siyasi olguların kendisindeki eklemelişlerini anlayabileceği için, insani meseleler alanındaki görünüşlerle sınırlı kalmalıdır. Dolayısıyla, siyaset kuramı, şiddeti övmeye yahut meşrulaştırmaya varacak olursa, artık siyasal değil, siyaset karşıtıdır.

Siyasal iktidarın bu yatay eksenini kesen bir de dikey veya hiyerarşik düzlemi bulunur. Hobbes'un yine Leviathan'da açıkladığı gibi siyasal iktidar veya egemenlik, kendisini, yöneten ve yönetilenler arasındaki fark üzerinden inşa eder. Bu '**politik fark**', siyasal rejimin zor, şiddet ve tahakküm etrafında örgütlenmesini de mümkün kılar. Max Weber, Ekonomi ve Toplum adlı eserinde, Hobbesçu geleneği takip ederek, sözü edilen şiddetin yasal ve son aşamadaki kullanımını bu hiyerarşi içinde açıklar: Modern devlet, bütün siyasal birlikler gibi sosyolojik olarak ancak kendine özgü somut araçları açısından tanımlanabilir: O da fiziksel güç ve şiddet kullanımınıdır. Sonuç olarak siyasal iktidar her zaman '**akılsal**' ve '**akıl dışı**' olmak üzere ikili bir yapıya sahip gözükür. Öyleyse, siyasal iktidarın paradoksal doğası hem Arendt'in hem de Weber'in Hobbes'tan çıkarsadığı yasa-şiddet gerilimi üzerine yükseliyor. Dolayısıyla, iktidarın bir yüzü ikna, itiraz ve yasa bağlamında şekillenirken, diğer yüzü de şiddet, zor ve tahakküm çerçevesinde kurulur.

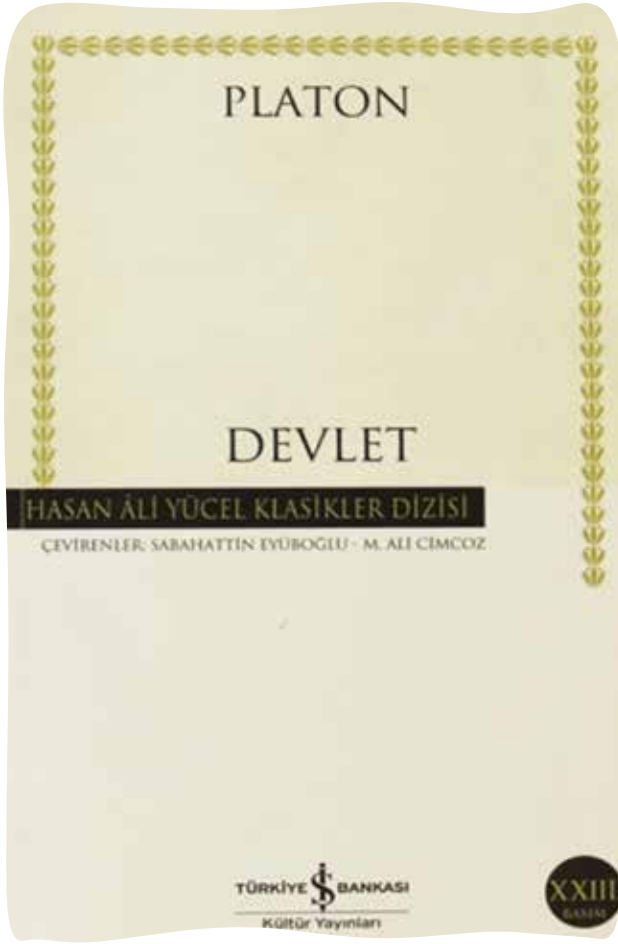
Hiçbir devlet şiddet olmaksızın kurulamaz

Bir taraftan siyasal iktidarın akılsallığı, ilk aşamada, devletin yasa fikri çerçevesinde kurulması fikriyle ortaya çıkacaktır. Söz konusu akılcılık, Hegel'in Hukuk Felsefesinin İlkeleri'nde belirttiği üzere, kuşaklararası bir bütünleşmeye; bir başka deyişle gelenek ve gelecek tasavvurlarını bir araya getirmeye olanak sağlar. Bu açıdan, devletin akılcılığı, öncelikle gelenek ve gelecek tasarıları arasındaki bu iletişimin söz ve yasa üzerinden örgütlenmesini amaçlar. Dolayısıyla, bu örgütlenmenin temel ilkesi siyasal alandaki şiddeti dönüştürmek üzerine temellendirilir. Diğer taraftan, siyasal iktidarın akıl dışı yüzünde, kurucu iktidarın yarattığı şiddetin bir izi söz konusudur. Walter Benjamin'in, bu sefer Weber'i takip ederek işaret ettiği gibi hiçbir devlet şiddet olmaksızın kurulamaz.

Burada ilk bakışta, anayasal akılcılık bağlamında dönüştürülebiyecek bir tortunun var olduğunu düşünülebiliriz. Her ne kadar şiddet, iktidarın kuruluş aşamasında vazgeçilemez bir araç olarak savunulsa da onun yasa tarafından denetim altına alınması ve dönüştürülmesi mümkün görünür.

Nitekim, Jürgen Habermas da hukuk felsefesi üzerine çalışmalarında modern dünyada anayasal hareketlerin bu dönüştürücü potansiyelinin altını çizer. Öte yandan Jacques Derrida'nın vurguladığı gibi, yasanın kendisi de akıl dışı olanı egemenin karar verme gücünde saklı tutar. Dolayısıyla, Derrida açısından, siyasal iktidara içkin bir kalıtımsal şiddetle karşılaşırız. Sonuç olarak, siyasal iktidarı akılcılığın ileri biçimi olmakla beraber akıl dışılığın arkaik biçimini de barındıran bir yapı olarak kavramak gerekir. O zaman söz konusu gerilim, siyasal iktidarı meydana getiren bu paradoksun yani yasa ve şiddet veya ikna veya zorun beraberliği içinde yorumlanmalıdır. Tartışmamız açısından buradaki temel mesele, siyasal iktidarın paradoksal doğasının yasa veya şiddet lehine aşılması veya paradoksun açık niteliğinin korunması üzerinden ilerler. Şimdi, bu sorunsalın Platon'un Devlet'inde kurucu bir tartışma olarak nasıl yürütüldüğüne ve ana hatlarının nasıl bir eril dil içinde betimlendiğine dönebiliriz.

Siyasal iktidarı, zor ve şiddeti sınırlandıran ve hatta askıya alan çok katmanlı ikna mekanizmaları ekseninde düşünmek, Devlet'i siyaset felsefesinin kurucu metni olarak tartışmaya devam ederken diyalogu aynı zamanda iktidarın paradoksal doğasını aşmaya yönelik dönüşüm projesinin **'eril-etik'** bir temellendirmesi olarak okuma fırsatını sağlayacaktır. Böylece Devlet'te şiddeti dışlayan bir dil ve akılsallık imkanının arayışı hem etik ve politik düzlemlerin iç içe geçmesine hem de iktidar dönüşümlerinin toplumsal ve öznel süreçleri beraber kurmasına – en saf haliyle tiranlık arzusuna direnme meselesinde görüleceği üzere – fırsat tanıyacak normatif ve fakat eril bir sistemi açığa çıkarır.

Devlet diyalogu, Platon'un hocası Sokrates'in Atinali yurttaşlar tarafından cezalandırılmasına yönelik güçlü bir eleştiriyi dile getirir.

Sonuç olarak Platon'un kurmak istediği evrensellik savı, her rejimin ve öncelikle demokratik Atina'nın şiddeti kullanma arzuları, biçimleri ve istisna olma talepleri karşısına bir eleştiri olarak, şiddetin kritiğini çözümleyerek somutlaştırırken, alternatif adalet anlayışı filozof-kralın eril aklına teslim edilir. Bu tavır, politik iktidarın paradoksal doğasını deşifre etmekle kalmayıp, normatif olarak sözün, şiddeti tamamıyla ortadan kaldıracak bir iktidar imkanlarını 'logo-polis'te kuracak bir ütopyayı da yaratmaya aday olabilir mi? İçkin olandan aşkınsal olana ilerleyen bu yolculuk, Platon açısından öncelikle eril olanın siyasala müdahalesi bağlamında düşünülmelidir. Dolayısıyla tartışmamız için can alıcı temel mesele, Platonik ütopyanın üzerine yükseldiği akılcılığın yeni bir 'şiddet-dili'ne nasıl dönüşebildiğidir.

Devlet'in birinci ve ikinci kitapları, tartışmamızın merkezini oluşturan gerilime; iktidarın iki farklı yüzüne ışık tutarak açılır. Siyasal iktidarın paradoksal doğasını anlamak adına dil/akılsallık ve zor/şiddet arasında gerçekleşen devrim bu ilk bölümde farklı boyutlarıyla tasvir edilir. Devlet'in en temel tartışması olan adalet sorunsalı böylece ikna ve zor arasındaki bir gerilim üzerine kurulacaktır. Buradan hareketle Devlet, yasa/uzlaşım ve yasadışı arasında beliren sınırları dilsel ve dil dışı eylemlerin - zorun/şiddetin - bir bütünü olarak okumayı hedefler. Dolayısıyla, ikna ve zor, yasa ve yasadışı arasında ortaya çıkan geçişken sınır, kent nasıl bir rejim/anayasa tarafından yönetileceğini; yurttaş ve devlet adamı arasındaki toplumsal ve yasal ilişkilerin çerçevesini de belirler. Sonuç olarak, Devlet'te siyasal iktidarın paradoksal doğası, zor ve ikna, şiddet ve akılsallık arasında sonlandırılması mümkün olmayan bir mücadelenin kendini adalet tartışması ekseninde ve yasalar dolayımıyla açığa vurmasıyla ortaya çıkar. Nitekim Devlet siyasal iktidarı sorununu, Waller Newell'in vurgulayacağı gibi öncelikle '**saf şiddet (tiran) arzusu ve saf söz (filozof) arayışı arasında gerçekleşen müzakereler**' üzerinden tartışmaya yönelmektedir.

Bu noktada, Devlet'te siyasal iktidarın iki cepheli yapısını bir nebze daha somutlaştırmak durumundayız. Şüphesiz her siyasal iktidarın farklı adalet ve iyi hayat anlayışlarına yaslanan bir akılcılığı söz konusudur. Diyaloğun Yunanca başlığı – Politeia – tam da bu düzenleyici ve yasa koyucu boyuta işaret eder. Platon, Devlet'te siyasalın iktisadi-toplumsal düzene – günümüzde sivil toplum diye adlandırabilecek – özel bir şekilde eklemelendiğini vurgular. Demek ki siyasal kendi özerkliğini koruyan farklı bir yapıya sahiptir. Bu durum, başka birçok nedenin yanı sıra Platon'a, siyasalın sadece bir sözleşmeden hareket edilerek elde edilemeyeceği görüşünü benimsetir çünkü böyle bir iddia aynı zamanda sadece ekonomik toplumun kategorilerini kullanmak olacaktır. Öte yandan siyasalın akılcılığı, kentin bir anayasa etrafında yönetim biçimlendirilmesiyle belirginleşir. Sözün varlığını mümkün kılan yasalar aynı zamanda yurttaşın eyleme ve düşünme biçimlerini şekillendirecek; yani ikna ve müzakerenin dil dışı eyleme türlerine karşı üstünlüğünü vurgulayacaktır. Öyleyse, Devlet'te siyasal alanın özerk bir yapısı olduğu gözden kaçırılmaz.

Felsefe yapma hakkı eril bir doğada kendini açığa çıkarır

Devlet'te siyasal iktidarın paradoksal doğasını anayasal akılcılığın kapsamı içerisinde dönüştürebilecek bir kalıtımın var olduğu söylenebilir. Jonny Thakkar'ın çarpıcı yorumunu takip ederek bir bütün olarak Devlet'i akılcılığın şiddet yapılarını çözen bir eleştirel siyasal idealizm olarak okumak elbette mümkündür. Bu iddiaya karşılık, siyasal iktidarın, akıl dışı olanı – şiddet ve zor olarak – devlet adamının (filozof kral) karar yeteneği biçiminde değiştirip yasadaki koruma iddiasından vazgeçmeyeceği tezi tam da bu noktada belirginleşir. Bir başka deyişle, egemenlik her defasında kendi biricikliğini kurucu şiddet içinde gizleyebilecek eril yöntem ve tekniklere sahip olabilir. Devlet'te bu ögenin filozof-kral kavramını ortaya atmasında saklı olduğunu ısrarla vurgulamak durumundayız. Felsefe yapma hakkı ancak eril bir doğada kendini açığa çıkarır.

Batı felsefesinin kurucu figürü Platon, diyaloglarında öğrencisi ve Atinalı devlet adamı Alkibiades'in tiranlığa göz kırpan politika anlayışını kıyasıya eleştirecektir.

İster bir savaş ilanı, bir devrimci müdahale ya da sadece bir adalet kararının şiddetle uygulanması söz konusu olsun, sonuç olarak her defasında etik-politik yaşamı kuran ve düzenleyen bir kurucu şiddet bulunur. Siyasal iktidarı – akılcılığın ve akıl dışılığın farklı biçimleri olarak – felsefi açıdan düşünmek açısından Devlet kurucu bir metin kabul edilmelidir. Sokrates'in diyalog boyunca karşılaşacağı eril '**şiddet patlamaları**', siyasalın akıl dışına işaret eden zorun farklı fazlarını göstermesi açısından önemli olduğu kadar, şiddetin karşısında ikna ve sözü koyabilme çabası olarak da normatif bir ufka göz kırpar. Fakat bu evrenselliğe açılan yeni adalet önerisinin etik-politik tesisi, Devlet diyalogu boyunca üç farklı aşamada kandırmacaya, zora ve yeni bir kurucu şiddete yönelecektir. Devlet'in bu açıdan temel paradoksu siyasal iktidarın bu iç içe geçmiş şiddet-akılsallık sarmalında aranmalıdır. Atina demokrasisinin varlığını mümkün kılan '**ethos**'un dönüştürülmesi – en basit haliyle yeni bir pratik aklın kurulması – öncelikle var olan toplumsal yapının ortadan kaldırılmasıyla başlayabilir. Platon açısından kaçınılmaz olan soru, bu devrimci dönüşüm sırasında ortaya çıkan şiddetin, rejimin önereceği akılsallık pratikleri – anayasal akılcılık – içinde dengelenip en son aşamada ortadan kaldırılması imkanının olup olmadığıdır. Açık ki Sokratik önerinin merkezinde yer alan filozof-kral çözümlenmesi, adaletin eril bir şekilde kurulması açısından iktidara içkin olan şiddetin tortusunu kaldırmak bir yana, onu güçlendirir.

Söz ve şiddet üzerine kurulu siyasal iktidar

Josiah Ober'in işaret ettiği üzere Devlet, Atina demokrasisine içsel bir gerilimi, siyasal iktidarın söz ve şiddet üzerine kurulu yapısını hatırlatarak açılır. Platon açısından en temel konu, Sokrates'in ölümlüyle bir kez daha en somut haline bürünen, iktidarın şiddet kanallarının açığa çıkarılması veya deşifre edilmesidir.

Dolayısıyla Platoncu çözümleme siyasal iktidarın paradoksunu sadece söz ve şiddet arasındaki bir ilişki olarak anlamakla yetinmeyip aynı zamanda 'sözün' içine yerleşen şiddet ve şiddetin açığa çıkmasını mümkün kılan söz ve yasayı mercek altına almayı gerektiriyor. Bir başka deyişle, adaletin tesisi için zoru öneren demokratik Atina yurttaşlarına, sözün şiddeti dışlayan kurucu gücü ile yanıt veren Platon'un, böylesine yeni bir başlangıcın – bir medenilik stratejisi olarak – ve devrimci bir müdahalenin, şiddeti tamamıyla askıya alabilme kapasitesini tartışmaya açması kaçınılmaz olacaktır.

Şiddet ve ikna arasındaki yarık – siyasalın paradoksu olarak tanımladığımız bu gerilim – zorun ve söylemin aynı duruşma içinde sürekli birbirlerinin karşısına çıkıp hesaplaştıkları atışma nedeniyle siyasal iktidarın merkezinde belirir. Akılcı vurgu, bireyler arasındaki karşılıklı tanınma ilişkilerine anayasa ile belirlenen yaklaşık değer yüklerken, yasa üzerine kurulu tüm devletlerin şiddete dayalı kökenlerinde zorun ve tahakkümün izleri bulunur. Kuşkusuz her siyasal iktidar için – farklı adalet imgelemelerine yaslanan – bir akılcılık (logos) söz konusudur. Devlet diyalogun Yunanca başlığı – Politeia – tam da bu düzenleyici ve yasa koyucu boyuta aynı anda işaret eder. Biraz önce, Devlet'te, siyasal olanın iktisadi-toplumsal düzene özel bir şekilde eklemlendiği vurgulanmıştır. Demek ki siyasal olan, kendi özerkliğini koruyan farklı bir yapıya sahiptir.

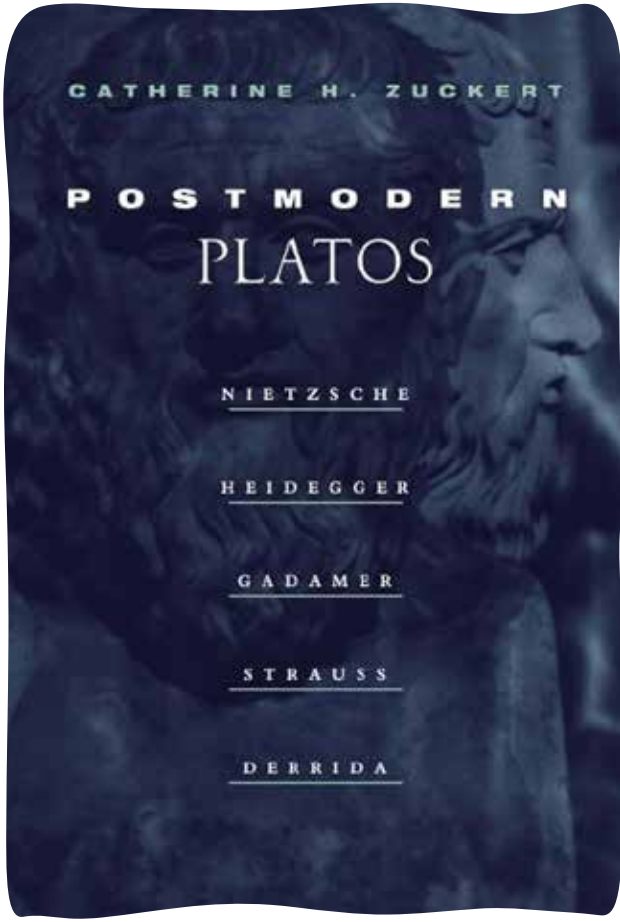
Bu durum, başka birçok nedenin yanı sıra, Platon'a, siyasal olanın sadece bir sözleşme üzerinden düşünülmemeyeceği görüşünü benimsetir, zira böyle bir iddia aynı zamanda sadece ekonomik toplumun kategorilerini kullanmak olacaktır. Oysaki siyasalın akılcılığı, kentin bir anayasayla yönetilmesini şart koşar. Sözün varlığını mümkün kılan yasalar, aynı zamanda yurttaşın eyleme biçimlerini şekillendirerek ikna ve müzakerenin dil dışı eyleme türlerine karşı üstünlüğünün altını çizer.

Yasayı aşan aşkın adalet talebi

Elbette söz konusu akılcılığın, yasal boyutu çerçeveleyen ve onun oluşumuna imkan veren tarihsel-kültürel bir toplumsal yapısı olduğu gözden kaçırılmaz. Bu bakımdan demokratik 'ethos'a nüfuz eden akılcılığın birbirleriyle ilişki içinde gelişen boyutları olduğunu söyleyebiliriz. Bir başka deyişle, siyasal iktidarın akılcılığı, kalıtlar ve tasarılar arasında müzakerelerle kurulan bir tür dönüşüm gücüne/olanına dayanır.

Platon açısından siyasal iktidar bu dönüşümü – her defasında akılcılığın farklı imkanlarına başvurarak – farklı düzlemlerde inşa edeceği yasallıklar/uzlaşmalar üzerinden gerçekleştirecektir. Bu diyalektik imkan, bizim spekülatif-metafizik diye adlandırdığımız bir araştırmanın Platon'da varlığını kabul ederek gerçekleştirilebilir. Kentin coğrafi sınırları içindeki uzlaşmaların sınanması gerçeği, bizi yasayı aşan bir aşkın adalet ve iyi talebine yönlendirecektir. Peki, bu aşkın adalet anlayışının dile dökülmesini mümkün kılan yapı nasıl düşünülmelidir?

20'nci yüzyılın Kıta felsefesi açısından en önemli sorularından biri de Catherine H. Zuckert'in işaret edeceği üzere, Platon'un hangi saiklerle felsefeyi yazıya dökmeye karar verdiği tartışmasıdır.

Siyasal iktidarın, tam da egemen olma becerisinden kaynaklı olarak, bir başka cephesi daha bulunuyor. Devlet'in beşinci ve altıncı kitaplarında ayrıntılarıyla tartışıldığı üzere, akılcılığın diğer bir yüzü olarak kendini gösteren şey, kurucu siyasetin bir tortu olarak içinde barındırdığı şiddettir. Bu da kısmen bir kalıtıma ve geleneğe dayanır ve iktidarın kendisinden sakınamayacağı bir kurucu şiddet olarak yükselir. Siyasalın, Jacques Derrida'nın da işaret ettiği üzere, tarihsel olarak kesin bir kökeni hiçbir zaman olmamıştır. Bir başka deyişle siyasaldan önce de her zaman siyasal var olmuştur. Perikles'ten önce bir başka Perikles veya Sezar'dan önce bir başka Sezar olduğu gibi. İktidarın bu açıdan zayıflığını ortaya çıkaran durum, sanki, **'geleneğin otoritesinden çok kurucu şiddetin gelenek üzerindeki belirleyiciliği'** şeklinde anlaşılır.

Her iktidar kendi şiddetini yasalarıyla birlikte yaratır

İşte tam da bu noktada, bambaşka bir öge, kurucuların, yani anayasa-ressamlarının yarattığı şiddet kendisini gösterir; çünkü ister demokratik bir devrimin gelişimi ya da büyük toprakları birleştiren savaş başarıları söz konusu olsun, **'kurucu/mitik şiddetten'** doğmamış bir rejim yoktur. Demek ki her iktidar kendi şiddetini yasalarıyla birlikte yaratacaktır. Burada konu edilen zor ve şiddet, yedinci kitapta mağara metaforunda tartışılacağı üzere, düzeni tesis etme ve yasanın doğrudan aracı konumunda ortaya çıkar.

Kendisini meşru ve adil olarak tanımlayan her kuruluş edimi, zorunlu bir araç olarak şiddetten yararlanacaktır. Şiddet, siyasal iktidara hizmet ettiği ve spekülatif-metafizik açısından doğrulandığı sürece meşru ve adildir. Bu açıdan, MÖ 507'de, Atina'daki tiranlık rejimini sonlandıran demokratik devrimin şiddeti bir anayasal rejim içinde tam anlamıyla dengede tutmayı ve hatta dönüştürmeyi başaramamış olmasını deneyimlemek, Devlet'in ikinci yarısında tartışılan siyasal iktidarın paradoksal doğasına ilişkin önemli bir tarihsel ayrıntıyı açığa çıkarır.

Demokratik devrim sonrası yazılan başarısız anayasalar, Platon'un Devlet'te yaşanan farklı iç savaş tecrübelerine yaptığı ısrarcı vurgu düşünülduğünde, her defasında akılcılığın mezarlığı olmuştur. Bu nedenle Platon demokratik Atina'da, etkisini farklı şekillerde hissettirecek siyasal iktidarın bu paradoksal doğasını görmezden gelmeyecek ve meseleyi Devlet'in altıncı ve yedinci kitaplarının temel sorunsalı olarak işleyecektir. Bir başka deyişle, Atina'nın demokratik kurumlarının tam anlamıyla şiddeti ortadan kaldıramaması, Platon'un iktidara içkin spekülative bir tartışmayı başlatmasına yol açmış gözükmektedir.

Platon'un Yunan dinleyicileri, basit ve eskiden kalma hakikatlere erişmek için yazılı bir Devlet'e gereksinim duymamıştı. Bu yüzden, Sokrates'in beşinci kitaba kadar şairler ve ortak kanıyla arayı açarak ulaştığı nokta, yerleşik ahlakın yalnızca hermeneutik bir değerlendirmesi olmuştur. Aslında Platon'un ilk dört kitaba kadar yürüttüğü tartışmada, Rowett'in işaret ettiği üzere, 'çoğunluğun gündelik hayatını sürdürebilmesi için elverişli bir erdem seti' açıklar. Böylece ölçülü ve yasaları gözeten bir kent modeli ortaya çıkacaktır ki Platon bunu, çok daha tartışmalı olan anayasa-ressamları veya filozof-krallar için bir eğitim programı önerme işine girişmeden hemen önce tamamlar. Dolayısıyla, Devlet'in dördüncü kitaptaki öğretisi, ikinci kitaptaki Glaukon'un temel sorusuna verilecek yanıtı erteler. Hatırlanacağı üzere, Glaukon ikinci kitabın hemen başında '**adaletin kendi başına ve kendisi için övülmesini**' talep etmişti. Bu talebin temel özelliği akılla doğrudan kurmak istediği ilişkide aranmalıdır.

Adaletin mutlak açılımı ancak spekülatif eleştiriyle mümkün

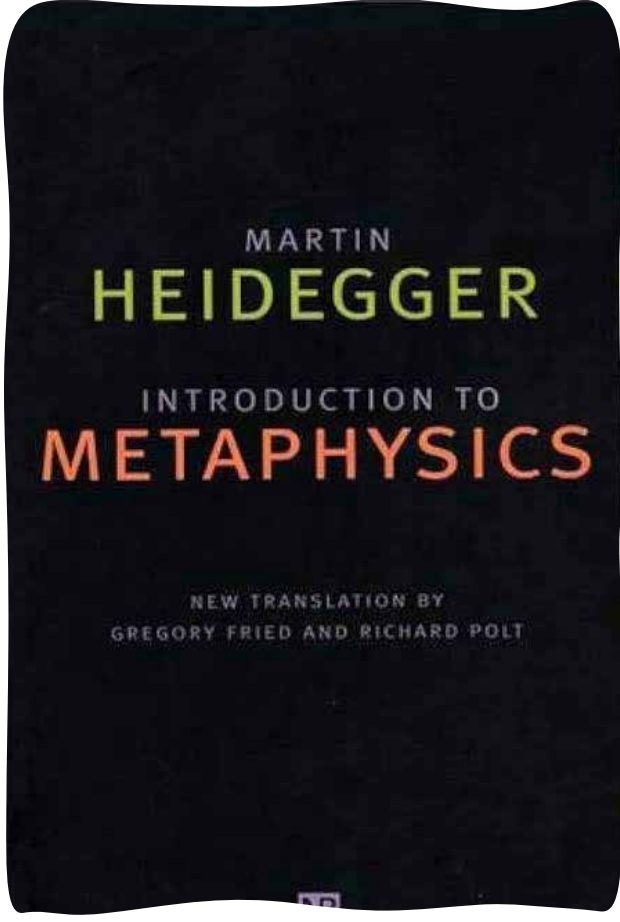
Glaukon 'kath'auto' (şeyin kendisi) ifadesini önerisinin içine dikkatle yerleştirmiştir. Burada zaman, mekan ve bağlamdan katı biçimde ayrıştırılmış bir 'nesne' kavramı vardır. Bu kavram, dilsel açıdan bir soyutlamayla aktarılır ve daha büyük bir felsefi araştırmanın hedefi olur. Biz o kavramı aklımızla düşünüp yorumlamalıyız. Ancak Sokrates bu durumu bir süre için dile getirmeyecektir. Bu zorluğun felsefi olarak anlamı, yani 'kendisi' ifadesinden ne anlamamız gerektiği beşinci kitapta açıklanır. Dördüncü kitabın sonuna kadar aklın nesnesi olarak 'adaletin kendisi', dinleyicilerin önüne serilmekle beraber konu belirsiz bir şekilde bırakılmıştır. Çünkü adaletin aşkın bir kavram olarak incelenmesi zorunluluğu konusundaki akılsal öncül, şimdiye kadar geleneğin şiirsel düşünce tarzına karşı kendini konumlandırabilmiştir. Fakat, Sokrates dördüncü kitapta bu betimlemeyi o kadar geniş bir şekilde tartışır ki, kendisi bile bu açıklamayla tatmin olmaz.

Aklın kendi yöntemleri üzerine düşünebilmesi ve böylelikle adaletin mutlak açılımı ancak spekülatif eleştirinin devreye girmesiyle mümkün olacaktır.

Spekülatif eleştiri beşinci kitabın son kısmında politik bir meydan okumayla ilk kez kendisini gösterir. Sokrates '**geleneğe aykırı geleceğini**' iddia ettiği bu '**en büyük dalgayı**' koruyucu sınıfın eğitiminin son aşamasında şöyle açıklar:

"Filozoflar bu devletlerde kral ya da şimdi kral, önder dediklerimiz gerçekten filozof olmadıkça, böylece aynı insanda devlet gücüyle akıl gücü birleşmedikçe, kesin bir yasayla herkese yalnız kendi yapacağı iş verilmedikçe, devletlerin başı dertten kurtulmaz, insanoğlu da bunu yapmadıkça tasarladığımız devlet mümkün olduğu ölçüde bile doğamaz, kavuşamaz gün ışığına."

Bilim ile devlet adamlığı ayrımı sorunu

Martin Heidegger'in 1930'larda seminerlerinde özellikle, Platon'un mağara metaforu ve filozof-kral kavramını ayrıntılarıyla incelediğini görmekteyiz.

Öyleyse Platon'a göre, politik güç akılsal olana devredilmelidir. Akılsal olan ise açıkça filozof-kralın eril dilidir. Başka bir deyişle en yüksek akıl ve en bilge bilim, kent yaşamının yönetiminde uygun bir şekilde kullanılmalıdır. Platon açısından, Atina'nın en büyük sorunu bilim ile devlet adamlığı arasında var olan ayrımın gizlidir. Çünkü böyle bir ayrım devlet yönetimine verdiği kadar bilime de zarar verecek bir düşünceyi içinde barındırır. Devlet adamının iktidarı boyunca 'episteme'den uzak kalabileceği savı, aynı zamanda 'logo-polis'te ikna ve diyalog yerine şiddetin egemen olmasına kapı aralar. Bu yüzden 'koruyucu' sınıfın içinden müzik, armoni ve fiziksel eğitiminin hemen sonrasında ikinci bir seçim yapılması önerilmelidir. Kentin gelecekteki yöneticileri olacak az sayıda seçilmiş öğrenci, ayrıcalıklı zihinsel yeteneklerine ve özel ahlaki üstünlüklerine göre aralarında fark gözetilmeden ayırt edilmiş kişilerden oluşacaktır.

Peki, Devlet'te Platon'un önereceği akılsallık neye işaret ediyor? Düşünen ve bilen bu özne kimdir? Bir başka şekilde sormak gerekirse, öznenin aklındaki nesnelere nasıl açıklanabilir? Platon'a göre ancak bu sorular yanıtlandığında filozofun ve anayasa-ressamının gerçek niteliği ortaya çıkacaktır. Öte yandan siyasal iktidarın ortaya çıkardığı şiddeti sönmüldürmek adına Platon'un adalet kuramını filozof-kralın eril akıl anlayışı üzerine yeniden inşa etmesi tam da aşmaya çalıştığı paradoksu yeni bir şiddet diliyle ürettiğini göstermez mi? Saf şiddete savrulan tirana karşı, filozof-kralın adalet anlayışı, şiddetin yeniden üretilmesindeki eril niyetleri ne kadar gizleyebilir? Martin Heidegger'in 1935'te nasyonal sosyalizm için kaleme aldığı methiyeler, böylesi bir erillikten beslenmiyor muydu? Metafiziğe Giriş'in yazarının Platon'un filozof-kralına ne kadar hak verdiğini görmek konunun güncelliğini biz postmodern okuyucuya bir kez daha hatırlatmıyor mu? Felsefenin eril dili, Platoncu kuruluşundan başlayarak siyasal iktidarın paradoksunu aşmak yerine onu tekrar ve tekrar üretmedi mi?

Şiddetin karşılaştırılması: İmparator Caligula'nın şiddet algısı

Bengi Ergün
Arkeolog

Bir insanın şiddet eğilimi göstermesine sebep olabilecek birçok etken söz konusu. Peki, imparator Caligula'nın, küçüklüğünden ölene kadar olan davranışlarına bakarak onu ne kadar suçlayabiliriz?

Yaşayan her canlının içinde şiddete meyil vardır. Bu cümleyi okuyunca, çoğu kişinin aklından **"Hayır, ben çok sakırım, öfke duygumu kontrol edebiliyorum"** gibi cümleler geçtiğini tahmin edebiliyorum. Fakat bahsettiğim husus, bir noktada sizin karakterinizin dışında gelişir. Geçmişten günümüze baktığımızda, şiddete başvuran canlıların, her olumsuz hareketini isteyerek yaptığını sanıyorsanız, yanılıyorsunuz.

Hepsinden önce, yeryüzünde canlıların olduğu ilk andan itibaren günümüze kadar bir mücadelenin sürdüğünü düşünmek gerekir. Her canlı -doğada hayatta kalmak için- mecbur kaldığı an şiddete başvurdu. Hayvanlar ve insanlar yaşam alanlarını belirlemek, bölgelerine ve ailelerine sahip çıkmak, hayatta kalmak gibi çeşitli nedenler için küçük veya büyük bir savaşın içine mutlaka girdi. Örneğin, insanlar evrimleştiği ilk andan itibaren kendi türünü korumak için çeşitli hayvanları öldürmek zorunda kaldı. Evrimsel süreçte, bugün insan olarak atfedebileceğimiz tür içindeki çeşitlenme arttıkça, bu mücadelenin insan ırkı arasında da başladığını görebiliriz.

Av sahnesi.

Zamanı biraz ileriye sardığımızda, türümüzün başladığı bu şiddet eğilimli hareketler, tarih içinde, savaşlarda kendini çokça gösterir. Medeniyetler ortaya çıktıkça; yine hayatta kalma içgüdü ve üstün gelme arzusuyla birlikte elde edilen güç artar. Hepimiz biliyoruz ki savaşların en temel sebebi, güç elde etme arzudur. Bu arzu içinde insan; hiçbir noktada gösterdiği şiddetin dozunu hesaplamaz. Hatta çoğu zaman liderler, bundan haz duyarlar. İçimizdeki bu şiddet duygusu, kendini gösterir. Aynı zamanda, bu duygu ile beraber, haz duyma, tatmin olma ve mutlu olma gibi duygular dahi ortaya çıkabilir.

Gladyatör dövüşleri.

Haydi, şimdi gelin, Roma kültürüne, bu durumun en net örneklerini görmeye gidelim. Romalılar, şiddeti, bırakın normal bir mutlu olma eylemi ile bağdaştırmayı, bunun da ötesinde, adeta müthiş bir eğlence aracı olarak görüyorlardı. Sıklıkla düzenlenen gladyatör oyunları, Roma'nın şiddet üzerine bakışını çarpıcı bir biçimde gösteren etkinlikleridir.

Gladyatörler, kimi zaman gönüllü olarak kimi zaman da ücretli olarak dövüşürdü. Bazıları, gerçekten öldürmeyi ve dövüşmeyi seviyorken, kimisinin paraya duyduğu ihtiyaç, bu dövüşlere katılmasına yol açıyordu. Tabii, büyük bir çoğunluğun da arenaya zorla çıkartıldığını, hayatı için dövüşmek zorunda bırakıldığını unutmamak lazım.

Romalılar kanlı gladyatör oyunlarını büyük bir haz ile izlerdi

Bu oyunların, 'ölümüne' olmasının dışında en can alıcı diğer özelliği; imparator ve ailesi de dahil olmak üzere, tüm kadın, erkek ve hatta çocuklar tarafından, bir tiyatro gösterisi gibi zevkle izleniyor olmasıydı. Günümüzde, bir araba yarışı izlerken aldığımız keyif, kimin galip geleceği hakkındaki merakımız nasılsa; Romalılar da aynı şekilde, kanlı gladyatör oyunlarında kimin ölüp kimin sağ çıkacağını büyük bir haz ile izler, bazı oyunlarda gladyatörlerin üzerine bahis bile oynarlardı.

Gladyatör dövüşleri.

İmparatorlar istediği zaman, olayları daha da kıskırtmak için veya 'sadece herhangi birinin ölümünü izlemek' adına, arenaya, zorla, köleleri çıkarır ve onları diğer gladyatörlerin önünde yem yapardı. Bu dövüşler, sadece insanların arasında olmazdı. Bazen, dövüş alanına vahşi hayvanlar salınırdı. Bu tür oyunlarda, halkın bir hayvanın bir insanı parçalamasını görmekten zevk aldığı, sırf bunu izlemek için özellikle vakit ayırdığı bilinir. Durumun çok acımasız olduğu su götürmez bir gerçek olarak karşımızda dururken aynı zamanda insanın içindeki şiddet merakının da bir kanıtı.

Antik Çağ'da bu durum o kadar yaygın ve o kadar normaldi ki gladyatörler için özel okullar bile vardı. Mesela, hepimizin bildiği Collesium, aslında, etrafında gladyatör eğitim okullarının hatta gladyatörlerin yıkanması için hamamların olduğu mimari kompleksin bir parçasıdır. Dövüşçülere bakmak, beslemek, temizlik ihtiyaçlarını karşılamak ve hatta onları daha da geliştirmek adına, okulundan hamamlarına kadar düşünmek, bu oyunların ne kadar sevildiğini ispatlar.

Collesium.

Farklı bir perspektiften bakacak olursak, her şeyin bir modası, her coğrafi bölgenin ve tarihi dönemin de bir kültürü olduğu gibi şiddetin de bir kültürü olabilir mi? Antik Çağ'da bu yoğunlukta bir şiddet durumunun, hem ciddi bir maddi gelir sağlaması ve hem de her kesimden insan için en popüler eğlence olmasının ya da bu vahşi oyunlardaki ölümlerin normal karşılanmasının sebebi, bir dönem kültürü olabilir mi?

Bu durumu daha da açıklamak adına, bu '**dönemsel kültür**' kavramına bazı örnekler vermek yerinde olacak. Mesela, Antik Mısır'da firavun olmanın yolu, kardeşlerin birbirleri ile evlenmesinden geçer. Adetlere göre, Mısır'ı yönetecek kişilerin, soylu kanı bozmaları gerekir. Bugün bakıldığında, böyle bir ensest ilişki yanlıştır. Ancak Mısır'da, bırakın doğruluğunu, bu durum, kültürel ve dini açıdan bizzat gereklidir ve haliyle kutsaldır.

Bu adetin kökenine bakacak olursak; Antik Mısır'da görülen ensest evlilik geleneğinin ilk öncüleri, Mısırlılar tarafından tanrılar ve insanlar arasında aracı olduklarına inanılan firavunlardır. Mısır'ın önemli tanrılarından Osiris'in ölümünden sonra onunla özdeşleşerek ilahi statüye ulaşan firavunlar; Osiris ve kız kardeşi İsis gibi kardeş evliliği yapmaya başlamışlardı ve tanrılar tarafından başlatılan ensest evlilik geleneğinin öncüsü ve koruyucusu haline gelmişlerdi.

Bir Antik Mısır sahnesi.

Antik Mısır'da bir evlilik sahnesi.

Sadece Mısır'da değil, bildiğiniz üzere, Hellen ve devamı niteliğinde olan Roma tanrı ve tanrıçalarında da aynı durum söz konusu değil midir? Antik Hellen'de yaşayan biri olsanız şuna inanacaktınız: Zeus ve Hera iki kardeş. Bu iki yüce varlık -ki Zeus tanrıların tanrısı, Baş Tanrı olarak kabul edilir- kardeş olmalarına rağmen evliler ve bu Hellen tanrıları arasındaki tek resmi evlilik. Üstelik metinlerde 'Hieros Gamos' yani kutsal evlilik olarak geçiyor. Bu durumda, o toplum ensesti normal karşılamaz mı? Evreni, her şeyi yönettiği bilinen bir tanrı, kardeşi ile evlenebiliyorsa, bunda ne gibi bir yanlışlık olabilir? Doğal olarak, dinin getirdiği inanın da o dönemin kültürünü beslediğini görülür. Eh buradan yola çıkarsak, o zaman aynı şeyin, aynı tanrıların 'sürekli savaş halinde olması' durumu için de geçerli olduğu söylenebilir. İçimizde zaten bir şiddet dürtüsü var, üstüne tanrılar da habire savaşıyor, böylesi bir kültürde şiddetten kaçmak istemek ya da kaçmak, ne kadar mümkün olabilir ki? Ya da tersinden söylemek gerekirse, biz şiddete bu kadar düşkünken, efsanelerimiz ve inançlarımız şiddetten ne kadar uzak kalabilir ki?

*"Şarkısını söyle bize ey tanrıça,
Akhilleus'un o büyük öfkesinin şarkısını,
Peleusoğlu, Akhalara büyük acı getirdi,
bir yandan tanrı Zeus'un buyruğu gelirken yerine,
çok sayıda yiğit atıldı Hades'e,
yiğitler yem oldu akbabalara ve köpeklere."*

Homeros, İlyada

İlyada Destanı, Troya Savaşı'ndan bir sahne.

'Şiddet, yadırganmadan Antik Çağ'da kol gezer'

İmparator Caligula.

Şiddet bu çağlarda, önce tanrılar daha sonra yöneticiler derken, zaten en tepeden geliyor. Üstüne, savaşlar ve gladyatör oyunları bir yana; bireysel davranışlar yanlış olarak nitelendirildiğinde verilen tepkiler, suçlara yönelik cezalar gibi durumlarda çoğu liderin sergilediği davranışları da ekleyelim. Onun da üstüne, her yeni doğan insanın, böyle bir düzenin içinde büyüyüp geliştiğini de eklersek denklem tamamlanır: **'Şiddet, yadırganmadan Antik Çağ'da kol gezer.'**

Şimdi gelelim hem Roma hem liderlik hem de şiddetin içine doğmak kavramının **'ikonu'** diyebileceğimiz kişiye, İmparator Caligula'ya. Caligula hakkında herkesin mutlaka bir duyumu veya yorumu vardır. İmparatorumuz, **'sapkınlığı'** ve şiddet eğilimi ile kendisinden neredeyse 2000 yıldır kesintisiz söz ettirmekte.

İmparator Tiberius.

Caligula MS 12' de doğmuş, çocukluğu Tiberius'un diktatörlüğünün yoğun olduğu döneme denk gelmiş ve saray entrikalarının içinde büyümüştü. İmparatorluk soyundan gelen Caligula'nın babası Germanicus başarılı bir generaldi ve bu da Caligula için haliyle birinci elden savaşların içinde büyümek demekti. Aslında babasıyla çok da beraber olduğu söylenemez. Çünkü Tiberius, Caligula küçük yaşta düzenlediği bir suikast ile Germanicus'u öldürtür. Daha sonra Caligula'nın iki kız kardeşi hariç tüm ailesini de katleder. Caligula böylece hem büyük bir hüsrana uğrar hem de bir liderin **'istediği zaman istediği şekilde kullanabileceği'** o ölçüsüz gücüne de şahit olur. Bunları yaşayan herhangi bir insanın, ileride sağlıklı davranışlar sergilemesini nasıl bekleyebiliriz? Hele ki o insan, Antik Çağ'ın en büyük ve en güçlü imparatorluğunun başına geçip eline sonsuz bir yetki aldıktan sonra...

MS 37'de tahta geçen Caligula, aslında Roma halkı ve askerleri tarafından oldukça seviliyordu, ona bir diktatörden sonra gelen kurtarıcı gözüyle bakılıyordu. Caligula, tahta geçtiği ilk yıllarda, bu olumlu karşılamanın hakkını vermişti. Zaten küçüklüğünden itibaren kendisini siyasi ve ekonomik alanlarda oldukça geliştirmişti. Onun yönetiminde, imparatorluğun ekonomisi oldukça iyi bir durumdaydı ve Roma, özellikle sanat alanında gittikçe gelişim göstermekteydi. Kısacası Caligula'ya, saray içinde ve özel hayatında yaptıklarının dışında bir pencereden bakacak olursak, imparatorun iyi bir yönetici olduğunu ve Roma halkının da bu yüzden halinden memnun olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Caligula suikast korkusundan, şüphelendiği herkesi öldürtüyordu

Şimdi diğer pencereden bakmaya, saraya ve imparatorun özel hayatına bir göz atmaya gidelim. Gücü eline aldıktan sonra Caligula'nın zihinsel ve duygulanımsal süreçleri günden güne bozulacak ve haliyle senato da bu durumdan oldukça rahatsız olacaktır.

Onlara göre Caligula hastadır ve aykırı davranışları vardır. Mesela Caligula, önceki imparatorlara göre çok daha fazla gladyatör oyunları oynatıyor ve oyunları sadece kendi keyfine göre düzenliyordu. Tabii bu oyunlardan aldığı zevkin de herkesten fazla olduğunun altını çizelim. Sonra, akşam yemeğine davet ettiği insanlara, gerçek meyvelerden ayırt edilmesi güç olan, camdan yapılmış meyveleri sunuyor, konukların bunları yerken ağızlarının parçalanmasını izlemeyi seviyordu. Bunun yanında -aslında tanrıların yaptığı şeyi aynen yaparak- sıklıkla kız kardeşiyle birlikte oluyordu. Dahası, suikasta uğrama korkusundan, şüphelendiği herkesi öldürtüyordu. Eh şimdi siz, senato rahatsız olmasın da ne yapsın diyeceksiniz. Demeyin! Haydi, olan bitene başka bir açıdan bakmayı deneyelim.

Birincisi, yüksek bir **'şiddet kültürü'** barındıran bir imparatorlukta, senato Caligula'yı neden garipser? İkincisi, bu tür davranışlar sergileyen ilk imparator Caligula değildir, o halde neden o diğerlerinden daha çok göze batar? Yani kısacası, kültür haline gelmiş diyebileceğimiz, yoğun şiddet ve acımasızlığın kol gezdiği bir devirde, Caligula diğerlerine neden aykırı gelmiştir?

Bakıldığında sadece Caligula değil, elinde güç barındırıp göz önünde bulunan herkes için bu durum geçerliydi. Karşı çıkan grup, ister senato ister halk isterse aileden biri olsun, aslında, sıradan sayılabilecek eylemleri sergileyen birinin, güç sahibi olduktan sonra bu eylemlerinden rahatsız olunması ve yerinden indirilmeye çalışılması kaçınılmaz bir sondu.

Zenginden alıp fakire veriyordu

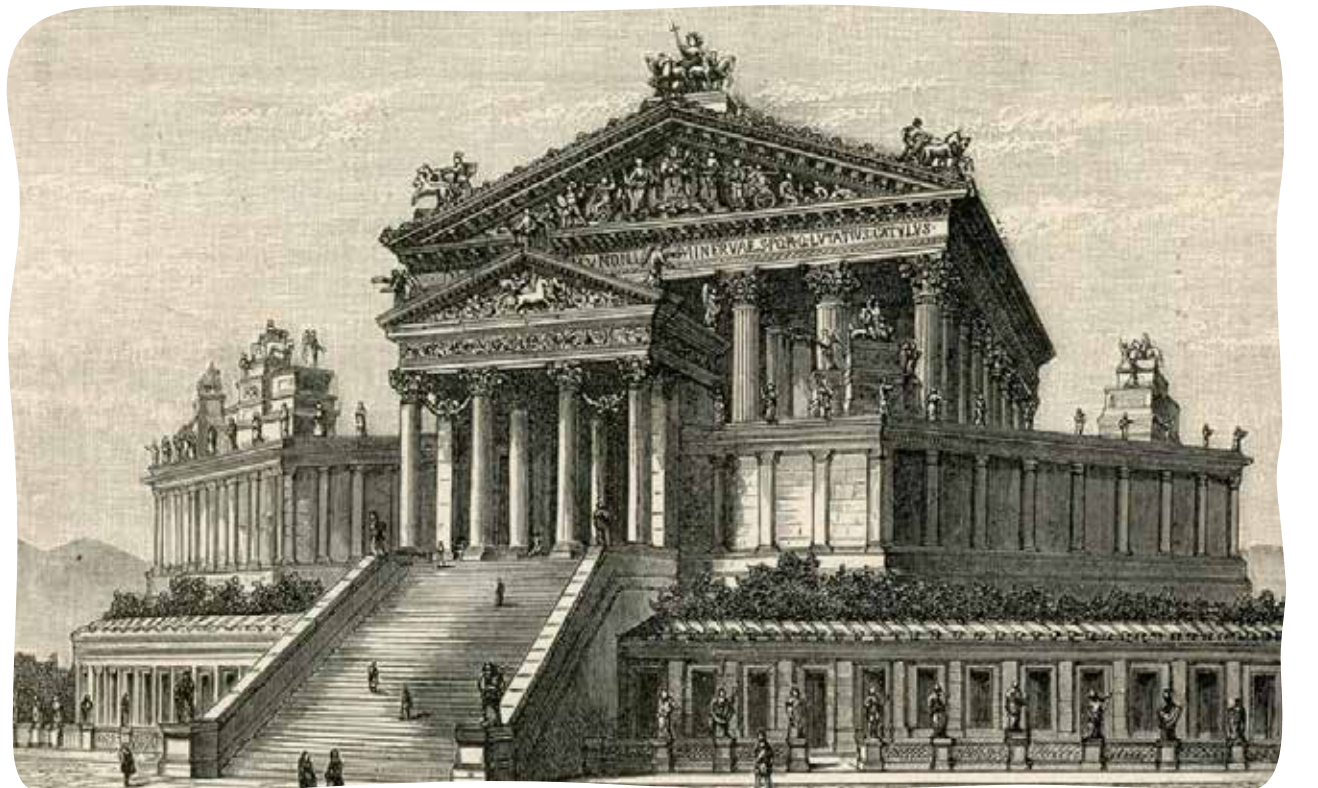
Senato'nun Caligula'yı devirme düşüncesinin tam olarak nerede zirve yaptığını biliyor musunuz? Caligula bir gün, **'Atımı senatör yapacağım, atım sizden daha akıllı'** diyerek senatoya ilk can alıcı vuruşu yapar. İkinci vuruş, imparatorun senatörlerin parasını aldığı zaman gelir.

Ne demiştik, Caligula iktidarında, vergi sisteminin düzgün gitmesi, ekonominin düzenlenmesi, toplumun refahı gibi konularda, Roma oldukça iyi durumdaydı. İmparator, halkını hiç mağdur etmemişti. Burada, **'Robin Hood'** benzetmesi yapsak çok yerinde olacaktır çünkü imparatorumuz, aynı onun gibi zenginden alıp fakire veriyordu. Vergilerin yetmediği, hazinenin azaldığı dönemlerde Caligula, özellikle hoşuna gitmeyen zengin aristokrat ve senatörlerin paralarına el koyup halka dağıtıyor veya hazineye koyuyordu.

Caligula'nın atını senatör yapma sahnesi.

Tüm bunların yanına, bir de kendisini tanrı ilan etmesini ekleyelim. Caligula artık bir tanrı olduğuna göre istediği zaman diğer tanrılarla görüşmesine kim karşıabilir? Hiç kimse! İmparatorumuz neredeyse her gün, Jüpiter Optimus Maximus Tapınağı'na gidip, Tanrı Jüpiter ile **'sohbet ediyordu'**. Caligula, tapınaktaki büyük heykelin kucağına oturur, bir şey söylerken heykelin kulağına fısıldar ve onun cevabını duymak için de kulağını heykelin ağzına dayardı. Hatta, konuşmanın hararetlendiği zamanlarda yüksek sesle bağırdığını söyleyenler de vardı.

Jupiter Optimus Maximus Tapınağı canlandırması.

Caligula, sarayından tapınağa kadar, her gün, o 'sinir bozucu' ölümlülerle dolu Forum'dan (meydan) geçmek zorundaydı. Ama bir köprü yaptırırsa, iki tepe arasındaki bu vadiden rahatça yürüyerek geçebilirdi! Eh, tanrılar ile daha rahat görüşebilmek için yapılacak bu köprünün oldukça masraflı olacağını tahmin edersiniz. Bu tarz inşaatlar, devlet hazinesine ciddi zarar verdiğinde, bunun çözümünün, ülkenin en zenginlerinin mal varlığına el koymak olduğunu zaten herkes bilir.

Köprü demişken, bu köprüde kendiliğinden gelişen bir olaydan daha bahsedelim. Roma'nın en dikkat çeken tarihçisi ve biyografi yazarı Seutonius (Gaius Seutonius Tranquillus), İmparator Caligula'nın dört yıllık saltanatının ikinci yarısında gerçekleşen bir olaydan, oldukça detaylı bir şekilde bahseder.

"...Caligula, belki de ilk gün, bir hevesle, köprüden aşağıya, kalabalık Roma Forumu'na birkaç altın sikkeye fırlattı. Sıradan insanların bu sikkeleri kapmak için çabalamasını çok eğlenceli buldu. Sonraki gün de aynı şeyi yaptı. Herhalde üçüncü gün haber yayılmış olacak ki forum, bu para yağmurunu bekleyen insanlarla dolup taştı. Dördüncü, beşinci, altıncı günler derken; suçlular, ayaktakımı, halk, köleler, dükkan sahipleri ve benzeri meydanı kapladı. Bu sikke kapmaca olayı gittikçe şiddetli bir hal aldı. O günlerden birinde çıkan kargaşada, düzinelerce insanın öldürüldüğünü; bunlardan yaklaşık otuzunun erkek, on ikisinin kadın ve birinin de hadım olduğunu hatırlıyorum (hadımı kesin olarak hatırlıyorum, erkekler o görüntüyü unutmuyor). Caligula o anda harika vakit geçiriyordu..."

İmparator Caligula.

Caligula'nın şiddet dürtüsünün yanında bilinen 11 hastalığı vardı

Bu kadar kötülüğün, şiddetin, ölümlerin zirve yaptığı bir dönemde, bir imparatorun böyle tezatlıklarının olması ilginç değil mi? Kendine yanlış yapanları zindana attırıp işkence ettiren, canı sıkıldıkça insanları öldürten birisinin, aynı zamanda halkının aç kalıp kalmadığını düşünmesi, halk kendisini sevsin diye uğraşması! İşte, tam olarak bu nedenlerle, şiddeti tarihsel ve kültürel boyutlarıyla ele almak gerekir. Kültür haline gelmiş birçok şey yadırganmaz, ona göre davranılır. Ayrıca, haydi kültürü bir yana bırakalım; büyük güç büyük sorumluluk demektir. Sorumluluklar, bazen sağlıklı düşünememeyi, kendilerince doğru olan yolda yanlış işler yapmayı beraberinde getirmiyor mu? Hiyerarşinin oluşmaya başladığı ilk andan itibaren, liderler de tam olarak bunu yapmıyor mu zaten? Tarihte birçok lider, ölçüsüz güç nedeniyle absürt davranışlar sergilememiş midir? Şu anda bile sergilemediklerini iddia edeniniz olur mu? O zaman, Caligula'yı bir nevi 'adı çıkmış' olarak nitelendirebiliriz. İmparatorumuzun öğrenile gelmiş şiddet dürtüsünün yanı sıra, günümüz şartları ile teşhisi konulmuş 11 adet hastalığa da sahip olduğunu biliyor muydunuz peki?

İmparator Caligula.

Caligula, iktidarının yaklaşık 6'ncı ayından sonra birdenbire hastalanır. Etrafındakiler tarafından her an öldürülme endişesi taşıdığı için bu durumu doğal karşılamaz, paranoid düşünce etkisinde kalır. Bulduğu konuma bakacak olursak, bir imparator olarak, öldürülme korkusundan dolayı uç noktalara sürüklenmiş olması konusunda pek de haksız sayılmaz.

Bunun yanı sıra, çok sevdiği kız kardeşini aniden kaybetmesi de ona derin bir acı yaşatmış ve ruh hali iyiden iyiye bozulmuştur. Küçüklükten gelen travmalar, ani ölümler ile ardı arkası kesilmeyen kayıplar derken, Caligula'nın ruhsal bozukluğu bedenine de yansımaya başlar. Tüm hastalıklarını sıralayıp hepsini tek tek açabilmek mümkün değil. Fakat en yaygın olanlarından; sara hastalığından ve insomnia durumundan bahsedebiliriz.

Yoğun sara nöbetlerinin bedenine verdiği zararın yanı sıra İmparator, içine düştüğü bu halin psikolojik getirileri ile de savaşıyordu. Önemli anlarda, güçlü görünmesi gereken zamanlarda ya da öylesine halkın içinde gezerken, aniden gelen titreme nöbetleri bir imparatoru nasıl bir hissiyata sokar? Bunu hayal etmek zor olmasa gerek. Ayrıca, insomnia yani uykusuzluk hastalığı nedeniyle günlerce uyuyamadığını, gece ve gündüzü birbirine karıştırıp halüsinasyonlar gördüğünü, sürekli kendi kendine konuştuğunu da düşünürsek, imparatorumuzun haline üzülmemek elde değil.

Caligula, bu tip hastalıkların yanında, bir de farkında olmadan, ağır ağır, kurşun zehirlenmesi geçirmekteydi. O dönemde, özellikle Roma'da, mutfak gereçleri ve içki kapları yapımında bolca kurşun kullanılıyordu. Şarap içmenin bir kültür kabul edildiği Roma'da, alkolü oldukça seven İmparator, içtiği her yudumda biraz daha zehirleniyordu. Kurşun zehirlenmesi, beyindeki hücrelere zarar vermekten tutun da hafıza sorunları gibi oldukça ciddi sorunlara da yol açabiliyor. Caligula'nın aşırı alkol tüketimiyle de harmanlanan bu durum, kısa vadede bünyede yoğun bir gerginliğe sebep olurken, uzun vadede de beyinde kalıcı hasar bırakmış olabilir.

Gördüğünüz gibi bir insanın şiddet eğilimi göstermesine sebep olabilecek birçok etken söz konusu. İmparator Caligula'nın, küçüklüğünden ölene kadar olan bu davranışlarına bakarak onu ne kadar suçlayabiliriz? Ya da onu ne kadar affedebiliriz? İmparatorun hayatına ve yaptıklarına yakından baktığımız zaman **'sapkın imparator, deli imparator'** gibi etiketlerinin arkasında, halkını düşünen, kendini geliştirmeyi seven bir karakter ile karşılaşırız. Unutmamak lazım ki hiç kimse kötü doğmaz, hayat şartlarının getirisiyle karakteri şekillenir. Sinema sektöründe bir klişe vardır: Her kötü karakterin, yaşamış olduğu travmatik bir olay vardır ve ancak bu olay sonrasında çevresine zarar vermeye başlar. Şimdi, Caligula için de aynısı söylemek mümkün değil midir?

Kendisi böyle olmayı ister miydi, halinden memnun muydu yoksa her şeyden pişman olduğu bir dönem olmuş muydu? Bunu öğrenmek neredeyse imkansız olduğundan, kafamızda her zaman soru işaretleri kalacak gibi duruyor. Şiddet denilince akla ilk gelen örneklerden birisi olan İmparatorun, neden o kadar taşkın ve akıl almaz davrandığı hakkında, şu anda sadece fikir yürütebiliriz. Fakat herkes tarafından bilinmesi gereken bir gerçek var ki, o da Caligula'nın hiçbir zaman şiddetin ve acımasızlığın tek örneği olmadığı.

Anlaşıldığı üzere; şiddetin sebep ve çeşitlerini sıralayabilmek çok zor. Geçmişten günümüze şiddetin nice çeşitleri olduğunu gördük ve görmeye de devam ediyoruz. Peki, siz bunun bir sonunun olacağını düşünüyor musunuz? Sizce bu dürtü, herhangi bir zamanda içimizden yok olacak gibi mi?

Şiddetin menüsü

Öğr. Gör.
Selim Martin
Dokuz Eylül
Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi,
Arkeoloji Bölümü

- Efendim, buyurun. Batı medeniyetinin kendine köken olarak aldığı Helen Mitolojisi'ne hoş geldiniz.
- Hoş bulduk. Şiddetinizin çok meşhur olduğunu duyduk. Bir defa gelen tekrar geliyormuş. Biz de birer şiddet rica edecektik.
- Tabii efendim. Buyurun oturun. Nasıl olsun şiddetiniz? Ne tür şiddet istersiniz yani?
- Ne tür mü? Biz çeşitleri olduğunu bilmiyorduk. Neler var acaba?
- Efendim siz oturun, ben size birer menü getireyim. Yoksa saymakla bitmeyecek. Kafanız karışmasın. Siz menüyü okurken ben de size çeşitleri tanıtırım.

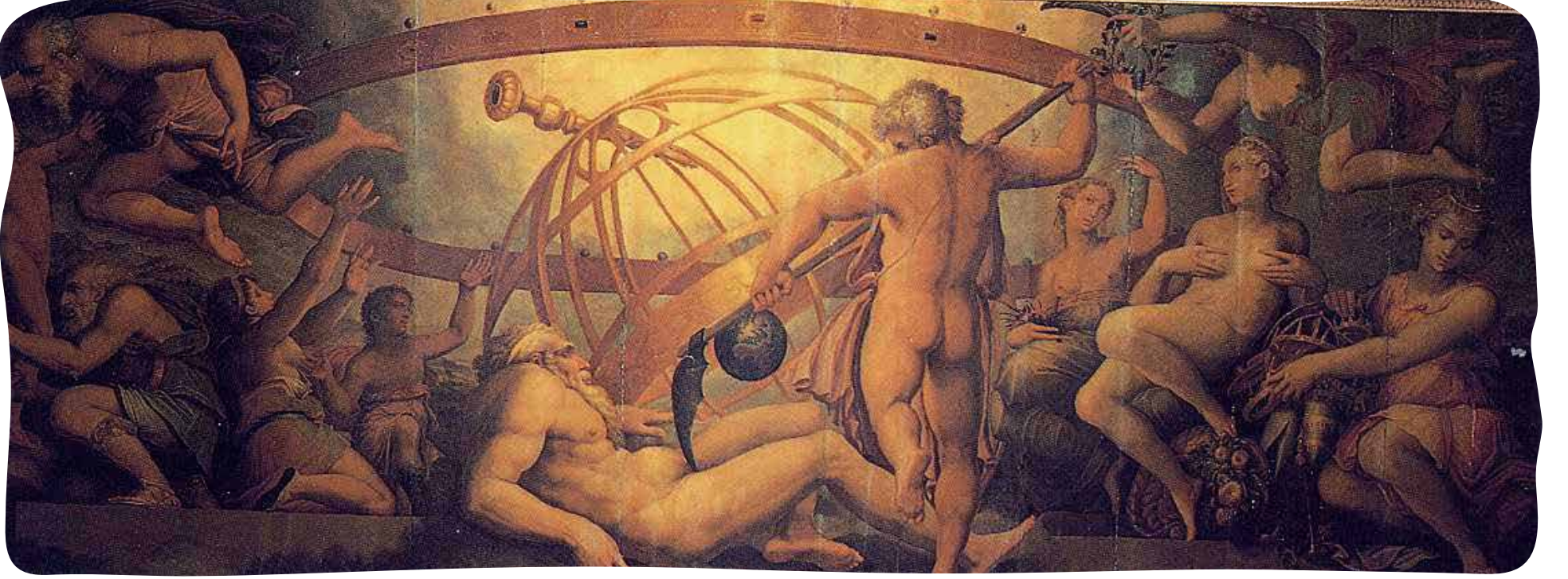
Evet, tekrardan hoş geldiniz diyerek menüyü tanıtmaya geçiyorum.

'Başlangıç' olarak, her şeyin ilkini, tanrıların egemenlik mücadelesini öneriyorum.

Efendim, efsaneyi bilirsiniz sanıyorum. Kısaca özetlemek gerekirse; başlangıçta Gaia (toprak ana), parthenogenesis (eşsiz üreme) olarak birçok çocuk doğurur. Sonra bu çocuklardan birisi olan Uranos ile birlikte olur ve bu birliktelikten öncelikle altı erkek ve altı kadın Titan dünyaya gelir. Kronos, bu titanların en sonuncusu ve en kurnazıdır. Uranos ile Gaia birleşmeye devam eder. Tepegözler, Yüzkollular derken, dünya çeşitli tanrısal yaratıklarla dolar. Baba Uranos -kalabalıktan sıkıldıysa demek ki- çocuklarını yeryüzünün en karanlık çukuru Tartaros'a atınca Gaia öfkelenir ve küçük oğlu Kronos'u babasına karşı kıskırtır. Gece vakti; Uranos, Gaia'yı sarmaya gelince, libidonun zirveye vardığı anda, bizim oğlan saklandığı yerden çıkararak, elmas bir orak ile babasının cinsel organını biçer.

Uranos'un Hadım Edilmesi,
Giorgio Vasari,
16. yüzyıl, Fresk.

Toprağa düşen kanlar ve spermler, canavarlar doğururken, denize düşenler ise güzellik, aşk ve cinselliğin tanrıçası Aphrodite'in doğumuna yol açar. Buyurun efendim, aile içi şiddet, darp, adam yaralama, siyasi şiddet, ne ararsanız var. Hatta fark edeceğiniz üzere, bu hikayeye göre, cinselliğin kökeni bile bizzat şiddet.

Başlangıç servisimiz daha bitmedi tabii, merak etmeyin ürünlerimiz doyurucudur. Siz tamam, yeter(!) deyinceye kadar getirmeye devam ediyoruz.

Titanomakhia,
Bakır boyama,
Joachim Wtewael, 1600.

Bizim baba katili, malum egemenliği ele geçirdi, babasından ne gördüyse öyle yapacak. Kız kardeşlerinden birisi ile evlenip, o da çocuk yapmaya başladı tabii. Bu birleşmeden, anlı şanlı üç erkek üç de kadın dünyaya geldi gelmesine ama Kronos bu çocukları doğar doğmaz yutuyor. Neme lazım? Ya onun babasına yaptığı gibi, çocukları da ona isyan ederse, değil mi? Bu duruma kızan, çocukların annesi Rhea, son doğan oğlu Zeus'un yerine, bir taşı kundaklayıp verdi Kronos'a. Kronos da hop indiriverdi mideye. Hikayenin devamı malum: Yutulmaktan kurtulan oğlan, uzaklarda büyüyüp dönecek, kardeşlerini, amcalarını, teyzelerini -yani önceki iktidarın kurbanlarını- toplayıp devr-i sabık yaratacak ve böylece iktidarı ele geçirecektir. Buyurun efendim; ensest, çocuk istismarı, siyasi şiddet, kan, revan, savaş... Tekmili birden, bu öyküde.

- Efendim, müsaade ederseniz 'ara sıcaklara' geçelim. Aslında başlangıç menümüzde; insanın yaradılışı olsun, tüm insanları soy soy öldürmek olsun, bir tufan yaratarak hepsini boğmak olsun, daha çok çeşidimiz var ama ilk defa geliyorsunuz, hepsi size ağır olur. Bence bu yeterli.

- Ara sıcaklarımız da oldukça zengin. Ayrı başlıklar halinde çok seçenek bulabilirsiniz. Bakın mesela ilk başlığımız tecavüzler. Bu başlığın altında; tanrılar-tanrıçalar arasında, tanrı/tanrıçalar ile insanlar arasında ve sadece insanlar arasında olmak üzere üç çeşidimiz var. Hepsi de çok doyurucudur efendim, vallahi inanmazsınız, doymak ne demek? Gına getirir.

Mesela, Apollon'un Daphne'ye tecavüz girişimi, hafif bir giriş olarak fena olmaz. Biliyorsunuz, zavallı kadıncağzı tecavüzden kaçmak için ağaca dönüşmüştü. İsterseniz daha ağır bir giriş de yapabiliriz. Size bir Zeus tabağı yaptırabilirim. Tecavüzün her çeşidi var içinde: Hamile bırakıp yuttuğu Metis, yağmur olarak yağıp hamile bıraktığı Danae, boğaya dönüşüp kaçırdığı Europa, kuğu kılığında yanaştığı Leda, hamileyken yanmasına sebep olduğu Semele; üstüne birer Demeter, Leto, biraz da resmi eş Hera. Az az ekliyorum hepsinden. Tabii en üste, oğlanların en güzeli olduğu için kaçırılan ve tüm hayatı boyunca tecavüzcüsüne hizmet etmek zorunda bırakılan Ganymedes koymazsak olmaz. Ya, bu Zeus tabağı çok ağır olur dersanız, karışık yaptırayım. Karışık da seçeneğiniz çok, fazla ağır da sayılmaz. Biraz Hades ile Persephone, biraz Cassandra, biraz Polyksena, biraz da Dionysos ile Aura ekledik mi tamamdır. Hadi afiyet olsun. Üstelik sonuncusunun içinde alkol de var. Malum Dionysos; tabii ki önce sarhoş edecek, sonra tecavüz edecek.

Efendim, bu kadar da olur mu, bunlarda hiç insanlık yok mu demeyin. Ne dedik yukarıda? Tecavüz öyle ki, gına getirir! Getirdi değil mi?

'Ara sıcak' : Theseus tabağı

Diğer 'ara sıcak' başlığımız kahraman şiddeti. Bu başlık, 'ana şiddet' öncesi alınabilecek en hafif menümüz. İçinizden çoğu zaman kahramana hak vereceğiniz için hazımsızlık yaratmıyor. Gönül rahatlığıyla tüketebilirsiniz. İlk olarak Theseus tabağımız var. Bu tabağımız ustaca hazırlanmış, tüm şiddetler oldukça dengeli şekilde düzenlenmiştir. Önce biraz, kahramanın Atina'ya giderken yolda yaptıklarından koyuyoruz: Mesela, gürzle öldürülen Periphetes, çam ağacına bağlanıp fırlatılan Sinis, kayalıklardan denize fırlatılan Skiron, sıkarak öldürdüğü Kerkyon, yatağa bağlayıp kestiği Polypemon gibi. Sonra biraz akraba cinayeti ekliyoruz: Amcası Pallas ve onun eli oğlundan en az yirmi beşi tabakta yerini mutlaka alıyor. Sonra üstüne bol soslu Minotauros'u da ekledik mi tamamdır. İsterseniz aynı şekilde özenle hazırlanmış Herakles tabağı, Perseus tabağı veya kurnaz Odysseus tabağı da alabilirsiniz. İçlerinde; at adamlar, deniz canavarları, ejderhalar, tepegözler, taş dönmüş insanlar, akrabalar, hatta kendi kendine yanma bile var. Yok, yok resmen.

**Theseus'un
kahramanlıkları,
Kırmızı Figür Kyliks,
MÖ 440-430.**

Sisyphos'un Cezası,
Titian, 1548-49,
Prado Müzesi,
İspanya.

Efendim üçüncü **"ara sıcak"** başlığımız diğerlerine göre biraz pahalı, çünkü **'terbiyeli'** bir ürün olduğu için anlık lezzetinin yanında, uzun yıllar geçse bile etkisi devam ediyor. Tanrısal cezalar olarak kategorize ettiğimiz bu ürünler de oldukça çeşitli. İstemediğiniz kadar alt başlığı var. Bir grubu, aynı tecavüzler gibi listeleniyor; tanrılar/tanrıçalar arasında, tanrı/tanrıçalar ile insanlar arasında ve sadece insanlar arasında. Diğer grubun listesi ise; öfkeyle verilenler, ibret olsun diye verilenler, acizlikten verilenler, hatta sırf verilebildiği için verilenler gibi dallanıp budaklanıyor. Yine bir başka grup; sonsuz cezalar, psikolojik cezalar, fiziksel cezalar, işkence cezaları, başkalaşım geçirtme cezaları gibi iyice ayrışıyor. Dediğim gibi, sayamayacağınız kadar çeşidimiz var. Ayrıca söylemeliyim, bunları karışık olarak veremiyoruz maalesef. Tatları birbirine karışıyor, bir özelliği kalmıyor.

- Bazılarını tek tek sayıyorum, siz beğendiğinizi seçin. Hepsini sayamam kusura bakmayın. Benim nefesim yetmez, sizin de vaktiniz.

Önce ceza olarak öldürülüp sonra ölümler ülkesinden kaçınca cezası katlanan ve sonsuza dek bir kayayı yokuş yukarı ittirmek zorunda kalan Sisyphos. Önce ölümsüzlük iksiri içirilip, sonra bir tekerleğe bağlanıp yakılan, sonsuza dek yanıp dönmek zorunda kalan İksion. Dokunduğu her şey altına dönen, üstelik kulağı da eşek kulağı gibi olan Midas. Dünyanın yükü omuzlarında olan Atlas. Derisi yüzülen Marsyas, ki adamcağızın tek suçu saz çalmaktı biliyor musunuz?

Efendim sonra, tüm çocukları öldürülünce ağlamaktan taşa dönen Niobe. İşini iyi yaptı diye örümceğe döndürülen Arakhne. Varlık içinde yokluk çeken Tantalos... Ay, sayarken yoruldu vallahi. Kendi ailesindeki sarhoş kadınlar tarafından parçalanan Pentheus. Atina'da, şaraptan çıldırıp komşularını öldüren adamlar, beyazlar giyip kendini asan kadınlar. Gemileri bir asma kütüğüne döndüğü için denize düşüp yunusa dönüşen korsanlar (sizi gidi sizi, hemen anladınız, bu son birkaç tanesi alkollü üründür).

Durun daha bitmedi. Geyiğe dönüştürülüp kendi köpeklerine parçalatılan Aktaion. Çocuk doğurur doğurmaz bir turna kuşuna dönüştürülen Pigme kadını. Delikli maşrapaya su doldurmakla ömrü geçen Danaos'un kızları. Hasır ip ören, ipin ucunu eşeği kemirdiği için örgüyü sonsuza dek bitiremeyen Oknos. Zeus'un tecavüzüne uğrayınca -her zaman olduğu gibi tecavüz edenin değil de edilenin cezalandırılması nedeniyle- ineğe dönüştürülen İo ve ayıya dönüştürülen Kallisto. Bu son ikisinden birine sinek musallat edilir ve diyar diyar gezdirilir, diğerine de oğlu tarafından öldürülmek düşer, ne yazık ki.

Kendinden başkasını sevemeyen Narkissos. Yüzünü görenler taşa döndüğü için kimseyle beraber olamayan Medusa. Ağaç kestiği için sonsuz açlıkla cezalandırılan ve sonunda açlıktan kendi bedenini yiyip yok olan Erysikhton...

Tükendim vallahi. Artık sayamayacağım çünkü say say bitmiyor. Neyse, en önemlisini de atlamak olmaz, onu da ekledim mi, bence tamamdır. Veeee tabii ki buranın en popüler ürünü; zincirlere vurulup ciğeri kartallara yedirilen Prometheus. Garibimin ciğeri kendini yenilemese, ölüp kurtulacak ama ölemiyor bir türlü. Eh, bu ürünün, aynı zamanda içlerinde en pahalısı olduğunu da söylemem lazım.

Ne oldu, seçebildiniz mi? Hah, bir de unutmadan bir ekleme yapayım, Tantalos'u ve Niobe'yi ayrı olarak, **'ana şiddet'** menüsünde de alabiliyorsunuz. Malum, o meşhur lanetli ailenin birer üyesi oldukları için orada da az az varlar.

'Ana şiddet' menümüz sadece iki seçenekli

- Efendim buraya kadar olan kısımdan tercihinizi yaptıysanız, sıra geldi **'ana şiddete'**.

'Ana şiddet' menümüz sadece iki seçenekli. Ama merak etmeyin, ikisi de aşırı zengin. İçlerinde mutlaka, şimdiye kadar saydıklarımızın en az birer benzeri bulunuyor. Acısı, ekşisi, dramı dolu; üstelik bol tuzlu gözyaşı da cabası. Ancak öncelikle uyarayım, bunlar kişiye özel değildir. Masaya ortak olarak getirilir. Sunumu, karışık şiddet veya şiddet tepsi olarak da isimlendirebiliriz. Efendim, hiçbirisini tek kişi kaldıramaz, birlikte tüketeceksiniz, o yüzden ne istediğinize birlikte karar verin lütfen.

İlk seçeneğiniz, lanetli aile. Şiddetin her türlüünü bulabileceğiniz bu ürünümüz, devamlı sürprizlerle dolu olduğundan asla tahmin edilemez bir yapıya sahiptir. Şiddetin nereden çıkacağı, kime nasıl uygulanacağı, karşılığında ne olacağı falan hep muamma. Yaşadıkça görüyorsunuz.

Farklı aile seçeneklerimiz olmakla beraber, işletmemizin meşhur olmasının asıl sebebi olan, Pelopsoğullarını yani nam-ı diğer Atreusoğullarını öneririm. Kökleri yüzyıllar öncesine dayanan bu şiddet sarmalını hiç bıkmadan tüketebilirsiniz. Müşterilerimizin çoğu buraya, sırf bunun için gelir.

Efendim, tepsimizin içindeki şiddeti kabaca tanıttım. Sypilos (Manisa) kralı Tantalos'u tanır mısınız? Kendisinin bir ayağı yerdeyken, diğeri göktedir. Krallık vazifesinin yanında, aynı zamanda Olympos'ta, tanrıların çeşnicibaşısı olarak görev yapmaktadır. İlahların arasında takıla takıla, affedersiniz bir yerleri kalkar. Hem dedikoducu hem de kibirli birisi olur. Önce, o sofrada duyduklarını gelip insanlara anlatır, sonra da başlar böbürlenmeye.

O kadar abartır ki kendisi olmasa, tanrıların-tanrıçaların aç kalacağından, aralarındaki düzenin bozulacağından, işlerin hepten karışacağından dem vurup durur. Söylediklerine kendisi de inanınca, işi iyice abartır. Vazgeçilmezliğini, önemini kanıtlamak için de öz oğlu Pelops'u kesip tanrılara yemek yapar. Safalar, nereden bilecek ki? Önlerine ne koysan yiyorlar.

Şimdi, sahneyi biraz Hollywoodlaştıralım. Yüce Olympos'un doruklarında, sisler içerisindeki bir sarayın, büyük ve gösterişli ana yemek salonundayız. Tüm tanrı ve tanrıçalar orada. Ortada bir etli pilav. Etle-ri Pelops'tan tabii. Arkada kapının orada, Tantalos bıyık altından gülüyor. Ancak unuttuğu bir şey var, masada oturanlar ilah. Birden sahne donuyor. Zeus, her şeyi durduruyor. Zaten tanrıların hiçbiri tek lokma yememiştir, değil mi? Zeus, Pelops'u yeniden yaratıyor ama o da ne? Oğlanın köprücük kemiği eksik. Artık, aynada kendi güzelliğine bakmaktan gözü hiçbir şey göremeyen Aphrodite mi, yoksa kızının üzüntüsünden sofrayı bile göremeyen Demeter mi bilinmez, bir tanesi bir parça eti kemiğinden sıyrı- vermiş işte. Neyse, eksik parçayı da fildişinden yapıp koyduk mu tamamdır. Eskisinden bile daha iyi oldu işte. Pelops, gerisin geri Manisa'ya, babasının yerine tahta oturmaya giderken, budala Tantalos da dosdoğru bizim Yamanlar Dağı'ndaki Karagöl'e gönderilir. Efendim, gölün suyu tatlı mı tatlı, etrafındaki meyve ağaçlarının dalları da meyveden yıkılıyor. Eh, Tantalos zaten tanrıların sofrasından içki, yemek aşıra aşıra ölümsüzlüğe kavuşmuş. Ne güzel hayat, değil mi? Yahu, böyle ceza mı olur demeyin. Çünkü kral, ne zaman su içmek için eğilse, sular çekilecek; ne zaman bir meyveye elini uzatsa, bir rüzgar gelip dalları yükseltecek. İşte, size günümüz psikoloji biliminden bir tanı: Varlık içinde yokluk, yani Tantalos Sendromu. Arkadaş, oğlunu kesip yemek yapmak da ne demek? Al sana, tüm insanlığa aktarılacak bir hastalığın ilk hastası olma onuru. Güle güle kullan.

- Efendim şiddet tepsimizin lezzeti daha başından kendisini belli etti değil mi? Durun durun, daha yeni başlıyoruz.

Oğlan dünyaya döndü, tahta oturdu ama ne demiş eskiler? Armut dibine düşer. Biz genetik miras desek de olur. Pelops, Olympia yakınlarındaki Pisa kentinin prensesi Hippodomia'ya gönül verir, onunla evlenmek ister. Ancak, kızın babası Oinomaus, damadı tarafından öldürüleceğini söyleyen bir kehanet almıştır. Bu yüzden, kızına talip olan herkese, kendisi ile ölümüne bir araba yarışına girme şartı koştur. Pelops'tan önceki taliplerin sayısının on sekiz olduğundan ve kralın her öldürdüğü talibin başını, sarayındaki ahşap sütunlara koyduğundan bahsedilir. Pelops kurnaz; krallığın yarısını ve prenses ile ilk gece yatma hakkını, kralın sürücüsüne teklif eder. Sürücü de haliyle seve seve kabul eder. Yarıştan önce sürücü Myrtilos, metal dingilleri balmumundan yapılma sahteleri ile değiştirir. Yarış kızışır, at arabasının sürücüsü önde, kral arkada; tam da Pelops'un arabasına yetişip, onu kargısıyla öldürmek üzereyken tekerlekler yerinden çıkar ve kralın arabası parçalanır. Atlara tutunan sürücü kurtulurken, arkada sürüklenen kral ölür. Pelops, yarışın galibi olarak prenses ile evlenir. Sürücü Myrtilos'u da uçurumdan aşağı atar. Bizim hain sürücü düşerken, kendisinden daha hain olan Pelops'a lanetler saydırır.

Tantalos ve Pelops'un yaptıkları soyun kalanına çok kötü dönecek

Evlilikleri boyunca, refahları hiç bozulmayan çift, sürücüyü ve ettiği lanetleri belki unutmuştur herhalde. Ancak çiftimizin ne on dört çocuğunun ne de bu çocuklardan olan torunlarının untabildiğini sanmıyorum. Tantalos ve Pelops'un, yani iki nesil kötü karakterin bu yaptıkları, onların ölümünün ardından, soyun geri kalanına çok kötü şekilde dönecektir.

Efendim, olayları biraz hızlıca ileri sarayım. Pelops'un ikiz oğulları Atreus ve Thyestes, Olympia tahtını ele geçirmek için üvey kardeşlerini öldürür. Babaları da olaya karıştığını düşündüğü anneleri Hippodamia ile birlikte onları sürgüne, Mykenai kentine gönderir. Anne orada kendini asar. İki kardeş krallığı ele geçirir. Thyestes kral olur. Aralarında taht kavgası başlar. Atreus krallığı ele geçirir. Thyestes kardeşinin karısını ayartır. Atreus kardeşinin çocuklarını öldürür ve onlardan yemek yapıp kardeşine yedirir. Sonra Thyestes, ölen oğlunun eşi ile birlikte olur. Ondan Aegisthos adında bir erkek çocuk yapar. Bu çocuk gidip amcası Atreus'u öldürür. Off! Ne aile ama.

Durun daha bitmedi. Bu arada Atreus'un sadakatsiz karısı ile olan birlikteliğinden üç çocuk doğar. Bunlardan ikisi, meşhur Agamemnon ve Menelaos'tur. Kendileri ile bir sonraki '**ana şiddet**' ürünümüzde, Troya Savaşı'nda, bir kez daha görüşeceğiz. Ancak şimdilik laneti sürdürmeye devam edelim.

Menelaos güzeller güzeli Helena ile Agamemnon da onun kız kardeşi Klytamnestra ile evlenir. Helena Menelaos'u kendisi seçmiştir ama kız kardeşi Agamemnon ile zorla evlendirilmiştir. Hatta Agamemnon hem Klytamnestra'nın ilk kocasını hem de ondan doğan bebeği öldürmüştü, sonra zorla ona sahip olmuştur. Aile coşturmuş bir kere, durmak bilmiyor.

Efendim sonrası malum. Helena kaçırılacak, Agamemnon ve Menelaos ordu toplayacak, ver elini Troya savaşı. Ama durun, orada başka bir şeyler daha oluyor...

Yine bir film sahnesi canlandıralım. Aulis limanında tüm gemiler toplanmış. Herkes savaş naraları atıyor ancak rüzgar öylesine kötü ki tek bir gemi bile burnunu limandan dışarıya çıkaramıyor. Kahinler, Agamemnon'un Artemis'in kutsal koruluğunda bir geyik avladığı için tanrıçayı kızdırdığını söyler. Agamemnon, karısına ve kızına haber gönderir.

**İphigeneia'nın
kurban edilmesi,**
François Perrier,
17. yüzyıl.

Kızıma talip var, hem de o talip, en büyük savaşçı Akhilleus, hemen buraya gelin ki düğün hazırlıklarına başlayalım, der. Anne ve kız, sevinçle Aulis kentinin yolunu tutarlar. Ancak orada, İphigeneia'yı bekleyen bir düğün değil, ölümdür. Büyük sunakta boynuna bıçak dayanan İphigeneia, arka planda haykırarak ağlayan annesi ve yukarıdan elinde bir geyik ile süzülen Tanrıça Artemis. Artemis, genç kadının ölmesine izin vermeyecek, onu alıp yerine kurban edilmek üzere bir geyik bırakacaktır. Arkadaş, tamam bu sefer tanrıçanın inayeti ile kurtuldun ama öz kızını, sadece bir savaş gecikmesin diye kesmeye çalışmak nedir?

Troya Savaşı bölümünü, hikayemizin bütünlüğü açısından şimdilik atlayalım, önce gidelim savaşın sonuna, eve dönüş maceralarına bakalım ki ailenin laneti devam etsin.

Hiç akıllısı yok bu ailenin!

Kyltamnestra, hem ilk kocası ve bebeğini öldürüp ona zorla sahip olduğu hem de kendi öz kızlarını kesmeye çalıştığı için kocası Agamemnon'dan nefret ediyor. 10 yıl süren savaş sırasında kendisine bir sevgili buluyor. Hatta kocası savaştan hiç dönmeyecekmiş gibi, sarayda, çocuklarının ve tüm ahalinin gözü önünde bu sevgilisiyle yaşıyor. Kim bu sevgili? Tahmin edene 10 puan. Sürpriiz! Bir önceki nesilde, Atreus'u yani Agamemnon'un babasını öldüren kuzen Aegisthos. Hiç akıllısı yok bu ailenin!

Tüm bunların üstüne, Agamemnon savaştan dönerken, kendisine cariyeye-köle olarak, Troya prensesi Cassandra'yı da yanında getirmesin mi? Artık olaylar varabileceği son noktaya varmıştır. Kralın dönüşünün şerefine yapılan büyük ziyafet öncesi, kraliçe kocasına bir banyo hazırlar, çıkışta ona baş deliği olmayan bir bornoz verir. Kral, kafası karışmış bir vaziyette bornozu giymeye çabalarken, Kyltamnestra onu defalarca bıçaklayarak öldürür. Eh, ne demişler? Yok yok, ne ekersen, onu biçersen demeyeceğim. Şiddet ancak şiddeti doğurur diyeceğim.

Ben bir yerde durmak istiyorum ama bu lanetli sü-
lale durmuyor. Klytamnestra ile Agamemnon'un
küçük oğlu Orestes, annesi babasını öldürdüğünde
oldukça küçüktü. Sürgüne gönderildi ya da ailenin
diğer fertleri tarafından korunmak amacıyla uzak-
laştırıldı. Ne dedik az önce? Şiddet, şiddeti doğuru-
yor. O çocuk büyüyünce ne yapacak? Tabii ki hem
tahtını geri almak hem de babasının intikamını al-
mak için annesini ve onun sevgilisini öldürecek.

Efendim, öykümüzden burada yine bir ters köşe gel-
mesin mi? Artık tanrılar mı, mitleri yazanlar mı yok-
sa bu destanları yaratan kamuoyu mu bilinmez; biri-
leri bu lanetten sıkılmış olmalı ki olaylar, öyle keskin
bir bıçakla kesilmiş gibi değil de ağır ağır, ritim dü-
şürerek, yavaşça son bulacak.

Orestes ve Erynsler,
William Adolphe
Bouguereau, 1862

Orestes kararsız, babasının intikamını almakla an-
nesini bağışlamak arasında kalmıştı. Babasının ka-
tillerini öldürmek, bir oğulun göreviydi, diğer her
şeyden önce gelen bir görev. Ama annesini öldüren
bir oğul da hem tanrılar hem de insanlar için iğrenç
bir mahluk olarak görülürdü. Kararsız genç, ne ya-
pacağını danışmak için gidip Apollon'a dua eder.
Tanrı da ona, annesini öldürmesini tavsiye eder.
Evinin üzerindeki laneti çözmek için babasının in-
tikamını alması, ancak anne katili olmak dahil, tüm
bunların bedelini de kendi yıkımıyla ödemesi gerek-
mektedir. Orestes, gider annesini ve onun sevgili-
sini öldürür. Öç perileri Erynsler onu çıldırtır yani
Türkçesini söylemek gerekirse, anne katili olmak
ağır gelir. Gencin vicdanı, susmak bilmez. Büyük bir
suçluluk duygusuyla, gezer durur. Tapınaklar ara-
sında mekik dokurken aradan ne kadar zaman geçer
bilinmez. Uzun yıllar sonra Orestes, hep dua ettiği
Apollon'un yanında, bir sefer gidip Tanrıça Athe-
na'ya da yalvarır. Bu gerçekten çok doğru bir karar
olur. Zira Pelops'un soyundan gelen hiç kimse, daha
önce böylesine asil bir eylemde bulunmamıştır. Bu
olaydan sonra ne o ne de soyundan gelen hiç kimse,
geçmişin karşı konulamaz gücü tarafından bir daha
asla kötülüğe sürüklenmeyecektir. Böylece Ores-
tes, Atreus Ev'i'nin lanetini sona erdirmiş olur. İstik-
lal marşı, kapanış.

Efendim gördüğünüz gibi birinci 'ana şiddet' ürünümüzde yok yok. Taciz, tecavüz gırla. Aklına esen çocuklarından yemek yapıyor. Kardeşini öldürmeyene, eşini aldatmayana, iktidar için şiddete başvurmayana, insan muamelesi bile yapılmıyor. Ensesti olsun, insan kurbanı olsun, bebek öldürmek olsun, her türlü şiddetin zirvesi burası; maşallah şeytan gelse, burada çırak çıkacak.

İkinci 'ana şiddet' ürünümüz Troya Savaşı

Gelelim ikincisine. Yukarıda da bahsedildiği üzere ikinci 'ana şiddet' ürünümüz Troya Savaşıdır. Zaten, şiddet deyince, akla ilk olarak savaşların gelmesine kimse itiraz etmez sanırım. Zaten tüm savaşlar, aslında şiddet kavramının yasallaştırılmasıdır elbette ama burası, adıyla sanıyla Helen Mitolojisi dükkanı olduğu için ve burada biz, sadece kendi yöremizin en nadide lezzetlerini servis etiğimiz için müşterilerimize iftiharla Troya Savaşı'nı sunuyoruz.

Uzun uzun açıklamaya gerek var mı bilemiyorum ama ben yine de ürünümüzü kabaca tanıtayım ki aklınızda bir soru işareti kalmasın.

Efendim, bu lezzetimiz iki ayrı işlemde geçerek hazırlanıyor. Bir taraf, tanrı ve tanrıçaların arasındaki bir aciliyeti çözmeye çalışırken demleniyor, diğer taraf da insanlar arasındaki bir paylaşımı çözmeye uğraşırken. Her ikisinde de şiddetten geçilmiyor evelallah.

Prometheus'u hatırlarsınız. Hani tanrılardan ateşi çalan Titan. Hani o, ciğeri kartallara yedirilen. İşte onu, kahraman Herakles bir gün gelip de zincirlerinden kurtaracak. Bizim Prometheus'un bir özelliği de geleceği bilmesi. Kurtulduktan bir süre sonra Prometheus, Baş tanrıça Hera'ya bir fal bakacak ve o falda bir kadına, Okeanos kızlarından biri olan Thetis'e dikkat çekecek. Kehanete göre, bu kadından doğacak erkek çocuk, kendi soyunun en güçlüsü olacak, hatta babasından bile daha güçlü olacak.

Kehaneti duyan Hera'yı alır bir telaş. Malum, Zeus çok çapkın. Uçan, kaçan, erkek, kadın fark etmiyor. Üstelik falda bahsedilen Thetis de hep burunlarının dibinde geziyor. Hanımefendi bir keresinde; küçük bir aile kavgası sonucunda esir edilen Zeus'u zincirlerinden kurtarmıştı, bir başka seferde, Hephaistos Olympos'tan düşünce ona bakıp yaralarını iyi etmişti. Aynı zamanda da Hera'nın yardımcılarında biri. Eyvah ki ne eyvah. Zeus'un bugüne kadar ona ilişmemiş olması bile bir mucize. Maazallah Zeus onunla birlikte olur, bir de buradan bir erkek çocuk dünyaya gelirse, bırak Hera'nın kocasını kaptırmasını, Olymposlular tümünden iktidarı kaybedecekler, haberleri yok.

Hepsi kafa kafaya verip bir plan yapar ve Thetis'i bir an önce evlendirmeye karar verirler. Bu ilahi kadın hemen evlenmeli ancak bir ölümlüyle evlenmeli ki doğacak çocuk tanrılar için sorun olmasın. Varsın insanların en güçlüsü olsun. Eh onu da bir zahmet insanlar düşünsün.

Thetis'e eş olarak Peleus adında bir soyluyu seçerler. Adam da maşallah suç dehası. Sicilini yazdırsak sayfalar yetmez. Erkek kardeşini öldürmek, kendisini aklayan ve üstelik kızıyla evlendiren kralı öldürmek, sonra ona sahip çıkan bir başka kralın karısını ayartıp hor görmek, aynı çiftin kızıyla evlenmek, ilk karısının bunun üzerine intiharına sebep olmak, yeni eşinin ailesini öldürmek... Liste böyle uzayıp gider. Ama bu arkadaş, aynı zamanda da tanrılarının sevgili bir dostu. Neden acaba?

Neyse efendim, işte Thetis'i bu Peleus ile evlendirecekler. Evlendirecekler de Thetis buna razı gelmiyor ki. Tanrısal bir varlık yani bir titan olarak, ne işi var alelade bir ölümlüyle? Evliliğin gerçekleşmesi adına damat adayımıza, gelin namzedini ikna etmesi için bir taktik verirler. Git kuytuya saklan, Thetis geçerken ona saldır, sıkıca sarıl, hangi şekle bürünürse bürünsün bırakma, evlenme sözü verene kadar dayan. Hey yavrum hey. Gel de şimdi, bu yüzyıldakilere hayır cevabının gerçekten hayır olduğunu anlat. Peleus taktiği alır, plan işlemeye başlar.

Kuytuda sıkıştırılan Thetis, kaçabilmek için aslana dönüşür tırmalar, yılanı dönüşür ısırır, binbir şekle girer ama nafile, kendisini bir türlü kurtaramaz ve nihayetinde çaresizce evlenmeyi kabul eder.

Düğün hemen kurulur. Kavga tanrıçası hariç tüm tanrılar ve tanrıçalar davetlidir. Malum bu düğünün acilen yapılması lazım, aman bir kavga çıkmasın. Fakat işler planlandığı gibi gitmez. Kavga tanrıçası gizlice düğüne gelir, oldukça öfkeli. Üzerinde **'en güzele'** yazan bir elmayı halay pistine atıp kaçar. Yandı gülüm keten helva! Aphrodite, Hera ve Athena birbirlerine girerler. Hepsi soluğu Zeus'un yanında alır. Söyle bakalım baştanrı, hangimiz en güzel? Zeus kaçın kurası? Hemen pası başkasına atar. Tanrıçaların en güzelinin kim olduğuna ancak erkeklerin en güzeli karar verebilir. İşte orası İda Dağı, Paris (Aleksandros) de orada yaşayan bir çoban. Hermes sizi götürsün. Sorunuzu Paris'e sorun...

**Peleus ve Thetis'in
Düğünü,**
Joachim Wtewael,
1612.

Bu arada, düğün arada kaynamasın; bu evlilikten, tanrısal Akhilleus'un (Aşil) doğacağını da unutmadan söyleyelim. Oraya sonra döneceğiz.

Hikayenin devamı bilindik. Rüşvetlerin arasından, Helena'nın aşkını seçen Paris, tanrıçaların en güzeli ünvanını da bu rüşvetin sahibi olan Aphrodite'ye verecektir. Olayın diğer koluna geçmeden önce, sağ tıklayıp, Hera ve Athena'nın öfkelerini kaydedin. İleride kullanacağız.

Sıra geldi ikinci işlemimize. Tabii bu işlemler sonunda birleşecek ama ilkinin nasıl satır satır izlediysen bunu da izleyelim.

Hani Zeus kuğu kılığına girmişti bir keresinde, Leda'ya yanaşmış ve onunla birlikte olmuştu. Zavallı Leda'nın kocası Tyndareos da aynı gece onunla birlikte olmuştu. Oldu mu size Biparental ikizler? Hem de iki tane. Zeus'tan Helena ve Polluks, Tyndareos'tan ise Kastor ve bahtsız kızımız Klytamnestra.

Helena, henüz küçücükken bile o kadar güzeldir ki daha onlu yaşlarına gelmeden Atinalı kahraman Theseus tarafından kaçırlır. Tabii kahraman ile yoldaşı, Persephone'yi de kaçırmak için ölümler ülkesine gidip orada tutsak kalınca, bunu fırsat bilen abileri Kastor ve Polluks gelip Helena'yı kurtarırlar. Aile korkmuş. Kızlarının güzelliği başa bela. Her aklına esen gelip kaçırmayın diye, kızlarını evlendirmek istediklerini ilan ederler. Talipler toplanır. İleride Troya Savaşı'na katılacak ne kadar kral varsa oradadır. Akhilleus hariç. Zira o zaman Akhilleus henüz evlenme çağına gelmemiştir. Bu kadar alfa karakter bir yerde toplanır, hele bir de toplanma nedenleri eş seçimi olursa, tabii ki ortalık karışacaktır. Aralarındaki en kurnaz kişi olan meşhur Odysseus, baktı çarşı karışacak, ortaya akıllıca bir fikir atar. Evleneceği kişiye Helena karar verecektir. Ve buradaki her talip, bu seçime ve oluşacak evliliğe canı pahasına sahip çıkacaktır. Bu fikir, zamanın tüm krallarının telef olmaması için oldukça iyi duruyor değil mi? Seçimi kadın yapacak, herkes kabul edecek, ayrıca sonradan katakulli de yapmayacak. Üstelik bir oyun çevirmeye kalkışan olursa da herkes sanki kendi evliliği gibi bu birlikteliği canı pahasına koruyacak. Evet, o zaman için iyi olan bu fikir, yıllar sonra iki dünyanın birbirini öldürmesinin ana hazırlayıcısı olacaktır.

Çobanlıktan prensliğe terfi eden Paris, Helena'yı kaçıtır

Hem biraz ileri saralım hem de iki işlemi yavaş yavaş birleştirelim mi ne dersiniz? Helena, Menelaos'u seçer. Bu ikisi evlenir. Denizin batı yakası bu durumu -verdiği sözden dolayı- kabullenmiş. Ama ortada başka ve daha büyük bir söz var. Aphrodite'nin Paris'e verdiği söz: Helena'nın aşkı. Bizim çoban Paris, aslında, Troya Kralı Priamos'un bebekken ormana bırakılan oğlu çıkmasın mı? Buyurun cenaze namazına. Paris, çobanlıktan prensliğe terfi eder. Yurtdışı gezilerine çıkar. Menelaos'a konuk olur. Helena'yı görür; ikisi de denizde bir fırtınadaymış gibi elektrik yüklenir, yıldırımlar, şimşekler, çakar durur. Büyük bir yasak aşk başlar. Menelaos, bir akraba cenazesine gittiğinde, fırsatı gören Paris, Helena'yı kaçıtır. Hikayenin devamını, zaten yukarıda Agamemnon'u konuşurken öğrenmiştik. Hızlıca savaşa gidelim o vakit.

Troya önlerindeyiz. Kentin dışında, acımasız, dev bir ordu, kentin içinde de korkmuş ama sinirli diğer ordu. Tam on yıl süren savaş. Nice yiğitler, gençler bir bir ölürken; hiç suçu olmayan kadınlar, yaşlılar ve çocuklar, kaçıtırılıyor, tecavüze uğruyor ve öldürülüyor. Agamemnon lider ister altın olsun, ister köle, isterse de cariye; ele geçirilen her şeyden aslan payını istiyor. Hani savaşın nedeni aşktı? Basbayağı herkes yağma ve servet peşinde. Bir de Akhilleus var. Savaş canavarı. Adeta bir makine gibi önüne geleni öldürüyor. Üstelik o olmazsa savaşı kazanamayacaklarını söyleyen bir kehanet de var. Bir de asi bizimkisi, anası titan babası da tanrıların dostu ya; otorite bilmez, laf dinlemez, başına buyruk.

Bir gün, esir edilen kadınların paylaşımı yüzünden, Akhilleus'un Agamemnon ile arası açılır. Bunun üzerine de ölüm makinamız savaşmama kararı alır. Ertesi sabah gün ağarıp da Troyalılar onu savaş meydanında göremeyince gaza gelirler. Malum kehanet, Akhilleus yoksa zafer Troyalıların. Bir saldırı başlatırlar, Agamemnon'un ordusunu gemilere kadar kovalarlar, hatta bazı gemileri bile yakarlar.

Herkes yalvar yakar Akhilleus'un yanına gelir, ricacı olur ama nafile. Gözünü öfke bürümüş savaşçı, Nuh der peygamber demez.

Hikayenin devamında, kimine göre Akhilleus'un kuzeni, kimilerine göre ise erkek sevgilisi olan Patroklos, en azından savaşın kötü gidişatını durdurabilmek için parlak bir fikir ortaya atar. Madem Akhilleus savaşa dönmüyor, o zaman zırh ve silahlarını Patroklos giyip, sanki Akhilleus gibi davranıp savaş meydanına gelecektir. Düşmanın kısa tereddüdü bile, orduyu yenilgiden kurtarmaya yarayabilir. Akhilleus, milli duygular içerisinde, en azından bunu kabul eder. Patroklos, o kılıkla savaş meydanına girince, gerçekten de her şey düşündükleri gibi olur. Troyalılar, Akhilleus döndü zannedip panik yapar ve dağılırlar. Ancak, hiçbir plan kusursuz değildir. Troya tahtının varisi Hektor, bu zalim savaşa bir son vermek adına, çok korktuğu halde, Akhilleus sandığı Patroklos'a saldırır ve onu öldürür. Arkadaşının ölüm haberi Akhilleus'un çadırına geldiğinde neler olduğunu Homeros ustadan dinleyelim.

"...Akhilleus'u kapkara bir yas bulutu kapladı. İki eliyle aldı ocağın küllerini, döktü başının üstüne, kirletti güzelim yüzünü. Sonra uzandı boylu boyunca tozun toprağın içine, elleriyle çıkarıp kopardı, kirletti saçlarını..."

Homeros, İlyada

Öfkesi bilenmiş Akhilleus savaş meydanına döndü

Akhilleus hırs ve öfkeyle savaşa dönmek için can atar ancak ne zırhı ne silahı vardır. Gelir denizin kıyısına, annesine yakarmaya başlar. Thetis, oğlunun yakarışlarına dayanamaz. Soluğu demirci tanrı Hephaistos'un işliğinde alır. Eh, tanrımızın ona geçmişten borcu vardı değil mi? Yaralarını o iyi etmişti. Böylece, tanrılara layık yepyeni zırh ve silahlarla, öfkesi bilenmiş Akhilleus, savaş meydanına döner.

Arkadaşının ölümünün intikamını almaya çalışan Akhilleus, insanlığını kaybeder. Doğuştan yarı tanrı, yarı insandır ancak öfkelenmişinden, yemek, içecek veya uykuya ihtiyaç duymaz. Arkadaşının katilini takip ederken, çok sayıda Troyalıyı acımasızca öldürürken, Homeros onu insanlık dışı ve ayırım gözetmeyen yıkıcı güçlere (kasırga, orman yangını vb.) benzetir. Bir tanrı gibi, diğer iki tanrıyla (Apollon ve Aphrodite) bile doğrudan savaşacak kadar gözünü kan bürümüştür. Vahşeti tırmanır. Merhamet dilenen savunmasız bir adamı öldürür. Arkadaşının cenaze ateşine atmak için 12 genç Troyalıyı yakalar ve kurban eder. Anlaşma tekliflerini acımasızca reddeder: Arkadaşının katiline yemin edemeyeceğini ve söz veremeyeceğini söyleyerek, sonraki birebir dövüşlerde ölenlerin bedenini kendi halkına geri vermeyi bile reddeder. Yani kahramanlığın olmazsa olmazı, düello raconuna bile uymayı reddeder.

Katil, o kadar çok insan öldürür ki kanları Skamendros (Karamenderes) Nehrini kırmızıya boyar. Cesetler, nehirde set yapar; insan bedeninden barajlar oluşur. Bu vahşete ırmak tanrısı bile dayanamaz, öfkeden dolar taşar; girdaplar, anaforlar ve dev dalgalar oluşturup, uyarılarına aldırmayan Akhilleus dahil tüm işgalcileri önüne katıp sürüklemeye başlar. Neredeyse savaşın sonunu getirecektir. Ancak, olayın ta başından beri, öfkelerini bir bıçak gibi bileyip duran Hera ve Athena savaş meydanına iner, nehre karşı koymaya uğraşır. Fakat Skamandros, gemi aزیya almış bir kere, Olymposluları kale bile almaz, tam onları da yutmak üzereyken, annesinin çığlıklarını duyan Demirci Tanrı Hephaistos, işliğinden çıkıp bir volkan gibi patlar; Irmak Tanrısı siner, dalgalar, anaforlar durulur. Ortada bir tek Akhilleus'un öfkesi, kanlı elleri kalır.

Akhilleus ve Skamandros,
Auguste Couder,
1819.

Kana susamışlık Akhilleus'u insanlığından tamamen uzaklaştırır. Nihayetinde, Hektor'u öldürür. İlyada'da bu anın acımasız şiddeti, şu cümlelerle dizelelere dökülür:

“...Keşke seni kendim yiyebilseydim,” diye bağırır Akhilleus, Hektor'u mızraklayarak öldürürken. Kalbimdeki öfke beni, seni parçalara ayırmaya ve bana yaptığın her şey için çiğ çiğ etini yemeye sürükleydi...”

Akhilleus'un zaferi,
Franz von Matsch,
Fresk, 1892.

Ama arkadaşının katilini öldürmek de öfkesini azaltmaz veya acısını dindirmez. Hala yemek yiyemez veya uyuyamazken, düşmanının cesedine durmaksızın saygısızlık eder. Anlaşıldığı üzere, şiddetli intikam, gerçekten düşmanlarına zarar vermekte ancak teselli getirmemektedir. Bu destanı okuyuncaya kadar, şiddetli misillemeyi, intikamı, bazen ahlaki olarak doğru görmeye meyilli olsak bile, Akhilleus'un deneyimindeki rahatsız edici gerçeği kabul etmeliyiz: Hiçbir intikamcı vahşet, ölen birini hayata döndüremez, acıyı azaltamaz veya bir yarayı açılmamış yapamaz. Öldürmek değil şefkat, sadece şefkat, insana bir miktar rahatlık verebilir ve onun, hayatına devam etmesini sağlayabilir.

Tanrıların aksine, hepimiz acıya ve ölüme karşı savunmasızız

Troya Kralı Priamos, yani Hektor'un babası, bir gece sarayından çıkıp gizlice düşman çadırlarına gelir. Kral, Akhilleus'a oğlunun bedenini geri vermesi için yalvardığında, gözü dönmüş Akhilleus, şaşırtıcı bir empati anı yaşar ve kendi babası oğlunu kaybetse, nasıl bir acı çekeceğini hayal eder. Gözü dönmüş katil aniden, tüm insanların paylaştığı yegane şeyi fark eder: Tanrıların aksine, hepimiz acıya ve ölüme karşı savunmasızız. Bu şefkatli anlayış, Akhilleus'u, Hektor'un cesedini geri vermeye ve Troyalılara cenaze töreni için zaman tanımaya sevk eder. Hatta şefkat duygusu o kadar yükselir ki Priamos ile oturup, her biri kendi kaybı için birlikte yas tutarlar. Birlikte yemek yerler ve bu, Akhilleus'un insanlığa dönüşünü işaret eder. Sonunda öfkenin bedelini anlayan kahraman, bunu önlemeyi de öğrenir: Hizmetçilerine, yaşlı baba görmeden önce cesedi yıkayıp hazırlamalarını söyler. Acısı azaldı, artık huzur içinde uyuyabilir.

Priamos'un Akhilleus'a yalvarması,
Alexandr Ivanov,
1824.

Efendim gözünüzün yaşını silin. Araya -çeşit olsun diye- biraz şefkat koyduk o kadar. Vicdansız savaşımız tüm hızıyla devam ediyor...

Güzel Helena'yı kaçırdıktan sonra ortalarda pek gözükmeyen Paris, artık korkaklığın utancından mı dersiniz, abisinin vahşice öldürülmesinden mi, yoksa nehirlerin bile cesetlerle dolup taşmasından duyduğu iğrenmeden mi bilinmez; alır eline tanrısal yayı, o kalabalığın arasında Akhilleus'a nişan alıp okunu fırlatır. O ok, gezer dolaşır, bizim yarı tanrı savaş makinesinin topuğuna gelip saplanır. Zeus taksiratını affetsin. Bu arada, buyurun sizi yeni bir **'tanı'** ile tanıştıralım da sağlık bilimlerine bir katkımız daha olsun. İnsanların en zayıf yerlerinden birisine merhaba deyin: Akhilleus yani nam-ı diğer Aşil'in tendonu.

Çarşı iyice karıştı karışmasına ama savaşın sonu bir türlü gelmek bilmiyor. Bu iş böyle olmayacak. Kaba kuvvet, cesaret, öfke; en keskin kılıçlar, en parlak kalkanlar hiçbir işe yaramıyor. Hatta sürekli baktırılan fallarda çıkan kehanetler bile tek tek denenir: su almaya gelen hanedan üyeleri kaçırılıp öldürülür, bir umut, Akhilleus'un oğlu bulunup savaşa getirilir falan ama nafile. Sonra, kurnaz Odysseus, yine cin gibi bir fikir atar ortaya...

Sabah gün ağarır. Kuledeki nöbetçi gözlerine inanamaz; sevinçle narayı basar: Gitmişleeeer!

"Kralım, kralım hepsi kaçmış, kıyıda düşmandan kimse kalmamış. Gece ne kadar hızlı kaçtılarsa, ufukta gemilerinden tek bir iz bile yok. Yaşasın, savaş bitti, kazandık. Fakat kıyıda garip bir şey var, ata benzettim ama emin değilim."

Bir grup asker, silahlanıp Troya'dan çıkar. Kıyıya vardıklarında, karşılarında tahtadan yapılmış, devasa bir at heykeli görürler. Kayaların arkasında da elleri, ayakları bağlı bir insan durmaktadır. Düşman ordusunun ortada olmadığını gören tüm şehir heykelin yanına gelir. Her kafadan bir ses çıkar. Kimi heykeli parçalayalım der, kimi de heykele dokunup tanrılara dua eder. Eli çözülen esir, konuşmaya başlar. **"Düşman kaçtı. Giderken de tanrıların öfkelerini yatıştırıp, evlerine sağ salim dönebilmek için bu heykeli adak olarak sundular"** der.

Troyalı bir kahin, esirin söylediklerine inanmaz. Tam bunun bir oyun olduğunu, heykeli hemen kıyıda yakmak gerektiğini söyleyip insanları ikna etmeye-ken denizden çıkan dev bir canavar, kahini ve oğullarını denize çekip yutar. Halk korkudan dağılır. Konu kapanmıştır. Daha 10 yıllık acımasız bir savaş zaferle yeni bitmişken, tanrıları kızdırmanın gereği yok. Heykel, ganimet olarak şehre alınacak, gereken saygı gösterilecektir. Ancak bir sorun var. Heykel o kadar büyük ki, surlardan içeri sığmıyor. Olsun, bunca acının yanında, yıkılmış bir kent kapısının lafı bile olmaz. Yıkın ve heykeli içeri alın, hemen.

Troya Atı ve Sinon,
Vergilius Romanus s.101

Gün boyunca duyulan çekiç-balta takırtıları, tence-re-tava sesleri, mutfaklardan, fırınlardan ve tavernalardan etrafa yayılan iştah açıcı kokular; gece olunca, yerini lir ve flüt seslerine, yere vurulan topuklara, coşkuyla atılan naralara bırakır. Yapılan hazırlıklar karşılığını bulmuş, yaralı askerlerden beşikteki bebeklere kadar, kentteki herkesin midesi, et, ekme ve şarapla dolmuştur. Şehir, mutluluktan sızar...

Sabahın korkmuş esiri, tüm gece eğlenip coşmuş, amforaları bir bir kafaya dikmiş gibi yapıp ağzına tek lokma sürmemiştir. Herkes sızınca gizlice yerinden kalkar. Kuleden bir meşale sallayıp işareti verir. Gemiler, Tenedos (Bozcaada) limanında saklandıkları yerden, hızlı ama sessizce hareket eder. Poseidon sağ olsun, rüzgar o kadar yardım eder ki kürekçilerin eli bile terlemez. Bu arada esir; tahta atın yanına varmış, yüksek sesle parolayı söylemiş ve gizli kapıyı açarak, atın içindeki askerleri çıkartmıştır. Gemiler gelmeden tüm nöbetçiler öldürülür. Kıyıya ulaşan gemilerden çıkan askerler, 10 yıldır yaklaşamadıkları kente, zaten yıkık olan kapıdan, kendi evlerine girer gibi girerler. Sonrası tam bir vahşet...

Kentte tecavüz, esaret ve ölüm kol gezmektedir

Uyuyan kentte taş üstünde taş, gövde üstünde baş kalmayacaktır. 10 yılın birikmiş öfkesi, intikam duygusu ve adrenalinin kusursuz birleşimi ile erkeklerin hepsi kılıçtan geçirilir. Kadınlar, bir yandan tecavüze uğrarken, diğer yandan kapanın elinde kalmaktadır. Kim eve dönerken Troyalı bir cariye götürmek istemez ki? Ateşe verilen şehirde, çocuklar birer meşe odunu gibi bir bir alevlere fırlatılır: maazallah, büyüüp de intikam peşine düşmesinler. Tapınaklara sığınanlar, kutsal heykellere sarılıp aman dileyenler, hazine karşılığında canının bağışlanmasını isteyenler, yüzlerce yıllık komşuluk hatta akrabalık bağından medet umanlar, umduklarını bulamazlar. Bu kentte artık sadece tecavüz, esaret ve ölüm kol gezmektedir.

Sabahın ilk ışıklarıyla zafer taçlandırıldı. Kent yıkıldı, herkes ganimete doydu. Altınlar, gümüşler, köleler ve cariyelerden, gemilerde adım atacak yer kalmadı. Geri dönüş hazırlıkları yapılırken Akhilleus'un ruhu ortaya çıkar. Huzur bulmak için; kendisini kandırıp savaşın ortasına çeken, dikkatini dağıtıp ölmesine yol açan Polyksena'nın yani hanedanın en genç prensesinin ölmesini ister.

Genç kadın, Akhilleus'un mezarının başına getirilir ve boğazı kesilir. Arkadaş, savaşa başlamak için genç kadınları kes, bitirmek için yine genç kadınları kes. Sence bunun bir bedeli olmaz mı? Karma denilen **'bitch'** bunun hesabını size sormaz mı?

Efendim, finale giderken çok da konuşmaya gerek yok. Soyluların çoğu savaşta öldü zaten. Kimisi dönüş yolunda telef olacak. Odysseus, tüm mürettebatını, ordusunu, sevdiklerini yolda yitirerek, hatta kendi canını zor kurtararak ancak bir 10 yıl denizlerde gezdikten sonra evine dönebilecek. Hah, şükür evime varabildim diyenler de erkenden sevinmesin. Ektikleri onları evde bekliyor.

Agamemnon malum, önceki **'ana şiddet'** ürünümüzün içinde, ailesinin lanetinden detaylıca bahsettik. Karısı Klytamnestra bıçaklamak için onu bekliyor. Eve dönmeyi başaran diğerleri de hiç suçluluk duymadıkları gibi arsızca para, toprak ve kadın peşinde koşmaya devam edecekler. Odysseus dönmedi ya büyük ihtimal yolda ölmüştür. Karısı Penelope dul kaldı. Hem soylu bir kadın hem de zengin topraklar sahipsiz kaldı. Haydi, gidip onunla evlenelim de soyumuz soy, servetimize servet, toprağımıza toprak katalım diye hepsi soluğu İthaka'da alacaklar.

Bu çağ, soylu bile olsa bir kadın için doğru bir çağ değil

Penelope hepsinden; açgözlülüklerinden, sinsiliklerinden, salyalı ağızlarından nefret etmektedir. Ancak bu çağ, soylu bile olsa bir kadın için doğru bir çağ değildir. Üstelik oğlu Telemakhos henüz küçük; kocasını kaybetmişken, bu vahşilerin oğlunu da öldürmesini göze alamaz. Fakat Penelope de Odysseus kadar kurnazdır. Taliplerin hepsini şanına yakışır şekilde ağırlar. Yedirir, içirir; saygıda kusur etmez. Aralarından birisini seçeceğine söz verir fakat kararı o verecektir. Zira o hem babadan hem kocadan asil bir hanedanın üyesidir. Biriyle evlenmek zorunda olmasına rağmen kocasını seçmek yasal hakkıdır.

108 açgözlü talipten bir ricada bulunur. Kocasına layığıyla cenaze töreni yapamamıştır. Bu hem tanrılara hem insanlara saygısızlıktır. O yüzden, yaşını almış kayınpederi için şanına yakışır bir kefen dokumak ister. Ancak bu kefen bittikten sonra taliplerden birisini eş olarak seçecektir. Hiçbiri bu isteğe bir şey demese de talipler de dünkü çocuk değil. Onlar da dokumanın bitmesini sabırsızlıkla Odysseus'un konağında bekleyeceklerini bildirirler. Kimsenin bir yere gittiği yok anlayacağınız.

Penelope, gündüzleri herkesin önünde dokuma yapar, gece olunca da uyumaz ve dokuduklarını sessizce söker. Günler günleri kovalar ve Odysseus sağ salim İthaka kıyılarına ayak basar. Ortalıktaki fırtına öncesi sessizliği fark ederek olan biteni öğrenme amacıyla önce çobanının kulübesine uğrar. Burada daha önce hiç görmediği oğlu Telemakhos ile karşılaşır. İkisi bir plan kurarlar. Odysseus kılık değiştirir, bir dilenci gibi kendi evine gider. Kimse tanımasa bile sadık köpeği Argos efendisini tanır. Tanrı misafiri geri çevrilmez tabii. Eline bir kap yemek verilip kapının önüne çıkartılır. Telemakhos, bu yaşlı dilenciye büyük bir saygıyla eve geri sokar. Sanki yıllardır büyük bir hane yönetir gibi konak çalışanlarına ve annesine bağırır. **"Yokluk görmüş bu insana yapılan bu saygısızlık da nedir? Siz tanrıları gücendirmekten hiç mi korkmazsınız? Bu eve gelen konuklar arasında zengin fakir ayrımı yapmak da nereden çıktı? Utanın!"**

Penelope, biraz utançtan biraz da bir şeyler döndüğünün farkına vararak, hizmetçilerden bir tepsi sıcak su ister. Odysseus'un sütannesi yaşlı Eurykleia, dilencinin dizinin dibine oturur adamın ayaklarını yıkamaya başlar. Eski bir av yarasından Odysseus'u tanır. Ancak efendisine söz verir, bundan kimseye bahsetmez.

Bu arada, artık konakta sabırların tükendiğini gören Penelope, bir kurnazlığa daha başvurur. Kocasının meşhur yayını çıkartır. Kim bu yayı gerip, attığı oku 12 baltanın şaftının içinden geçirebilirse onunla evleneceğini duyurur. Hem adaletsizlik olmasın hem de yarışma heyecanından kavga çıkmasın diye konukların silahları bir bir toplanıp kaldırılır. Yarışma başlar. Taliplerin hiçbiri, bırakın oku bir yerlerden geçirmeyi, daha yayı bile geremezler. Homurdanmalar artar. Talipler gittikçe arsızlaşır. Bu arada yaşlı dilenci de yarışmaya katılmak ister. Gülüşmeler, dalga geçen kahkahalar, adamın ciddi olduğu anlaşılınca yerini öfkeye bırakır. Ancak hem Telemakhos hem de Penelope dilenciye izin verir.

Şiddet ateştir, kimi ne zaman yakacağı belli olmaz

Odysseus'un talihlileri katletmesi, Kırmızı Figür Krater, Louvre Müzesi, MÖ 330

Serin bir akşamüstü. Dilenci yayı kolayca gerer, atışı başarıyla yapar ve yarışmayı kazanır. Herkes şaşkın şaşkın bakarken gizli işaret verilir. Telemakhos, Odysseus ve iki hizmetkar çoban, talihlileri katletmeye başlar. İlk olarak, arsızca Odysseus'un aile yadigarı kupasından içki içen Antinous öldürülür. Sonra teker teker diğer 107'si. Silahsız ve şaşkın talihlilerden hiçbiri karşı koyamaz. Avlu cesetlerle dolup taşar. Odysseus, hanesine ihanet ederek talihlilerle yatan yüz­süz hizmetkar kadınlara, yaptıklarını yüzlerine vurarak cesetleri temizlettirir ve sonrasına ibret olsun diye bu kadınları dehşet içinde astırır. Evin gerçek efendisi artık tüm ihtişamıyla kendini göstermiştir; ancak Penelope kocasının gerçekten geri döndüğüne inanamaz, belki de kılık değiştirmiş bir tanrı olduğundan korkar. Onu test etmek için Odysseus'un sütannesini yaşlı Eurykleia'ya, düğün odasındaki yatağı taşımasını emreder. Odysseus, bunun yapılamayacağını söyler. Çünkü yatağı kendisi yapmıştır ve yatağın bacaklarından biri canlı bir zeytin ağacı olduğunu için bir yere taşınması imkansızdır. Penelope, sonunda onun gerçekten kocası olduğunu kabul eder. Gördüğünüz gibi şiddet ateştir, kimi ne zaman yakacağı belli olmasa da mutlaka herkesin öyle ya da böyle yanacağı kesindir.

Efendim, buyurun: yıllarca demlenmiş ikinci **'ana şiddet'** ürünümüz böyledir. Her bir malzemesi eşsiz, lezzeti benzersizdir. Karar verebildiniz mi? Hangilerini istersiniz? Siz, başlangıç, ara sıcak ve ana şiddet seçiminizi yaparken, ben de kısaca içecek, meze ve tatlılarımızdan bahsedeyim.

İçecek olarak; Sokrates marka baldıran zehri, Herakles marka **'Larnae Ejderinin'** zehri ile tatlandırılmış at adam kanı, Medea marka **'kendi oğlunu bile unutturan'** büyü iksir ve tabii ki Dionysos marka **'kendi oğlunu asma kütüğü zannettiren'** şarap alabilirsiniz. Hayır, ne yazık ki Olymposluların ölümsüzlük veren Nektar'ı, gıda kodeksi yönetmeliğine uymadığı için satılmamaktadır.

Meze olarak da bir kehanet yüzünden öz babasını öldürüp kendi annesi ile evlenen ve bunu yıllar sonra öğrenip kendi gözünü kör eden Oidipus'u öneririm. İsterseniz, babası ile yatma arzusu duyan, onu uyuşturup günlerce birlikte olan ve babasından hamile kalan Kıbrıs Prensesi Myrrha da alabilirsiniz. Ya da heykeltıraş Daidalos'a bir inek heykeli yaptırıp içine giren ve böylece Girit Boğası ile birleşip ondan yarı boğa yarı insan Minotauros'u doğuran kraliçe Pasiphae de verebilirim. Hepsi tazeliğini korumaktadır.

Tek çeşit tatlı: Gladyatör dövüşleri

Tatlı olarak tek çeşidimiz var. Bu alanda ustamız olmadığı için tatlıyı dışarıdan, geçmiş tarihten getiriyoruz. Ama merak etmeyin, lezzeti o kadar bilindik ki hala hem evlerde el yapımı olarak hem de ticari ve kamusal işletmelerde seri şekilde üreilmeye devam ediliyor. Dünya yok olsa, Mars'a taşınırsak, yine bu tatlıdan kimse vazgeçmez. Adı ne mi? Gladyatör dövüşleri efendim. Silahla, kılıçla, bıçakla, usturayla, falçatayla veya futbol topuyla olması fark etmez. Tüm farklılıklar birbirini öyle ya da böyle dövmek zorunda. Neme lazım, ya aynı olduklarını fark edip birleşirlerse?

Efendim, bu tatlının mucidi Romalılar. Tabii o zaman imkanları başka: illa bir Afrikalı, bir Trakyalıyla dövüşecek diye bir şart yoktu. Farklı ülkelerden köleler, gönüllü savaş çılgınları ya da açlıktan kendini burada bulanlar hariç; Nil Timsahı olsun, Asya Kaplanı olsun, Kafkasya Kurdu olsun, malzemesi bol oluyordu. Şimdi aktivistler rahat bırakmıyor, hayvanları falan kullanamıyoruz. Ama sağ olsunlar, bu işin hastası çok. Kendilerine bir de hepsi ayrı ayrı isim veriyor, her milletten gönüllü insan bulmak çok kolay oluyor. Aryan halk mı? Yok biz ondan koymuyoruz, ithal ürün kullanmıyoruz. Burada iklim çok müsait olduğundan, denizin iki yakasında da kendi ırkçımızı yetiştiriyoruz. Evet, organik.

Pollice Verso,
(Çevrilmiş Başparmaklar),
Jean-Léon Gérôme,
1872.

Buyurun efendim, siparişleriniz. Afiyet olsun. Bu arada, bireysel müşterilerimiz için Helen Mitolojisi içerikli günlük menümüz sabit ama toplu organizasyonlarınız için etkinliğe özel farklı coğrafyalardan spesiyaller hazırlayabiliyoruz. Tabii önceden sözleşme yapmak kaydıyla. O organizasyonumuz da çok tutuluyor. Özellikle yüksek sezonda boş gün bulmak bile neredeyse imkansız.

Neler mi yapabiliyoruz? Efendim, Firavun paketimiz var. Kurumlar, özellikle de belediyelerimiz çok tercih ediyor. İçinde mobbing var, ayrıca mesela sürekli masa değiştiriyoruz, siparişinizi geciktiriyoruz, sizle hiç ilgilenmediğimiz bile oluyor. Üstelik, firavun ölünce yani baştaki değişince tüm çalışanlarınız da onunla birlikte mezara... Enfes değil mi?

Başka başka; inanç paketimiz var, kılık kıyafetinizden başlayıp tüm tercihlerinizi biz belirliyoruz. Yabancı paketi var; meşhur sözü bilirsiniz: **"Hey dostum, biz burada yabancıları sevmeyiz"**. Valla hi biz çok seviyoruz, çok kazançlı bir paket! Sonra, Cinsiyet paketimiz, siyasi paketimiz, akraba paketimiz hatta dost paketimiz bile var. Neyse siz şimdilik masanızın keyfine bakın, öyle bir talebiniz olursa, ayrıntılı şekilde dosya sunumu yaparız. Hah unutmadan, en pahalısını da söyleyeyim, malum şirket politikamız, gözde ürünümüzden bahsetmemek olmaz: Fetih paketimiz. Herkesin bu dünyada eşit olduğunu, dünyanın hepimiz için olduğunu size unutturup; gücünüz kime, neye yeterse ona sahip olma arzunuz tetikliyoruz. Böylece yalın, temelden bir şiddet doğuyor. Artık gerisi size kalmış. Nereye kadar gidebilirsiniz ya da kimleri kendinize inandırabilirsiniz bilemem. Aa, öyle demeyin. Bu paket ile çok başarılı olanlar var; Romalılar bile, ikiz kardeşi Remus'u Roma'nın temellerinde öldüren Romulus'a saygı duyup onunla övünmüyorlar mıydı?

Bahşiş mi, çok teşekkürler. Hiç gereği yoktu. Ama illa da bırakmak isterseniz: Çocuğunuza akranlarına zorbalık yapmayı, ailesi ve sevdiklerine kötü davranmayı öğretebilir, cinsiyet ayrımını körükleyebilir ve geleceğe bir kötülük de siz yapabilirsiniz. Bizzat kendiniz küçük hırsızlıklar yapabilir, adam kayırabilir, sağlıksız ürünler üretebilir, her şeyi kendi çıkarınıza göre değiştirebilir; yere çöp atmak, çevrenizdeki herkesin tercihlerine karışmak hatta arabanızı kafanıza göre istediğiniz şekilde park etmek gibi çeşitli, minik suçlar işleyebilirsiniz. Zira bunların hepsi, bugün olmazsa bile yarın şiddeti doğurur. Görüşürüz efendim. Çok memnun olduk. Yine bekleriz...

İlyada, şiddeti kutlayarak yalnızca kendimizi yendiğimizi hatırlatır

Buraya kadar lafın eğrisini konuştuk sevgili okur. Şimdi sıra lafın doğrusunda. Onu da söylencelerden bulup çıkaralım ki bilgimize ihanet olmasın.

Akhilleus'un yaşadıkları aslında, öfkemizi alevlendirmeye çalışanlara karşı bizi uyarır. Öfke bizi, insandan daha aşağı bir şeye dönüştürür ve görüldüğü gibi gerçek bir teselli sağlamaz. Kendimize ve sevdiğimiz ya da hiçbir duygumuzun olmadığı, tanımadığımız insanlara zarar vererek aptalca, yok edici şeyler yapmamıza neden olur. Öfke, incinmiş veya haksızlığa uğramış hissettiğimizde doğal bir tepki olabilir, ancak İlyada, olması gerektiği gibi, bize, şiddeti kutlayarak yalnızca kendimizi yendiğimizi hatırlatır.

Bu yolda yenilmek şereftir.

Söylencemiz sürecektir. Viya Böyle!

Politika şiddetin sınırı mıdır?

Prof. Dr. M. Ertan
Kardeş
İstanbul
Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi,
Felsefe Bölümü

Şiddeti cehaletle özdeşleştiren Platoncu gelenek, politik birliği savunmak için, sadece kırılğan söze güvenmediğine göre, güç kullanımını reddetmez. O halde güç ile şiddet arasında ayırım üretme çabası bir meşruiyet sınırı oluşturma girişimidir. Zor kullanımını meşru görürken bunun şiddet olmadığını nasıl söyleyebiliriz? Başka bir deyişle zorun, şiddete dönüşmesini ne engelleyebilir?

Filozofların akıl yürütmeleri çoğunlukla şiddet karşısında sözün ya da aklın direnişine yaslanır. Platon'un Gorgias diyalogunu ele alalım. Platon'un sahnesinde hocası Sokrates, Gorgias, genç Sicilyalı hatip sofist Gorgias'ın ardılı Polos ve siyasetçi Kallikles vardır. Platon, Sokrates'i sözünü hakikat ve adalet arayışına vakfetmiş bir figür olarak ele alırken, Polos ve Kallikles'i dolayısıyla da Gorgias'ı hakikat yolunda ikna yerine güce başvuran, gücü doğallaştıran karşıt figürler olarak konumlandırır. Platon'un tavrı filozofun araştırmasının temel yönelimi olarak bir şeyin aslının bulunmasını gözetir; sofist ise, hakikati bir kenara koyarak, şiddeti doğal güç olarak meşrulaştıran bir unsur gibi resmedilir. Hakikat arayışıyla, mal, mülk, makam arayışının araçları başta da şiddet çelişir. Öyle ki gücün hukuku kurduğu, onun da adalet olduğu fikri benimsenir. Güçlünün hukukuna adalet adı verilir ve bunun dışında bir adalet tanımı araştırılmaz. Bu yüzden Platon'da cisimleşen bir felsefe geleneği, iyinin ve hakikatin araştırılmasını şiddete karşı duruş olarak ele alır. Söz de hakikat de şiddetin karşısında konumlandırılır. Politik yaşam ise belirli bir hakikat kavrayışına uygunluk içerisinde örgütlenmeye çalışılır. Platon'la başlayan büyük bir düşünme geleneğini, farklı bağlamlarda olsalar da şiddete karşı hakikat fikriyle anlamak mümkündür.

Alkibiades ve Sokrates
ya da Sokrates'ten ders
alırken Alkibiades,
François-André Vincent.

Julien Freund, *Politika Nedir?* ve *Politik Olanın Özü* metinlerinde Platoncu geleneği güncellemek ister. Onun bu çabası temelde **'meşru zor kullanımı'** ile **'gayrimeşru şiddet'** arasında ayırım yaratma iradesine dayanır. Freund'a göre güç fiziğe, kudret ise metafiziğe aittir. Bu yüzden şiddet, gücün kötüye kullanılması değil kudretin kötüye kullanılmasıdır. Şiddet, kudretin bozulmuş halidir. Bu bağlamda güç, şiddetin dengeleyici bir unsuru olarak belirtilir. Gücü, fizik bağlamında kullanan Freund, güce karşı direnç gösterilmesini öngörür. Bu açıdan politikada güç, zor kullanımını gerektirir. Basitçe zoru gücün, baskıyı ise şiddetin bir tezahürü olarak düşünür. Ancak esas sorun da burada yatar: Gerçekten de zor ile baskı, zor ile şiddet arasındaki keskin ayrımları ne kadar tutarlı bir şekilde koruyabiliriz?

Zorun, şiddete dönüşmesini ne engelleyebilir?

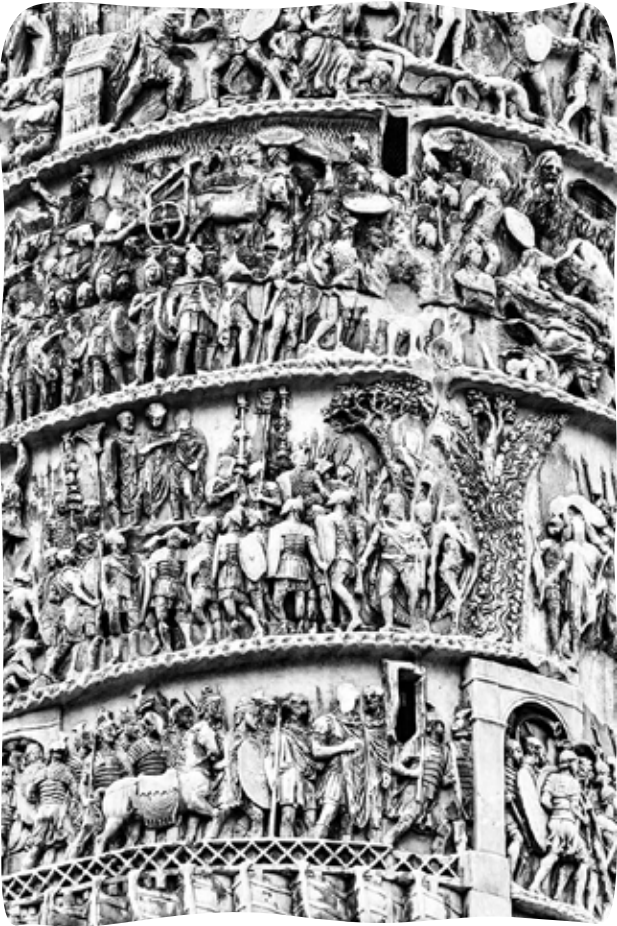
Freund'un çizmek istediği bu sınır yani meşru olanı şiddetin dışında bırakma, her seferinde başarısızlığa uğrayacak bir girişim olarak görünür. Bu da bizi güç ve şiddet arasında bir zıtlık ilişkisi kurmaktansa, aralarında daha farklı bir ilişkiselliğin aranması gerektiği fikrine yöneltir.

Herostratos'un portresi,
Rijksmuseum Amsterdam.

Şiddeti cehaletle özdeşleştiren Platoncu gelenek, politik birliği savunmak için, sadece kırılğan söze güvenmediğine göre, güç kullanımını reddetmez. O halde güç ile şiddet arasında ayırım üretme çabası bir meşruiyet sınırı oluşturma girişimidir. Zor kullanımını meşru görürken bunun şiddet olmadığını nasıl söyleyebiliriz? Başka bir deyişle zorun, şiddete dönüşmesini ne engelleyebilir?

Şiddeti politik felsefe açısından ele aldığımızda onun yıkan, kuran, bozan, tamir eden özellikleri öne çıkar. Politik eylemi şiddet olmaksızın düşünmek zor olduğu kadar onu şiddetle tarif etmek de ayrı bir zorluk olarak belirir. Politik amacın şiddet aracını benimsemesi, amaçların dönüşümünden bağımsız kavranamayacağı gibi, bütünüyle sözel performansa dayalı bir kolektiviteyi şiddetsiz politik eylem olarak tarif etmek de bir açmaz olarak görünür. Politik eylem araçlarında ve dolayımalarında şiddetsiz ele alınmaz ancak yine de politik kurumsallık bütünüyle şiddetle tanımlanamaz. Şiddetin kendisini meşrulaştırmak için şiddet dışı dolayımlara ihtiyacı vardır.

Roma liderlerini ve
lejyonlarını gösteren
Titus Kemerini detayı.

Bu durumda politika tanımımızı modern filozoflardan hareketle yeniden ele alalım! Bütün modern politik felsefe, Hobbes'tan Hegel'e, şiddete karşı hukukun ve devletin inşasını salık vermiştir. Modern anlamıyla devlet, şiddete karşı-şiddetin hukuki olarak kurumsallaştırılması olarak kendisini var eder. Modern devlette ise, hukuk ve normativite bağı modernliğe özgü yeni bir şiddet odağının pekişmesine yol açar: Şiddete çare olarak başvuru olan karşı-şiddet, zor ve tedbirlerin dünyasında kurumsal olarak yaratılan şiddet ağlarının varlığı. Bunu modern politik düşüncenin şiddetle çift değerli ilişkisi olarak kavramak mümkündür. Bu bağlamda meşru olana ilişkin sınırın saptanması hukuk ve politika dolayımına dair bir tartışmayı da beraberinde getirir. Devlet kendisini şiddet karşıtı bir bariyer olarak inşa ederken, devletin politikliği de şiddetin sınırlarını saptamak açısından temeli oluşturur. Burada en büyük sorun ise şiddete karşı bariyer yasanın otoritesiyle gerçekleşirken, yasanın kendisinin de yine bir şiddet kaynağı olmasıdır.

Modern anlamıyla devlet, şiddete karşı yeni bir karşı-şiddet uygulayarak şiddeti 'bastırma' aygıtıdır. Sigmund Freud'un deyiimiyle 'bastırılmış olanın geri dönüşü' ise bastırılan şiddetin kökensele halinden farklı olur, şiddet geri döndüğünde artık farklılaşmış ve dönüşmüştür. Bu dönüşüm şüphesiz patolojik bir geri dönüştür. Devlet ve şiddet arasındaki ilişkiler bu patolojiye mekan olurlar. Devletin, hukuku ve otoritesi sayesinde politika ve şiddet arasındaki ilişkiyi dönüştürme arzusu, modern filozoflar tarafından güvenlik, tanınma, korunma, özgürlük gibi kavramlarla temellendirilir. Artık antik dönem filozofları gibi doğaya uyumsuz ama uyumlanması gereken bir varlık olarak insan kavrayışı üretilmemekte, aksine doğa kavrayışı da politik kuruluşun mantığına uygun olarak yeniden yorumlanır. Devlet böylelikle, insani ilişkilerdeki saldırganlığı kendi kurumsal mekanizmaları içerisinde soğurarak yönlendirmektedir.

Thomas Hobbes'un
Leviathan kitabının
ön kapağı.
Abraham Bosse. 1651.

Şiddet etik yaşama içerikler sunamaz

Hegel'i takip edecek olursak, şiddet zordan özgürlüğe giden yolun başlatıcısı olabilir; şiddet var olanı olumsuzlayarak dönüştürme imkanına sahip bir eylem olarak düşünülebilir. Kendisi kurucu olmasa da kurucu dönüşüm açısından yolu açan bir özelliğe sahiptir. Kısaca Hegel açısından politika şiddetle bağlantılıdır ancak bunun ötesinde bir boyuta sahiptir: Şiddet, etik yaşama içerikler sunamaz. Bu yüzden politika, şiddet karşısında dolayimler üretebilme imkanıdır. Etik yaşamın içerikleri, normatif karakteri ve onun hukukiliği kurucu özelliklerini şiddetten alamaz. Şiddet bu haliyle negatif bir belirlenim oluşturabilir. Hegel realist bir perspektif ürettiği oranda şiddetin kökensel konumuna işaret eder. Ancak Hegel düşüncesi sadece realist değildir aynı zamanda da rasyonaliteye de yer açar. Kurumların, devletin ve hukukun belirli bir rasyonalite etrafında örgütlenmesi sorununa odaklanır. Hegel, şiddetin tek başına meşruiyet kaynağı olamayacağını göstermiştir.

Ancak bununla birlikte Hegel, akıl ile şiddet arasında keskin bir karşıtlık kurmak yerine ikisi arasındaki bağlantı ve sınıra dikkati çeker. Şiddet, dolayimsızlıktan hukuk kuran sürece giden bir çıkışı anlatır. Bu haliyle, Hegel'de şiddetin kendisine bir övgü olmadığı gibi şiddetin doğrudan akılla karşıtlık içerisinde ele alınması da söz konusu değildir. Bunun yerine Hegel'de politikanın kurumsal kuruluşları öne çıkarılır. Devlet, zorun nasıl kullanılacağına dair bir hukuki yapı tesis eder. Böylelikle, politikanın amacı şiddetin ötekisi olmaktır. Şiddetle şiddete karşı bir politik birlik oluşturma, modern politikanın anahtarı olarak anlaşılabilir.

Weber'e göre devlet tekelleşmiş bir şiddetin kurumsal örgütlenmesidir

M. ERTAN KARDEŞ

Şiddet ve Politika

Felsefede Temel Tartışmalar ve Konular

Şiddet ve Politika,
VBKY, 2022.

Weber'in Ekonomi ve Toplum kitabında ve Meslek Olarak Politika metninde bu dolaylıların şiddetle olan bağlantısı önem kazanmaktadır. Weber'de hukuk fikri, '**büyüsü bozulmuş**' bir hukuk anlayışının beden bulmuş halidir. Weber, doğal hukuk fikrinde meşruiyeti arayan bir anlayış yerine biçimsel yasallığı meşruiyetin kaynağı olarak tesis eder. Hukukun rasyonalizasyonu kendi içinde otonom bir süreç olarak işlemektedir. Hukuk var olan somut toplumsal ve ekonomik durumları düzenleyen biçimsel bir hakimiyet oluşturmaya gayret eder. Biçimsel ve usulen meşruiyet egemen devletin '**güç**' kullanımının yönünü tayin etmektedir. Ona göre, devlet, tekelleşmiş bir şiddetin kurumsal örgütlenmesidir. Devlet, rasyonel müdahale yöntemleri içinde fiziki şiddet kullanımını da kendi tasarrufunda tutar. Şiddete, gerekli bir araç olarak başvurulabilir. Bu çerçevede Weber, meşru zor kullanma, meşru fiziki müdahalede bulunma ve meşru şiddet tekeli olma arasındaki ayrımların geçişkenliğine de işaret eder. Weber'in modern devlet okumasından çıkan ders, hukuk ile şiddetin karşıt olmaktan ziyade, hukukun şiddet araçlarının tanzimi üzerine kurulu olduğudur.

Weber'de meşruiyet ile yasallık arasındaki ayırım sikkileşmiş, bunlar birbirlerinin içine geçmiştir. Her devlet kendi meşruiyeti içinde kendisine özgü hakimiyet yapısını oluşturacaktır. Weber'le birlikte artık şiddet ve güç ayrımı geçersiz kılınmıştır. Bunun yerine normatif bir kurumsallık içerisinde meşruiyet kazanan devlet fikri öne çıkmıştır. Aynı şekilde bu normatif yapı tıpkı modern teknik gibi kendi içerisinde nötr bir şekilde politik oluşumları tayin etmekte ve de şiddetle ilgili tüm kullanımları kendi bünyesinde yeniden şekillendirmektedir. Mesele artık şiddetin ortadan kalkması ya da ona hiç başvurulmaması değildir, esas mesele normatif bir meşruiyet içerisinde devlet aygıtının onu nasıl kullanacağıdır. Devlet, şiddetin nasıl kullanılacağına dair kendisine has meşru yollar üretme aygıtıdır.

Mademki devlet, yasayla iktidar ve şiddet arasındaki bir sarmala yaslanmaktadır, o halde hala **'devlet şiddetinden'** söz açılabilir mi? Şiddet, iktidar alanındaki kargaşayı anlattığı gibi iktidarın kendisini de anlatır. İktidarın şiddet araçlarını tanımlaması ve tekeli altına alması onun bir başka şiddeti üretmesine engel olmaz. Yine benzer bir şekilde dil ve şiddet karşıtlığı kurmak da şiddetten bütünüyle kurtarmamaktadır: Şiddet tanımlanmış araçları arasında dili kullanabildiği gibi, dilin bizzat kendisi de şiddet araçlarının meşruiyetini sağlayan bir hukuk ve ideoloji çerçevesi oluşturabilir.

Özetle şiddet karşısında karşı-şiddet oluşturarak şiddet araçlarını meşrulaştırma ya da kökensel şiddete karşı bir iktidar kurucu şiddet geliştirerek başka bir hukuki meşruiyet zemini oluşturma çabası, modernliğin hem başarısı hem de başarısızlığıdır. O halde sorumuza kolaycı olmayan bir yanıtın başlangıcı, politikanın kendisini kurumsallıklarına kapayıp politik olanı bu süreçlere indirgemesine karşı politik olanın güncel bağlamlarına yönelmede saklıdır. Politik olan, politikanın şiddetle iç içe geçmişliğine karşı durabilmenin imkanlarını barındırır. Bu bağlamda politik olan kavramı, kurumsal şiddetlere karşı boşluklar yaratmaya ve karşı durmaya dair bir yönelimle güncellenebilir. Gündelik yaşam ve her tür mekansal dönüşüm yola çıkış noktası olarak durur. Şiddet ve karşı-şiddet odaklarının şiddeti karşısındaki direniş, tahakküme ahlaki ya da fikri karşı koyuştan çok, somut olarak yaşam alanlarındaki tahakkümün yeniden üretilmesini sekteye uğratabilmesiyle mümkündür. Günümüzde politik olanı düşünmek; yerel, ulusal ve küresel düzlemlerde tahakküme karşı durabilme iradesiyle, buna uygun yargı geliştirebilme kapasitesiyle, kısaca kurumsal kapanmalara ve kapatmalara direnebilme iradesiyle ön plana çıkar.

Caravaggio'nun resimleri: Şiddetin görsel şöleni

Sanat Tarihçisi
Abdullah Deveci
Eskişehir Okulu

Judith ve Holofernes öyküsünde Assurlular İsrail'i kuşatmış ve İsrail halkı teslim olmak üzeredir. Güzel ve zengin bir dul olan Judith süslenip en güzel giysilerini giydikten sonra hizmetçisi Abra'yı yanına alıp Assurluların kampına gider. İsrailileri kolayca yenmeleri için onlara yardım edeceğini söyler. Holofernes'in huzuruna çıkarılan Judith üç gece onunla kalır. Bu süreçte hem diğer komutanların hem de Holofernes'in güvenini kazanır. Dördüncü gecede ziyafet verir ve çok sarhoş olan Holofernes derin bir uykuya dalar. Çadırın önündeki askerlerden bir kılıç alan Judith, Holofernes'in başını keser.

Davut ve Golyat (1609-10),
Tual üzerine yağlı boya,
Galleria Borghese, Roma.

Sanatın tarihinde şiddetin yüceltiildiği anlayışlar hep oldu. Örneğin, Fütürizm Manifestosu'nda şiddetin idealleştirilmesi çarpıcıdır. Manifestoda eski sanatın uyuşukluğuna karşı, saldırganlık idealleştiriyordu. Hatta savaş istenmekle kalınmıyor, militarizmin dünyanın tek mikrop kırıcısı olduğu ilan ediliyordu. Bu şekilde günümüze kadar dini konulu veya hanedanları yüceltirken şiddeti idealleştiren resim ve heykeller yapıldı. Gelecekte de yapılacağını tahmin etmek zor değil...

Sanatçılar ve sanat çevreleri de şiddetin mağduru oldu. Faşist ve baskıcı rejimler kendileri için tehdit olmasa bile sadece kendilerinden olmadığı için sanat insanlarını yok etmeyi marifet sandılar. Şilide Viktor Jara, İspanya'da Federico García Lorca ilk akla gelenler. Ülkemizde de bu türden dehşet olaylarını yaşadık. Sanatçıların maruz kaldığı şiddet, tanımlanması güç bir kötülüğün ve cehaletin saldırısı olarak sanat ortamında tarihi çok eskilere giden bir durumdur. Sabahattin Ali'yi kiralık bir katile öldürtenlerle Nazım Hikmet'e dünyayı dar etmeye yeminli karanlık zihniyet sahibi kişilerin dünyaları aynıydı. Sanat eleştirisini bilimsel disiplinle ele alan Bedrettin Cömert'i öldürenler de aynı düşünceye sahipti.

Öte yandan sanatını şiddeti idealleştirerek üreten ve kendisi de şiddet eğilimli olan sanatçılar oldu. Sıra dışı sanatçı kişiliğiyle bir döneme damgasına vuran Caravaggio bu sanatçılardan biridir. Davut ve Golyat resminde şiddeti kendisiyle ilişkilendirmesi psikanalitik bir çözümlenmenin gerektiğini düşündürür. Resimdeki Davut, ergen/genç Caravaggio'dur. Dev Golyat'ın başı da yaşı ilerlemiş Caravaggio'dur. Eski Ahit'te geçen Davut'un hikayesi Elah Vadisinde Yahudiler ve Filistinliler arasında yapılan savaşta gerçekleşir. Filistinli Dev Golyat, Yahudileri kendisiyle düello yapmaya çağırır. Kırk gün boyunca da bu çağırışı tekrarlar. Genç Davut çıkar karşısına. Elinde bir sapan vardır. Tıpkı Filistinlerin intifadasında kullanılan sapanlar gibi... Davut'un attığı sapan taşı Golyat'ın kafasını yarar. Davut, sersemleyen Golyat'ın kellesini keser. Kim bilir, belki de bu resimde genç Caravaggio'nun kırk yaşındaki Caravaggio'dan öcünü aldığı bir iç hesaplaşma söz konusudur.

Michelangelo Merisi da Caravaggio

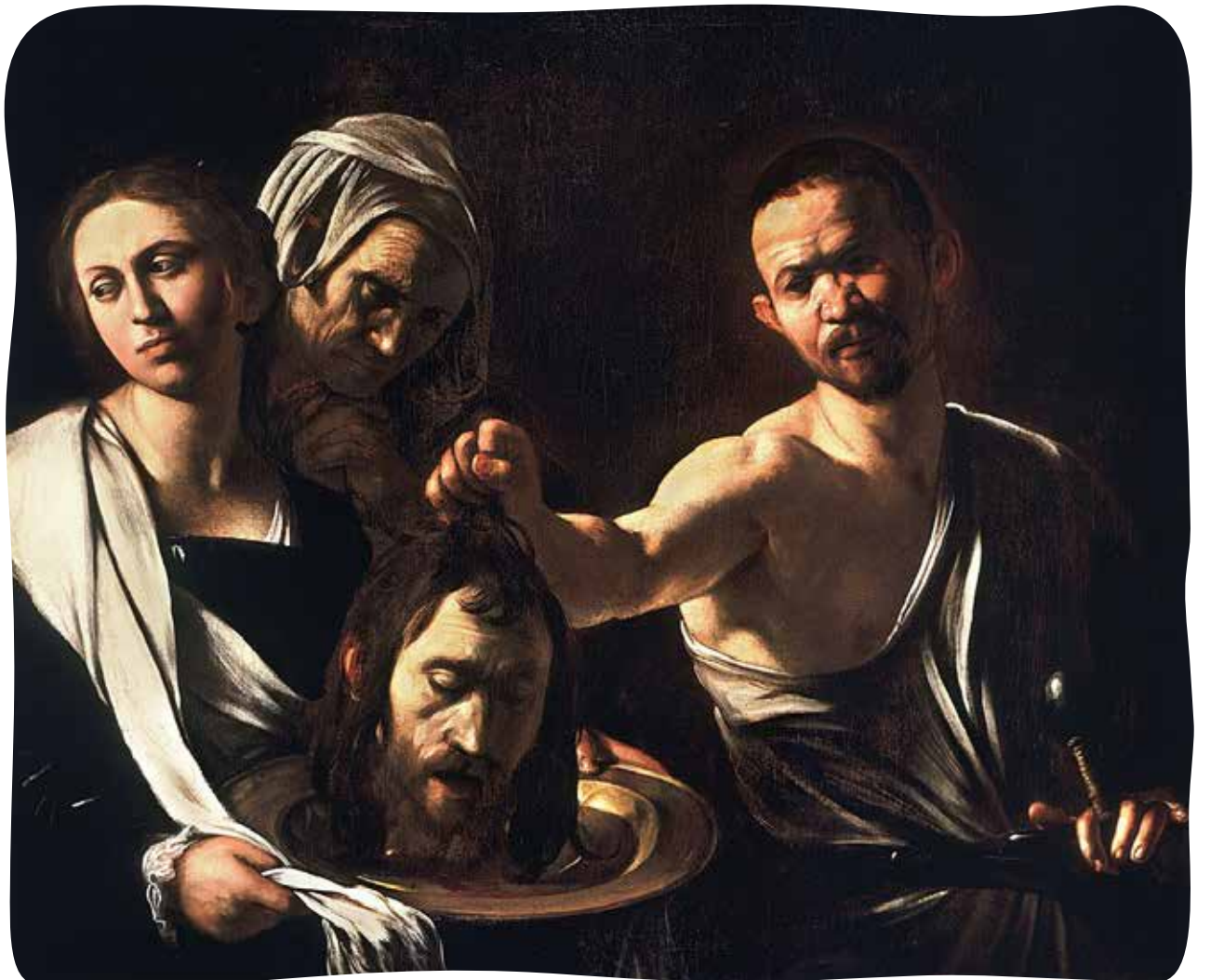
Sanat tarihinde gotik, rönesans, barok gibi adlarla anılan dönemlerde üslup her şeydir. Leonardo, Michelangelo veya az tanınan bir sanatçı olsun fark etmez, üretim üsluba göre yapılmalıdır. Başka bir deyişle Leonardo veya Michelangelo o müthiş yetenekleri ve kişisel üsluplarının mükemmelliğine rağmen dönem üslubundan farklı üretimde bulunmazlardı. Michelangelo son dönem heykellerinde rönesanstan farklı biçim arayışlarına girmişti ama eninde sonunda bir rönesans sanatçısıydı. Caravaggio ise yaşadığı dönemin özellikleri itibarıyla sadece bir Barok Dönem sanatçısı değil, Barok üslubun oluşmasında etkili olmuş öncü bir sanatçıydı. 16'ncı yüzyılın sonlarından 17'nci yüzyılın ilk on yılına kadar yaptığı resimlerle Barok sanatın oluşmasında etkili oldu.

Bu usta ressam, önceleri detaycı tavrı ve renk kullanımını bakımından Tiziano'nun etkisindeydi. Olgunluk dönemi eserleri ise ileride '**Caravaggioculuk**' ekolü diye anılan bir üslubun oluşmasını sağlamıştı. Sanatçıya has ışık-gölge kullanımıyla ancak sezilebilen bir mekan içinde figürlerin hareket ve duruşları hissedilir. Merkezden uzaklaştıkça koyulaşan gölgelerin oluşturduğu belirsizliğin içinde güçlü bir ışık kaynağının altında gerçekleşen gerilimli dramatik anın tasviri çok etkileyicidir.

Caravaggio'nun çocukluğunda yaşadığı travmalar, inişli çıkışlı tüm yaşamını etkilemiş olmalı. Tabii sanatını da... Asıl adı Michelangelo Merisi olan Caravaggio, 1571'de Milano'da doğdu. Ailesi Milano yakınlarındaki Caravaggio kasabasının yerlileriydi. Sanatçının ismi de bu kasabanın isminden gelir. Caravaggio 1577'de henüz altı yaşındayken babasını veba salgınında kaybeder. Babası Fermo Merisi'nin bir mimar olduğu bilgisi tartışmalıdır. Merisi ailesinin Milano'da yaşadığı mahallenin de bir işçi mahallesi olduğu söylenir. Biyografi yazarları Mia Cinotti ve Gian Alberto Dell'Acqua'ya göre, Caravaggio, vebanın sürdüğü dönemde henüz 13 yaşındayken Simone Peterzano'nun atölyesinde çıraklık yapmaya başlar.

Belgeler ışığında Caravaggio'nun her an kavga etmeye hazır bir kişiliği olduğunu anlıyoruz. Dönemin biyografi yazarları çalışırken geçirdiği süreden daha fazlasını tenis benzeri bir oyunda geçirdiğini kaydetmişlerdi. Bu oyunu oynamaya giderken yasa dışı yollarla kılıçla dolaştığı biliniyordu. Bu oyunlar sırasında ya da sonrasında rakibinin pelerini kesmek, sert diyalogların yanı sıra garsonlarla kavga etmek, bir koruma görevlisini yaralamak ve Papalık Polisi olan **'sbirri'** üyesi bir görevliye hakaret etmek gibi nedenlerden dolayı defalarca tutuklandı. Saldırgan tavırları nedeniyle sık sık başı polisle derde girdiği için Roma'daki polis kayıtlarında adına sıkça rastlanır. Kadınlara ve genç erkeklere cinsel taciz ve bir avukata fiziksel saldırı işlediği suçlar arasındadır. Ancak Kardinal de Monte gibi nüfuzlu koruyucuları sayesinde ceza almaktan hep kurtulmuştur.

1606 yılında Caravaggio kendi sonunu hazırlayan bir öfke anı yaşar. Sık oynadığı tenis benzeri bir oyundan sonra yaşanan gerilimden dolayı bir kılıç dövüşüne girer. Rakibi olan Ranuccio adlı delikanlı aldığı yaralardan sonra ölür. Bu olaydan sonra Roma'dan kaçır. Önce Napoli'ye sonra da dini ve askeri bir tarikat olan Malta Şövalyeleri'nin denetimindeki Malta'ya gider. **'Vaftizci Yahya'nın Başının Kesilmesi'** resmi karşılığında Malta'daki bu tarikata üye olur.

Salome ve Vaftizci Yahya'nın başı (yak. 1610), Tual üzerine yağlı boya, Londra, Ulusal Galeri.

Kazandığı statüyle Malta günleri iyi giderken yine bir öfke patlamasından sonra tutuklanır. Malta'dan kaçar ancak tarikattan da kovulur. Bu kez Sicilya'ya gider. Ardından tekrar Napoli'ye döner. Roma'daki arkadaşları onun affedilmesi için Papalığa dilekçe verse de Caravaggio, bu kez de Napoli'de bir bar kavgasına karışır. Roma'ya dönmek için gemi yolculuğuna çıkacağı sırada tekrar tutuklanır. Daha sonra serbest bırakılsa da gemi eşyalarıyla birlikte çoktan yola çıkmıştır. Kıyı boyunca yürüyerek yol aldığı anlarda sıtmadan ya da bazı anlatımlara göre dövüş sırasında aldığı yaralardan dolayı 39 yaşında yalnız başına ölür.

Barok üslubu ve Caravaggio

Barok sanatını anlamak için Rönesans sanatı bilmek, Rönesans sanatını anlamak için de Barok sanatı bilmek gerekir. Heinrich Wölfflin biçimsel özellikleri tasnif ederek Rönesans ve Barok sanatı karşılaştırmıştır. Rönesans'ın sonlarına doğru klasik sanatın temel kurallarını reddeden, figürlerin uzatılarak deforme edildiği ve perspektif kurallarının gerçekçilik algısından uzaklaştığı yeni bir sanat anlayışı olan Maniyerizm ortaya çıkar. Maniyerizm'i izleyen Barok sanatı, Katolik kilisesinin koruyuculuğunda, 17'nci yüzyılın ilk yıllarından itibaren Roma'dan tüm Avrupa'ya yayılır.

Rönesans aşırılığa izin vermeyen ağırbaşlı ve dengeli bir üslup yansıtırken, Barok sınırsız ve çoşkulu bir üslup yansıtır. Wölfflin'in dediği gibi, Barok'ta **'Güzel oranlar ideali kaybolmuş, ilgi varlığı değil, olaya bağlanmıştır.'**

Caravaggio'nun yaşadığı dönem Katolik Kilisesi'nin Reform hareketlerine karşı sert ve şiddetli içeren önlemler aldığı bir dönemdi. 16'nci yüzyılda, Martin Luther'in Almanya'da başlattığı ve sonraları Jean Calvin'in takip ettiği reform hareketleri Vatikan'ın gücünden çok şey götürdü. Diğer yandan bu dönemde Descartes'le birlikte Kepler ve Galileo'nun dini doktrinleri sarstığını hatırlatalım.

Papalığın gücünü toparlaması ve pekiştirmesi için engizisyon mahkemesinin etkisinin artırılması gibi dini önlemlerin yanı sıra meşruiyet ve Papalığın dini doktrinini yaymak için yeni sanat anlayışına ihtiyaç vardı. Gombrich bu durumu şöyle açıklar: Vatikan, okuma yazma bilmeyen kitlelere dini doktrinleri öğretmek için sanatın işlevini daha Orta Çağ'ın başında keşfetmişti. Bu reform dönemlerinde sanat belki eğitilmiş kişileri de ikna edebilir ve dine kazandırılmasına yardımcı olabilirdi. İçindeki sanat eserleriyle kilise, insanın ayaklarını yerden kesecek görsel şölen sunmalıydı. Bunun için mimar ve sanatçılara çok iş düşüyordu. İç mekanlarda ayrıntıdan çok, bütünü oluşturduğu genel etkiye önem verilmişti. Çiğdem Seçer'in vurguladığı gibi, güçlü dini duygular için görsel dramalara ihtiyaç duyulmuştu. Caravaggio'nun üslubu da bunu karşılayacak güçteydi.

Caravaggio'nun resminde şiddet: Judith ve Holofernes

Caravaggio, resimlerinde konunun dini içerikli olup olmadığına bakmadan figürlerini sıradan insanlar gibi betimliyordu. Meryem'i kirli giysileriyle yoksul bir kadın olarak, azizleri kirli ayaklarıyla yırtık pırtık giysiler içinde gösteriyordu. Judith ve Holofernes'in öyküsünün işlendiği resimde de figürler dini havanın verdiği idealleştirilmiş kişiler olarak değil sanki hep tanıdığımız sıradan kişiler gibi gösterilmiştir. Caravaggio'nun resimde oluşturduğu kompozisyon, ışık-gölge kullanımı ve ışığın ilgi duyulması istenilen yere yönelmesi bir tiyatro sahnesi izlenimi bırakır.

Caravaggio, Judith ve Holofernes, (Yak. 1599), Tual üzerine yağlı boya, Palazzo Barberini, Roma.

Resmin konusu apokrif bir metinden alıntıdır. Apokrif metinlerin dini açıdan doğruluğu şüpheli olan ve Yahudi kanonunda yer almayan metinler olduğu kabul edilir. Katolik Kilisesi, Yahudi tarihine ait bu metinleri sonradan okuma listelerine ekler. Judith ve Holofernes öyküsü Eski Ahit ve diğer apokrif metinlerde sıkça geçen Yahudi kahramanların düşmanlarına karşı verdiği mücadelelerden biridir. Bu öyküde Judith'in Assurlu Holofernes'i sarhoş ettikten sonra başını kesmesi anlatılır. Öyküde Assurlular İsrail'i kuşatmış ve İsrail halkı teslim olmak üzeredir. Güzel ve zengin bir dul olan Judith süslenip en güzel giysilerini giydikten sonra hizmetçisi Abra'yı yanına alıp Assurluların kampına gider. İsrailileri kolayca yenmeleri için onlara yardım edeceğini söyler. Holofernes'in huzuruna çıkarılan Judith üç gece onunla kalır. Bu süreçte hem diğer komutanların hem de Holofernes'in güvenini kazanır. Dördüncü gecede ziyafet verir ve çok sarhoş olan Holofernes derin bir uykuya dalar. Çadırın önündeki askerlerden bir kılıç alan Judith, Holofernes'in başını keser. Hizmetçisiyle birlikte çuvala koyup götürdüğü Holofernes'in başını gören Assurlu askerler korkarak kaçar.

Özel yaşamı ne kadar şiddet dolu olursa olsun Caravaggio, kendine özgü tarzıyla dikkatle izlenen örnek bir sanatçı olmuştur. Döneminin diğer sanatçıları gibi konularını kutsal metinlerden alsa da karakterleri sıradan insanlarmış gibi resmetmesiyle diğerlerinden ayrılır. Modelleri ise çevresinden tanıdığı alt tabakayı oluşturan bireylerden, kumarbazlar ve fahişelerden oluşuyordu. Bakımsız ve dişleri dökülmüş kirli giysiler içinde betimlenmiş kutsal kişiler ona daha gerçekçi gelmiş olmalı. Caravaggio'nun tekniği, öfkesi kadar spontaneydi ve hızlı çalışırdı. Resimlerini yapmaya başlamadan önce hiç ön hazırlık yapmadığı ya da çok az yaptığı bilinir. Dönemin biyografi yazarı Giovanni Baglione, Caravaggio'nun beğenmediği çalışmalarını daha başlarda terk ettiğini üstüne başka bir çalışma yaptığını söyler.

Şiddete uğrayanların bedenlerinde ve ruhlarında çektiği acıların hissedilmesi sadece şiddete maruz kalanlarla sınırlı kalmaz. Susan Sontag'a göre, **"Acıların ikonografisinin uzun bir geçmişi, deyiş yerindeyse bir soyağacı vardır. Gösterilmeye değer sayılan acılar, kaynağı ister ilahi güçler, isterse insanoğlu olsun, bir gazabın sonucu olarak kavranan acılardır."** Sömürünün ve şiddetin olmadığı bir dünya ülküsü bu acıların şefkatle sahiplenilmesinin nedeni olabilir. Hale Arslan Yılmaz'ın belirttiği gibi, Goya'nın parçalanarak terk edilmiş bedenlere resimleri aracılığıyla sahip çıkmış olması suçlulara ve şiddet kavramına başka bir açıdan bakılmasını sağlayabilir.

BESLENMENİN TARİHİ

Gaddarın sofrası: Karınları değil, gözleri doymalı!

Prof. Dr.
Ali Güveloğlu
Recep Tayyip
Erdoğan Üniversitesi,
Fen-Edebiyat
Fakültesi Tarih
Bölümü

Romalıların hayvanları kesmeden önce şarap dolu kaplarda boğmak gibi bir alışkanlıkları vardı, böylece hayvanın ciğerlerine şarap dolar ve ciğerin lezzetli olması sağlanırdı. Kaz ciğerlerinin genişlemesi için zavallı hayvanların sürekli bağırması sağlanır ve bunun için her türlü işkence yapılırdı. Kimi zaman festivallerde tanrıları onurlandırmak, kimi zaman bazı hastalıkları sağıltmak, kimi zaman da Elegabalus, Apicius veya Lucullus gibi pisboğazların iştahını doyurabilmek için henüz yedi günlük kuzular ve domuz yavruları boğazlanırdı.

Böyle bir yazıyı hiç yazmamış olmayı dilerdim, yine de okuyucuların bu ibretlik konuyu okurken kendilerince bir pay çıkaracaklarından eminim. Günümüzde gittikçe yaygınlaşan vegan ve vejetaryen beslenme alışkanlıklarının temelinde hayvanların yaşam hakkına duyulan saygı yatıyor. Bununla birlikte hayvansal proteine olan bağımlılığımız bizi bir şekilde et tüketmeye yönlendiriyor. Küçük kafeslerde yaşam alanları daraltılarak ve hormonlu besi yemleriyle beslenen hayvanların halini düşünüp kendimizi acımasız bir nesil olarak adlandırmadan önce Romalıların geleneklerine bir göz atmak iyi bir fikir olabilir.

Vejetaryen mezeler.

Dünya hukuk tarihinde önemli izleri bulunan Romalılar eşya hukuku, yabancılar hukuku, devlet hukuku gibi konuların öncüsü sayılsa da ne insan hakları ne de hayvan hakları terimlerini pek duymamış gibi görünüyor. Aslına bakılırsa konvansiyonel et üretimi konusunda günümüzdeki uygulamalarla kıyaslanamayacak ölçüde insafli oldukları söylenebilir. Latifundia adlı büyük çiftlikler kuruluncaya kadar küçük çiftliklerinde aileler, kendilerine yetecek miktarda koyun, keçi, sığır ve domuz beslediler. Besi hayvanları ahır ve kümeslerde tutulsa da günümüzdeki soydaşlarına göre daha fazla açık alanda dolaşma şansına sahip oldular. Antik yazarlar, besi hayvanlarının taze otlarla beslenip güneş altında dolaştıkça besi değerinin arttığını, ayrıca açık havada dolaşmanın sağlık açısından da faydalı olduğunu söyler. Hijyen konusu ise günümüzdekinden farklı değildir. Varro ve Columella gibi yazarlar ahır ve kümes temizliğinin önemini vurgular.

Eti için üretilen hayvanların kesimi ile ilgili ayrıntılı bilgilere sahip değiliz. Ancak Roma, Atina, Pompeii, Sagalassos, Efes gibi büyük kentlerde meydanlarda kasap dükkanlarının bir arada yer aldığı macellumlar bulunurdu. Buralarda yan yana çok sayıda kasap dükkanı bulunur ve şehir halkının günlük et ihtiyacı buralardan sağlanırdı. Pazar yerinin uzak bir köşesinde canlı hayvanların da satıldığı boarium bulunurdu. Buralarda küçükbaş ya da büyükbaş hayvanlarla birlikte kümes hayvanları da satılırdı. Tahmin edebileceğiniz gibi yaşam alanları çok da konforlu değildi. Kamışlardan örülmüş kümeslerde tavuklar, kazlar ve kapanlarla yakalanmış kuşlar satılırdı. Bazı örneklerde satın alınan hayvanın hemen oracıkta kesilip yemeye hazır hale getirildiği biliniyor.

Dört ayaklı hayvanlar ise çoğunlukla bir festivalde kurban edilmek için satın alınır ve kesimin yapılacağı alana kadar bin bir güçlükle taşınırdı.

Pompeii Kenti
Macellumu.

Kıyı kentlerinde yaşayanlar taze balık tüketebiliyordu

Eğer bir kıyı kentinde yaşıyorsanız şehrinizde macellumdan başka bir de balık pazarı bulunabilirdi. Hem eski Yunan hem de eski Romalılar deniz ürünleri tüketmeyi sevseler de taze balık tüketme şansını yalnızca kıyı kentlerinde yaşayanlar bulabiliyordu, iç kesimlerde yaşayanlar ise kurutulmuş veya tuzlanmış balıkla yetinmek zorundaydı. Balık avı günümüzdeki vahşi avlanma yöntemlerine göre daha insafli bir şekilde ağ, ve olta kullanılarak yapılıyordu ki bu yöntemle avlanmak istenen canlıya yaşam hakkı sağlanmış oluyordu. Ayrıca özel havuzlarda balık üretimi yaptıklarını da biliyoruz. Romalı yazarlar, balık tüketmek isteyen çiftçilerin, çiftliklerinin bir köşesine balık havuzu yapmalarını tavsiye eder, arkeolojik verilerde bunların örneklerine rastlanabilir. Ancak Syrakusa tiranı Gelon'un balık ihtiyacını karşılamak için yaptırdığı devasa havuzun varlığı henüz kanıtlanmadı. Gerçi bir adada yaşayan tiranın neden havuzda balık yetiştirmeye ihtiyacı olduğunu da anlamak zor.

Salyangozlar süt ve ekmek karışımı içinde beslenirdi

Gelelim Romalı zenginlerin dizginlenemez iştahları için hayvanlara yaptıkları eziyete. Plinius, süt ve ekmek karışımı içinde beslenen salyangozların hızlıca irileştiğinden söz eder, dahası bunun bir sektör halini aldığına dair izler bulunur. İnsanlar, iri salyangozları iştahla kaşıklayabilmek için devasa havuzlarda yetiştirmiş ve daraltılmış yaşam alanı içinde sıkıştırarak daha az hareket etmesini sağlayıp, daha fazla verim elde etmeyi amaçlamışlardı. Plinius, yine içi fındık, ceviz ve türlü yemişle dolu küplerin içine konulan sıska farelerin hızla kilo aldıklarını ve doğada yetişenlere göre daha lezzetli olduklarını yazar. Başta bol yiyeceğe kavuştuğu için mutlu olan zavallı fareler bir süre sonra dar yaşam alanında çok sayıdaki arkadaşıyla birlikte yaşamaktan ve dışarıya çıkamaktan kafayı yemiş olmalı. Gerçi Plinius, bu küpte çok fazla kalmadıklarını on gün içinde yenilebilecek kıvama geldiklerini söyler.

Hayvanlar şarap dolu kaplarda boğulurdu

'Romalılar bundan fazlasını yapmış olabilirler mi?' diye kendi kendinize sorduğunuzu duyar gibiyim. Evet, elbette yaptılar. Mesela, hayvanları kesmeden önce şarap dolu kaplarda boğmak gibi bir alışkanlıkları vardı, böylece hayvanın ciğerlerine şarap dolar ve ciğerin lezzetli olması sağlanırdı. Kaz ciğerlerinin genişlemesi için zavallı hayvanların sürekli bağırması sağlanır ve bunun için her türlü işkence yapılırdı. Kimi zaman festivallerde tanrıları onurlandırmak, kimi zaman bazı hastalıkları sağıltmak, kimi zaman da Elegabalus, Apicius veya Lucullus gibi pisboğazların iştahını doyurabilmek için henüz yedi günlük kuzular ve domuz yavruları boğazlanırdı. Antik yazarlar, daha annesinin sütü bağırsaklarında bulunduğu için bu hayvancıkların etinin de süt tadında olduğunu söyler.

Başka pisboğazlar, güzelim flamingoları, sülünleri pişirttikten sonra kendi tüyleriyle yeniden donatarak canlı görünümüyle masalarına taşıtmayı bir meziyet gibi gösterirlerdi. Yine daha başkaları tilki ciğeri, tavus kuşu, horoz ibiği, deve toynağı veya bülbül dili yemenin kendilerini ayrıcalıklı hissettirdiği kanaatindeydi. Bu tür yemeklerin bir kısmı Trimalchio adlı roman karakterinin akşam yemeğinde ayrıntılı olarak anlatılır. Bu anlatılardan bir tanesinde Trimalchio aşçısına bütün bir domuz pişirtmiş ve koca bir tepsi içinde şölen salonuna getirtmişti. Konukların önünde hayvanın karnının neden bu denli şişkin olduğunu sorunca aşçı, hayvanın içini boşaltmadan bağırsaklarıyla birlikte pişirdiğini söyler ve bundan dolayı iyi bir azar işitir. Ne var ki anlatılanlar aşçı ile Trimalchio'nun konuklara hazırladığı bir oyundan ibarettir. Aslında domuz temizlendikten sonra bütün olarak pişirilmiş ve piştikten sonra içine canlı kuşlar doldurulmuştur. Trimalchio, masadaki domuzun karnının açılmasını ve bağırsaklarının aşçıya yedirilmesini emreder, ancak domuzun karnı açılınca kuşlar uçuşmaya başlar ve katılımcılara görsel bir şölen sunulur. Elbette aşçı da bu hünerinden ve üstün rol yeteneğinden dolayı ödüllendirilir. Zavallı kuşların masaya getirilinceye kadar pişmiş domuzun içinde yaşadıkları, ne konukların ne aşçının ne de Trimalchio'nun umurunda değildir. Bu tür meziyetlere sahip aşçılar her zaman aranan ve övülen aşçılar olarak görülmüştür.

**Temsili
Trimalchio Şöleni.**

Görüldüğü kadarıyla Eski Yunan ve Romalıların karnlarını değil gözlerini doyurmak epeyce zorlu bir işti! Bu işin üstesinden gelebilmek için egzotik bölgelerden çeşitli hayvanlar getirilmiş ve bunların etinden, tüyünden, dilinden-bacağından yararlanmak için türlü yollar aranıp bulunmuştu. Sıradan insanın et tüketimi ise oldukça sınırlıydı, bazıları festivallerde dağıtılanlarla, bazıları basit avlanma yöntemleriyle yakaladıkları kuşlar ve küçük avlarla yetinirdi. Yöntemlerindeki ilkelik çoğu kere hayvanın kaçıp kurtulmasıyla sonuçlandığından, günümüzde yapılan **'av adındaki katliamların'** yanında bir nebze insafı kaldığını düşünsek de hayvanlara eziyet edenlerin hiçbirisi masum değil!

ZAMANIN EZGİSİ

Müzik Yazarı,
Evin İlyasoğlu

Olgun Barok bestecilerinin elinde, kendilerinden önceki kuşaklardan aktarılan klasikleşmiş yapıtlar olmadığı için her biri sürekli bir şeyler üretmek, kendi geleneğini yaratmak durumunda kaldılar. Vivaldi'nin Pietà'da durmadan konçerto besteleme çabası, Bach'ın her pazar günü için bir kantat yetiştirme çabası, daha önceden bu biçimlerin gelişmiş oluşundandır.

Vivaldi'nin çello, flüt ve fagot, mandolin ve viola d'amore (aşk viyolası) solosu için konçertoları vardır. İki keman solosu için yazdığı konçertoları, tipik birer olgun Barok yapıtıdır: Üst sesteki iki solocuya eş görev verilmiştir. Vivaldi'nin konçertoları, başta ve sondaki hızlı bölümler arasına yerleştirilmiş bir ağır bölümden oluşur. Ancak Vivaldi, müzik tarihinde ağır bölüme de diğer bölümler kadar önem veren ilk bestecidir. Ağır bölümünde uzun soluklu bir şarkı yer alır. Biçimdeki yalınlığı, açık ve belirgin ezgileri ve homofonik dokusuyla Klasik öncesi senfoni geleneğini hazırlar.

Vivaldi'nin bestecilikteki verimliliği inanılmaz boyutlardadır. Tam doksan dört opera yazdığı söylenir. Bunlardan ancak on dokuzu, son zamanlarda bulunup ortaya çıkarılmıştır. Din dışı kantatlar, motetler, kilise korosu için ezgiler, oratoryolar ve missalar da yazmıştır. Missalarından en ünlüsü Zafer Missası'dır.

Vivaldi'nin çalgı müziği üstündeki etkisi, kendisinden yüz yıl önceki Corelli'nin etkisine benzer. 500'ü aşkın olduğu sanılan konçertolarından bazıları '**orkestra konçertosu**' olup '**sinfonia**' başlığını taşır. Olgun Barok dönemden Klasik Çağ'a geçişin en önemli köprülerinden biridir. Klasikçiler, onun solo çalgıya verdiği dramatik rolü, kendi konçertolarında geliştirmişlerdir. Kısa temalar, net biçim anlayışı, ritmik canlılık ve müziksel fikirlerin sürekli akışı, başta J. S. Bach olmak üzere pek çok besteciye örnek oluşturur.

Olgun Barok bestecilerinin elinde, kendilerinden önceki kuşaklardan aktarılan klasikleşmiş yapıtlar olmadığı için her biri sürekli bir şeyler üretmek, kendi geleneğini yaratmak durumunda kaldılar. Vivaldi'nin Pietà'da durmadan konçerto besteleme çabası, Bach'ın her pazar günü için bir kantat yetiştirme çabası, daha önceden bu biçimlerin gelişmemiş oluşundandır. Klasik dönem, Barok dönemin birikimini, onu izleyen Romantik dönem, Barok ve Klasik dönemin birikimini kullanırken, 20'nci yüzyıl, tüm dönemlerin kalıtı üstüne kurulacaktır.

Şiddet ve Kutsal: Özgün bir kuram

■ Necmiye Alpay

Bir Marksistin her yerde sınıf mücadelesi görmesi gibi, Girard da her yerde bir 'üçgen arzu' ve 'taklit arzu' görmektedir, tarihte, toplumlarda, mitolojide, dinlerde, edebiyatta. Aynı nesneye yönelen arzunun yarattığı şiddetin heryerdeliği...

Bu kısa yazıdan amaç, René Girard'ın ilk kez 1972 yılında Fransızca olarak yayımlanmış olan Şiddet ve Kutsal adlı kitabından söz açmak.

René Girard gibi düşünörlere sıfat bulmak zor. Ne diyeceğiz? Tarihçi, edebiyat kuramcısı, antropolog, toplum bilimleri filozofu? Belki bunların hepsi. Otuz küsur kitabı ve hakkında uzmanlaşmış bir hayli araştırmacı-yorumcusu var; düşüncesinin odağında ise insanlar (bireyler, topluluklar, toplumlar) arası ilişkilerin köklerine inme çabası. Çıkış noktasında, 'şiddet' ve 'kutsal/kurban' meseleleri yatıyor.

'Kutsal' sözcüğüne '/kurban' biçiminde bir ek yapıyorum, çünkü kavramın özgün dili olan Fransızca'daki adı ile Türkçedeki karşılığı arasında yol açıcı bir fark var. Kuramın bütünü açısından yol açıcı bir fark. Fransızcada 'kutsal' kavramının adı olan sacré sözcüğü ile 'kurban edimi' (sacrifice, sacrifier) sözcükleri aynı kökten geliyor. Türkçede ise yüzey yapı açısından baktığımızda 'kutsal' sıfatının 'kurban' ile dolaysız bir ortak kökü yok. Ortak çağrışım, yani keşim bölgesi, ancak 'kurban ibadeti' gibi kültürel motiflerle birlikte devreye giriyor.

Kutsalın doğduğu uğraklara bakıyor Girard

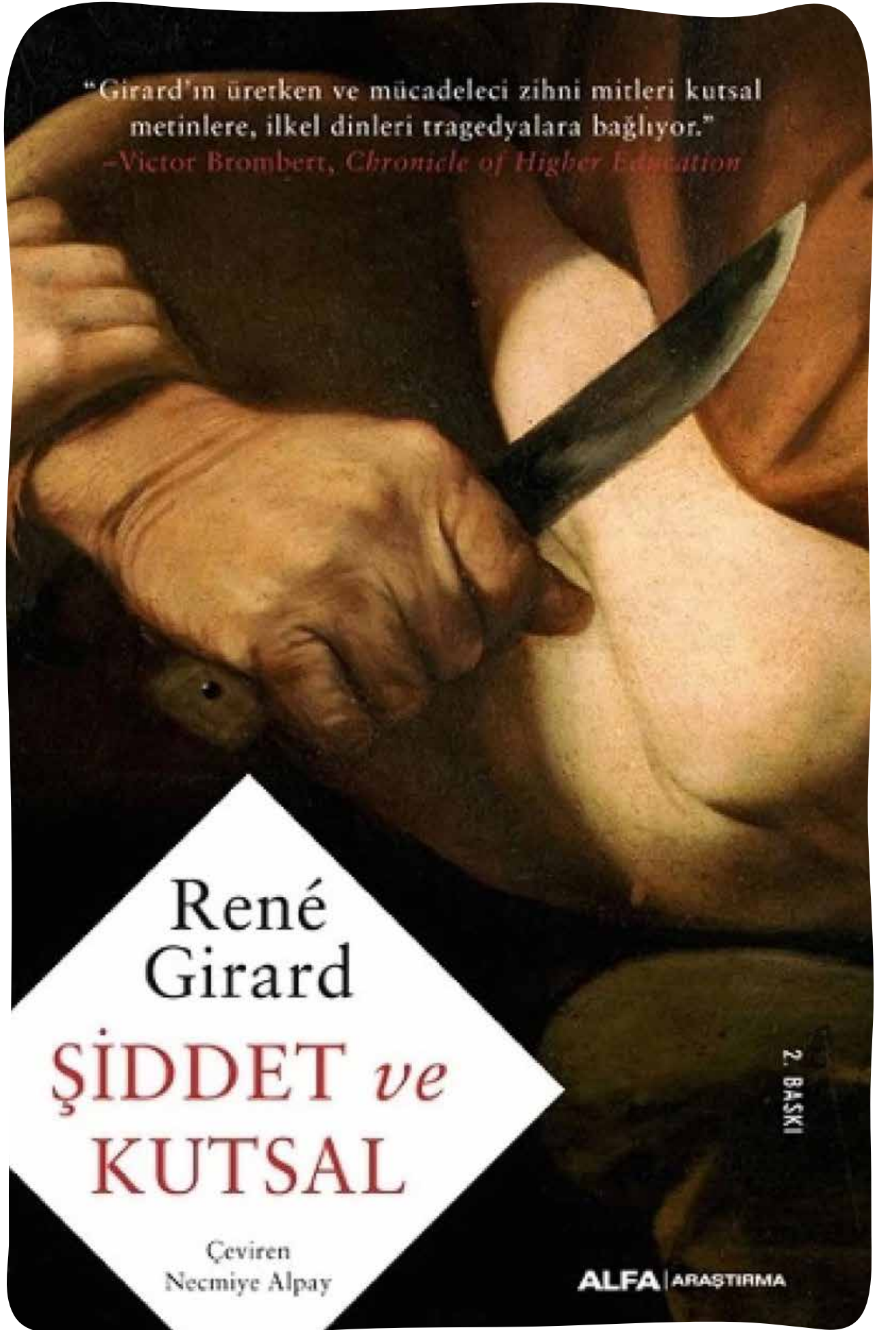
Girard'a gelinceye kadar, başta arkeolog ve antropologlar olmak üzere insan bilimleri alanında epey teorinin ortaya atıldığını biliyoruz. Girard, tıpkı kendisinden yirmi yıl sonra Edward Said'in de düşüneceği gibi, bu teorilerin genellikle belirli önyargılarla hareket etmiş olduğu kanısında. Sözelimi 19'uncu yüzyılda uzak kıtalarda 'primitif' dedikleri bazı topluluklarda kurban sunumu vb. ayin ve ritüeller keşfeden insan bilimcileri, bu edimlerin meçhul birtakım mistisizmlere işaret olduğunu düşünmüşler. Girard ise daha temel bir sorudan, acaba insanlar aralarındaki problemlere ne gibi çözümler uygulamışlar sorusundan hareketle yaklaşmış ve bambaşka anlayışlara ulaşmış. Mitolojik anlatılardan edebiyatın Shakespeare gibi klasiklerine ve antropolojinin somut bulgularına kadar bir dizi metinde, başlangıçlara, kutsalın doğduğu uğraklara bakıyor Girard, acaba şiddetin ve adaletin mekanizmaları nelerdi, kurban sunumu gibi uygulamalar ne gibi anlamlar taşıyordu, diye. Düşüncesinin bu çerçevedeki temelini oluşturan önermelerinden biri hayli açıklayıcı gelir bana:

"İlkel bir toplum, yargı sisteminin bulunmadığı bir toplum, (...) intikamın tırmanması tehlikesiyle, bundan böyle temel şiddet adını vereceğimiz düpedüz yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır." (S. 41)

Girard doğrudan doğruya anmıyor gerçi ama bizde yakın zamanlara kadar yürürlükte olan ve Korsika gibi daha pek çok toplulukta da varlığı bilinen 'kandavası' (Vandetta!) geleneği tam da bu değil midir? Önü alınmasa toplulukların, hatta insan türünün yok oluşuna kadar gidebilecek olan o 'şiddet sarmalı'? Girard buna 'temel şiddet' diyor: Arzunun yönelişlerindeki kesişmelerle her zaman doğabilen ve doğabilecek bir tepki olarak şiddet, her alanda karşımıza çıkmıştır çıkmaktadır...

Kısacası bir Marksistin her yerde sınıf mücadelesi görmesi gibi, Girard da her yerde bir 'üçgen arzu' ve 'taklit arzu' görmektedir, tarihte, toplumlarda, mitolojide, dinlerde, edebiyatta. Aynı nesneye yönelen arzunun yarattığı şiddetin her yerdeliği...

Tarih öncesi dahil bütün dönemlerde bulunan çözüm, intikam yerine kurban sunulmasıydı diyor Girard. Kurban, başlangıçta bir insandır, belirli koşullara göre seçilir, şiddetin sonlanmasını sağlayacak koşullar. Çok kaba bir özetle 'kurban', çelişkili bir kutsallaştırma edimiyle sunulmuş ve tamamlanışı bütün bir kutsallaştırma sürecini kapsamıştır...

Modern toplumların çözüm olarak hukuk sistemlerini oluşturduğunu, bu yolla temel şiddete son vermeye çalıştığını biliyoruz...

Evet, bildiniz, olay Rusya'da geçiyor!

Bitirmeden önce, kitabın çevirisine ilişkin bir iki nokta:

İlk yayımlanışından bu yana geçen yirmi küsur yılın ardından kitabın Türkçesine bakarken, Tahsin Yücel hocamızdaki kadar değilse bile, günümüz için zorlayıcı denebilecek bir yenicilik görüyorum bu çeviride. **'Etnoloji'** anlamındaki **'budunbilim'** ve **'fenomenoloji'** anlamındaki **'görüngübilim'** terimleri başta olmak üzere, önerilmelerinin üzerinden yeterince zaman geçmiş bazı sözcüklerden artık vazgeçebiliriz. Belirli süreler içinde tutunamamış öneriler konusunda ısrarcı olmak gereken aşamaları geçtik. Türkçe, düşünmeyi zorlaştıracak ölçüde yenici olmayı gerektiren dönemleri çoktan aşmış durumda, yeter ki düşünsel ihtiyaçlarımız açısından bakmak yerine, bir tür moda haline gelen eskiciliğe de kapılmayalım.

Daha fazlası için...

Hazırlayan: **Seval Konak**

Yurdanur Firdevs KILIÇ
SAVAŞ SUÇLARI
APSAMINDAKİ CİNSEL
ŞİDDET FİİLLERİ

LUKAS BÄRFUSS
YÜZ GÜN
ROMAN

SİBEL HÜRTEŞ
CANINA
TAK EDEN
KADINLAR
KARABASANLAR İÇİNDE TÜRKİYE

SAVAŞ ve
ŞİDDET
Bildiri K

Ortadoğu:
Bir Şiddet
Tarihi

Osmanlı İmparatorluğu'nun
Sonundan El-Kaide'ye

ÉTIENNE BALIBAR,
AHMET İNSEL, PINAR SELEK
ŞİDDET, SİYASET
VE MEDENİLİK
KARABASANLAR İÇİNDE TÜRKİYE
DERLEYEN:
MARIE-CLAIRE CALOZ-TSCHOPP

Hannah Arendt
Kötülüğün Sıradanlığı
ADOLF EICHMANN KUDÜS'TE

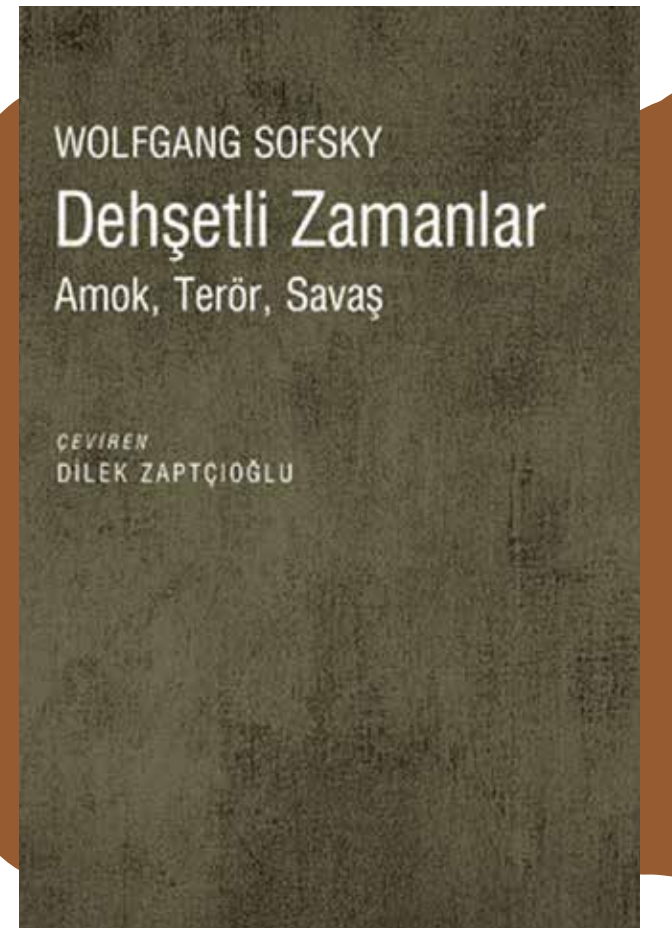
Madımak Yangını
Sivas Katliamı
Davası
CILT I

ANG SOFSKY
Şişli Zamanlar
Terör, Savaş

SÜR PULŞUNU
Ölümlerin
Kemikleri
Üzerinde
ROMAN

Slavoj Žižek
ŞİDDET

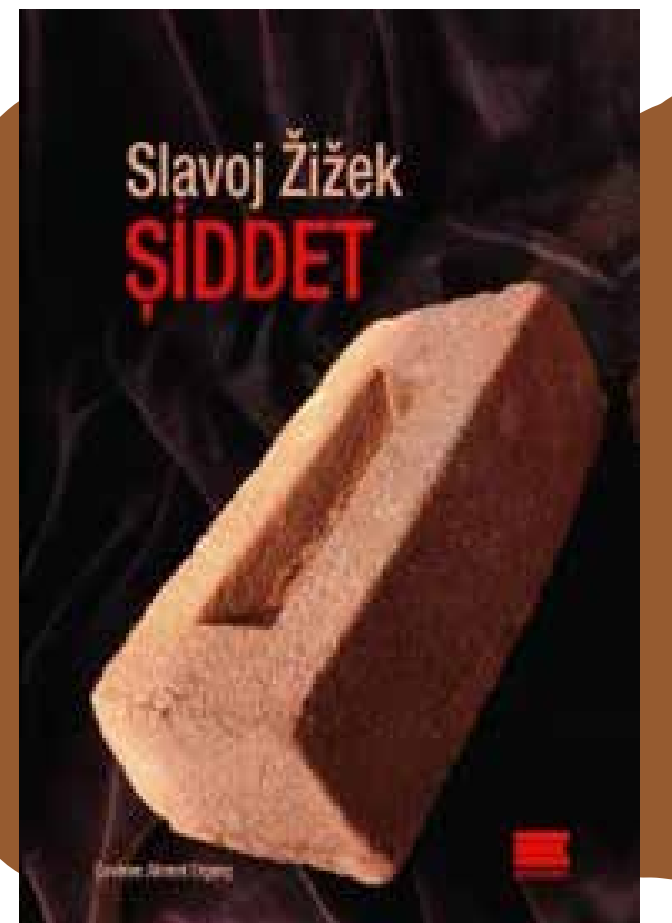
Kitabın Adı: Dehşetli Zamanlar:
Amok, Terör, Savaş
Orijinal adı: Violence: Terrorism, Genocide
Yazar: Wolfgang Sofsky
Çeviri: Dilek Zaptçioğlu
Türü: İnceleme
Yayınevi: İletişim

Kitabın Adı: Kötülüğün Sıradanlığı:
Adolf Eichmann Kudüs'te
Orijinal adı: Eichmann in Jerusalem: A
Report on the Banality of Evil
Yazar: Hannah Arendt
Çeviri: Özge Çelik
Türü: Araştırma-İnceleme
Yayınevi: Metis

Kitabın Adı: Şiddet
Orijinal adı: Violence
Yazar: Slavoj Žižek
Çeviri: Ahmet Ergenç
Türü: Araştırma
Yayınevi: Encore

Kitabın Adı: Savaş ve Şiddet Bildiri Kitabı:
Ön Asya Arkeolojisi Toplantıları
Yazar: Kolektif
Türü: Bildiri
Editör: Ayşegül Aykurt v.d.
Yayınevi: Bilgin

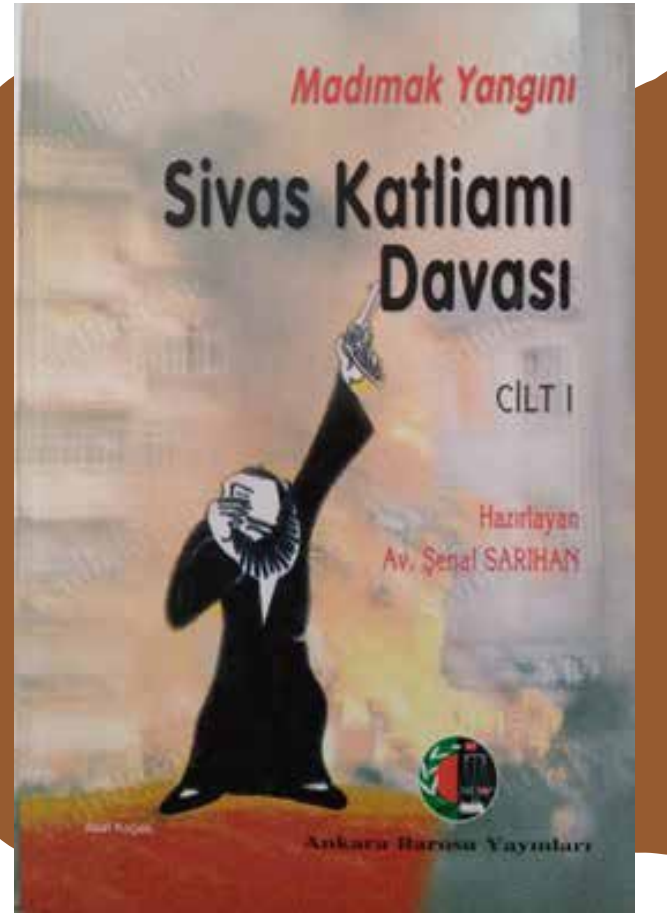
Kitabın Adı: Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi/
Osmanlı İmparatorluğu'nun
Sonundan El-Kaide'ye
Yazar: Hamit Bozarslan
Türü: Araştırma/İnceleme
Yayınevi: İletişim

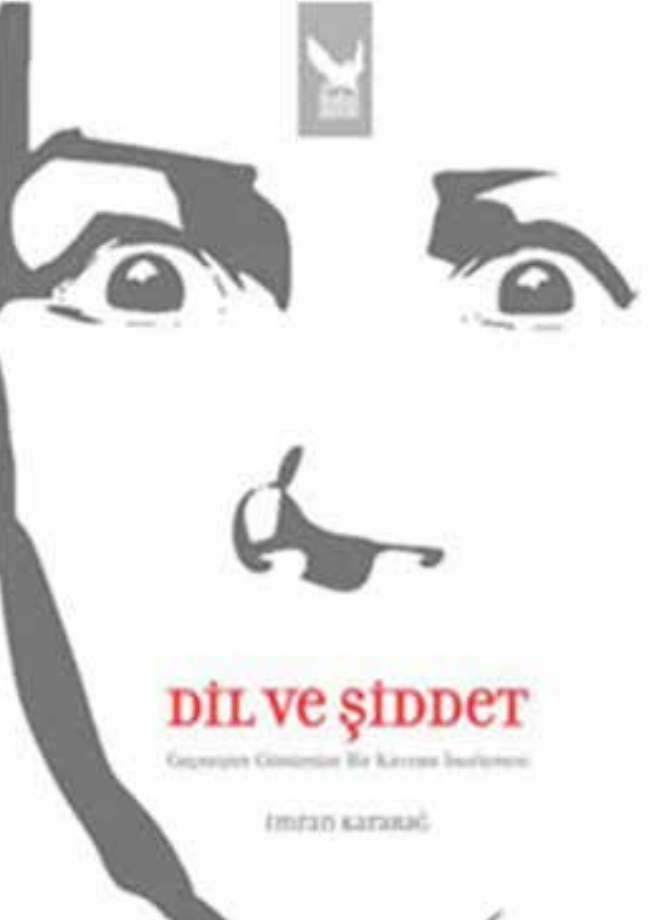
Kitabın Adı: Şiddet, Siyaset ve Medenilik:
Karabasanlar İçinde Türkiye
Orijinal adı: Violence, politique et civilité
aujourd'hui La Turquie aux prises
avec ses tourments
Yazar: Étienne Balibar, Ahmet İnsel,
Pınar Selek
Editör: Kerem Ünüvar
Türü: Araştırma-İnceleme

Kitabın Adı: Madımak Yangını:
Sivas Katliamı Davası
Yazar: Av. Şenal Sarıhan
Türü: Araştırma
Yayınevi: Ankara Barosu Yayınları

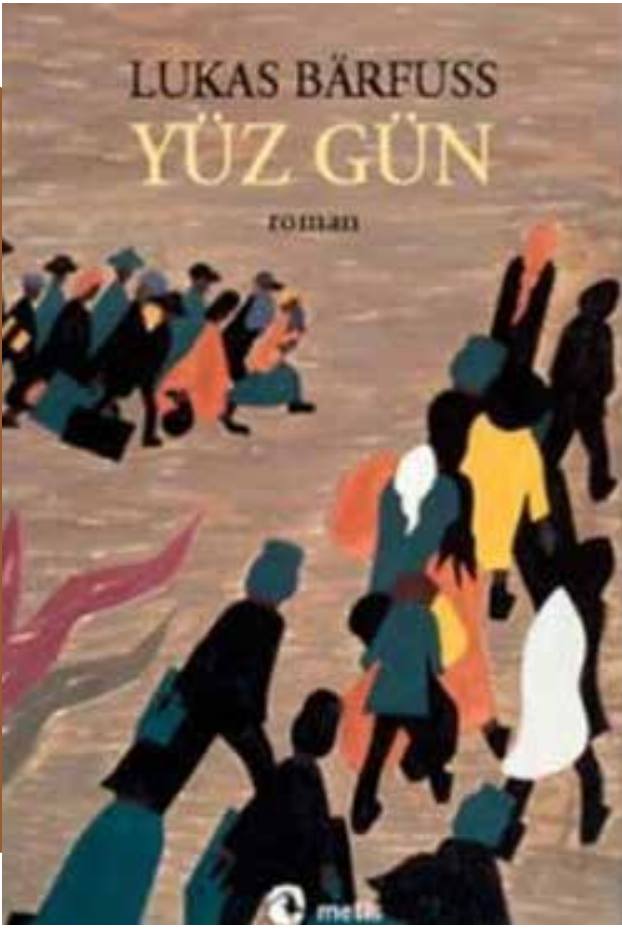

Kitabın Adı: Dil ve Şiddet
Yazar: İmran Karadağ
Türü: Araştırma
Yayınevi: İkaros

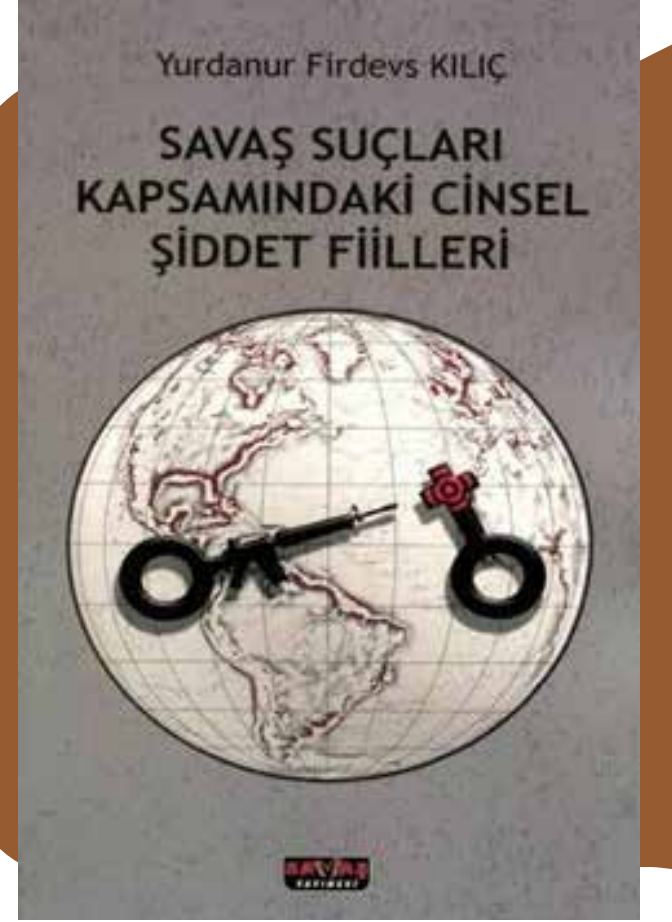
Kitabın Adı: Canına Tak Eden Kadınlar:
Kocalarını Neden Öldürdüler?
Yazar: Sibel Hürtaş
Türü: Araştırma
Yayınevi: İletişim

Kitabın Adı: Yüz Gün
Orijinal adı: Hundert Tage
Yazar: Lucas Barfuss
Çeviri: Zehra Aksu Yılmazzer
Türü: Roman
Yayınevi: Metis

Kitabın Adı: Savaş Suçları Kapsamında
Cinsel Şiddet Fiilleri
Yazar: Yurdanur Firdevs Kılıç
Türü: İnceleme
Yayınevi: Savaş

Kitabın Adı: Şiddet Üzerine Düşünceler
Orijinal adı: Reflexions sur la Violence
Yazar: Georges Sorel
Çeviri: Anahid Hazaryan
Türü: Araştırma
Yayınevi: Telemak

Kitabın Adı: Sür Pulluğunu Ölülerin
Kemikleri Üzerinde
Orijinal adı: Prowadź Swój Pług
Przez Kości Umarłych
Yazar: Olga Tokarczuk
Çeviri: Neşe Taluy Yüce
Türü: Roman
Yayınevi: Timaş

Kitabın Adı: Güç ve Masumiyet
Orijinal adı: Power and Innocence
Yazar: Rollo May
Çeviri: Mihriban Doğan
Türü: Araştırma
Yayınevi: Say

Statünün ve şiddetin sembolü: Hançer

Çatalhöyük'te, 1960'lı yıllarda sürdürülen kazılarda ortaya çıkarılan bu hançer, bir erkek mezarına hediye olarak bırakılmıştı. Hançerin çakmak taşından yapılmış kesici kısmı ile kıvrılan bir yılanla benzetilen kemik kabzası, üstün bir işçiliği yansıtır. Bu olağanüstü güzellikteki hançer, tarihteki birçok kültürde olduğu gibi, bir statü ve potansiyel şiddet sembolü olarak kullanılıyordu.

Hazırlayan: **Heval Bozbay**

MÖ 7.000 ile 6.500 yılları arasında tarihlenen hançer, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergileniyor.